

Förord

Regeringen beslutade den 7 april 2004 att bemyndiga statsrådet Berit Andnor att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att göra en översyn av reglerna för föräldraförsäkringen. Utredningen antog namnet Föräldraförsäkringsutredningen.

Utredningen har givit olika experter och organisationer i uppdrag att utarbeta rapporter som underlag för utredningens analys, överväganden och ställningstaganden. Sammanlagt har nio separata underlagsrapporter inhämtats. I denna bilagedel till betänkandet *Reformerad föräldraförsäkring – Kärlek, Omvårdnad, Trygghet* (SOU 2005:73) redovisas dessa rapporter. De analyser och slutsatser som redovisas i rapporterna är respektive författares egna. De sammanfaller inte nödvändigtvis med de ståndpunkter utredningen intar.

Bilagorna till betänkandet disponeras enligt följande. Bilaga 1 redovisar direktiven till utredningen och återfinns i betänkandets huvuddel. I föreliggande volym redovisas bilagorna 2–10. I bilaga 2–8 behandlas olika frågor som berör föräldraförsäkringen. I bilaga 9 återfinns Barnombudsmannens synpunkter på föräldraförsäkringen och i bilaga 10 redovisas utredningens arbetsgivar- och föräldraenkät.

Stockholm i september 2005

Karl-Petter Thorwaldsson

Innehåll

<i>Bilaga 2</i>	Föräldraförsäkring, en fråga om framtiden Föräldraförsäkring, barnafödande och ekonomisk utsatthet bland barn i ett internationellt jämförande perspektiv <i>av Ilija Batljan</i>	7
<i>Bilaga 3</i>	Den som passar bäst gör mest – Sammanställning och analys av forskning om föräldrars föreställningar och attityder kring föräldraledighet <i>av Ylva Elvin-Nowak</i>	51
<i>Bilaga 4</i>	Mamma-barn-pappa – Barn-mamma-pappa Om mödra- och barnhälsovårdens syn på föräldraskapets ordning <i>av Ylva Elvin-Nowak</i>	97
<i>Bilaga 5</i>	Vad är bäst för de yngsta barnen? – Analys till Föräldraförsäkringsutredningen <i>av Lars Jalmert</i>	125
<i>Bilaga 6</i>	Ger information om föräldraledighet beteendeförändring? <i>av Manfred Peters</i>	147
<i>Bilaga 7</i>	Föräldraförsäkringens effekter på sysselsättning och löner – olika för kvinnor och män? <i>av Anna Thoursie</i>	193
<i>Bilaga 8</i>	Skillnader mellan mammans och pappans arbetsinkomst och betydelsen för pappornas uttag av föräldrapenning <i>av Sara Örnhall Ljungh och Håkan Nyman</i>	289

<i>Bilaga 9</i>	Barnperspektiv i föräldraförsäkringen <i>av Lena Nyberg</i>	301
<i>Bilaga 10</i>	Föräldrars och arbetsgivares attityder till föräldraledighet – två enkätundersökningar	309

Föräldraförsäkring, en fråga om framtiden

Föräldraförsäkring, barnafödande och ekonomisk utsatthet bland barn i ett internationellt jämförande perspektiv

Av Ilija Batljan

1 Introduktion

Föräldraförsäkringen och dess utformning har diskuterats livligt under de senaste åren. Fokus i diskussionerna har legat på föräldraförsäkringens betydelse för jämställdhet. Också målkonflikter mellan jämställdhet och barns bästa har diskuterats utförligt. Diskussioner om hur föräldraförsäkringen påverkar Sveriges framtid hör dock till undantaget. Detta samtidigt som vi vet att föräldraförsäkringen påverkar förutsättningar för unga män och kvinnor att förena arbete och familj och därmed har direkta konsekvenser för utveckling av barnafödandet. Denna rapport kommer därför att fokusera på föräldraförsäkringens betydelse för barnafödande. Föräldraförsäkringen kommer att analyseras utifrån ett internationellt jämförande perspektiv. Vidare kommer frågan om hur föräldraförsäkringen påverkar hur många ekonomiskt utsatta barn det blir i ett land att diskuteras.

Det finns flera olika anledningar varför ett lågt barnafödande anses vara negativt för ett lands utveckling. Barnafödandet handlar idag framförallt om välfärd och livschanser. Om barnafödandet går ner kan det vara ett tecken på att män och kvinnor inte kan skaffa sig det antal barn som de vill ha. Det är enskilda män och kvinnor som själva aktivt beslutar om och när de ska skaffa barn under förutsättning att de ges resurser därtill. Tvåbarnsidealet har länge haft ett starkt stöd i Sverige. Omkring 90 procent av kvinnor och män som tillfrågats i olika undersökningar brukar uttrycka att det ideala barnantalet i en familj är minst två

(DS 2001:57). I och med att barn (helst två) ingår i unga män och kvinnors planer för framtiden är det en välfärdsförlust om det finns hinder som gör att de inte kan realisera sådana planer.

Barnafödandet har vidare fundamentala konsekvenser för befolkningsutvecklingen och därmed för Sveriges framtid. Om

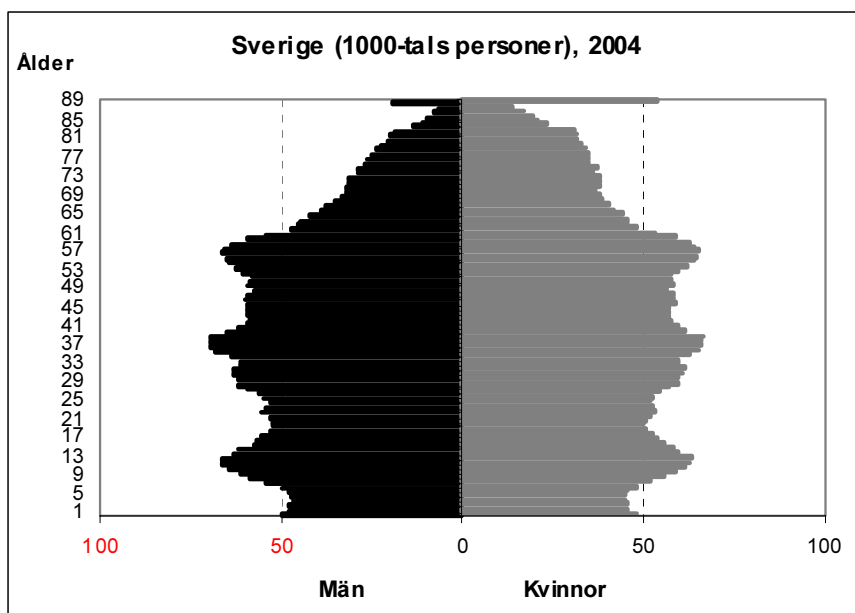
födelseletalen sjunker och under lång tid förblir låga, påverkas försörjningskvoten negativt, dvs antalet äldre ökar i förhållande till befolkningen i arbetsför ålder. Detta innebär framtida påfrestningar, inte minst på de offentliga finanserna.

2 Den åldrande befolkningen

Europa åldras mycket snabbt de närmaste decennierna. Huvudanledningarna bakom denna demografiska process går att finna i kombinationen av två olika faktorer: ökad medellivslängd och minskat barnafödande. Här kommer vi att fokusera på barnafödandet och hur den påverkas av framförallt föräldraförsäkringen

Ett klassiskt sätt att visa hur populationsammansättningen ser ut i ett land är att visa *den i form av en så kallad befolkningspyramid*. Sveriges nuvarande befolkningspyramid visas i diagram 1. Som det framgår från diagrammet liknar dagens svenska befolkningspyramid fortfarande en pyramid, i alla fall i övre delen av fördelningen.

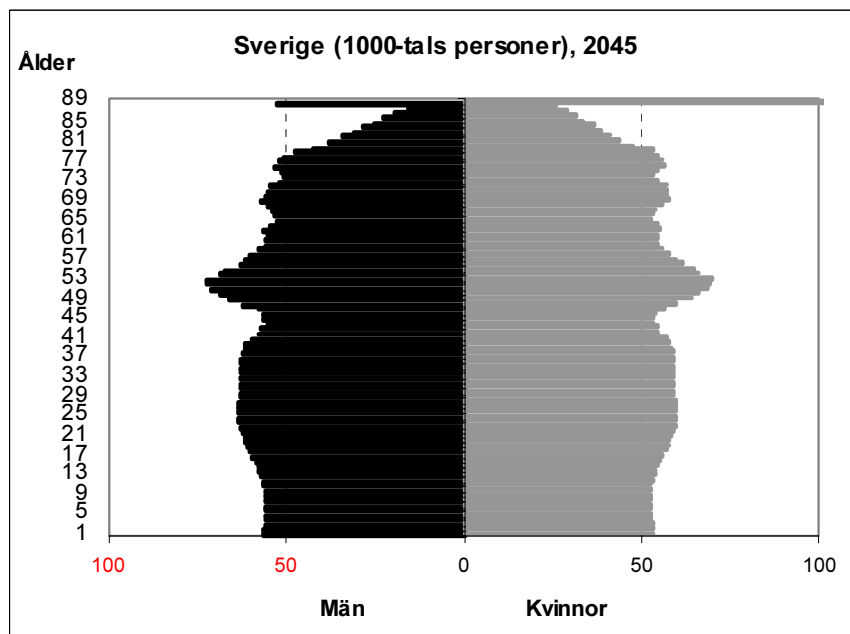
Diagram 1. Befolkningspyramid Sverige, 2004

Källa: Egna beräkningar från SCB:s officiella befolkningsstatistik.

Befolkningssammansättningen ändras dock mycket snabbt. I och med att medellivslängd har ökat starkt de senaste åren samtidigt som barnafödandet varierat pekar de flesta prognoser mot att den svenska befolkningspyramiden kommer att genomgå *stora* förändringar under de närmaste 40 åren (diagram 2).

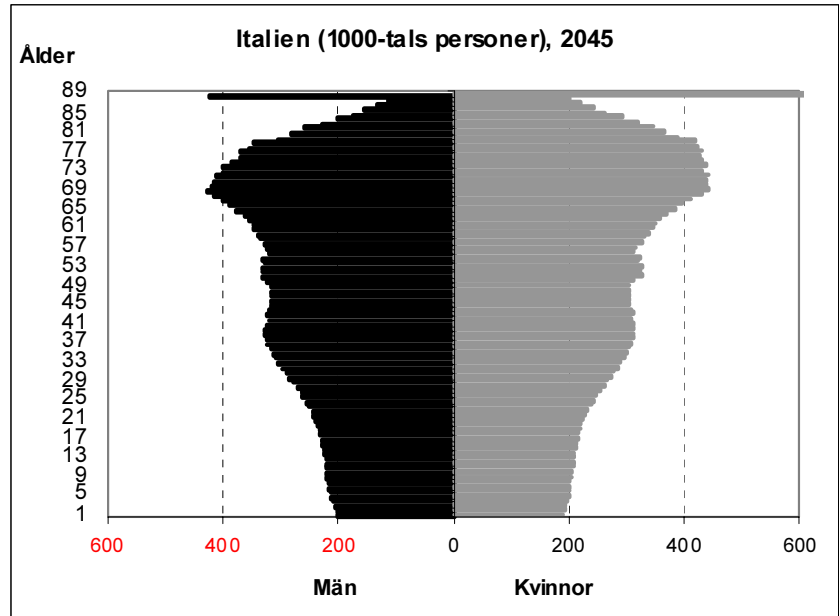
Diagram 2. Befolkningspyramid Sverige, 2045

Källa: Egna beräkningar från EUROSTAT:s senaste (april 2005) befolkningsprognos.

Den svenska befolkningspyramiden, oavsett att den också kan upplevas som oroande, är fortfarande mer likt en pyramid än befolkningspyramiderna för många andra EU-länder som haft relativt lågt barnafödande under en längre tid. Italien, Tyskland och Spanien är de EU-länder som haft lägst antal födda barn per kvinna under de senaste 30 åren. Diagram 3 visar en upp och nervänd pyramid gällande Italien.

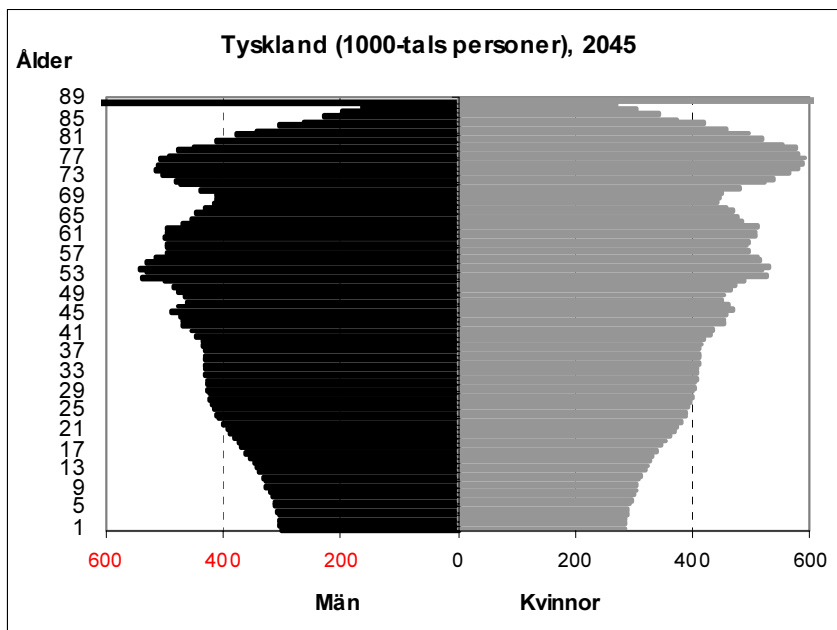
Diagram 3. Befolkningspyramid Italien, 2045

Källa: Egna beräkningar från EUROSTAT:s senaste (april 2005) befolkningsprognos.

Italien är dock inte ensam att ha en snabbt åldrande befolkning. Som påpekats ovan flera andra av stora EU-länder har ett lågt barnafödande och kommer att genomgå en liknade utveckling som den italienska. Tyskland är ett annat land vars befolkningspyramid också kommer att se upp och nervänd om 40 år (diagram 4).

Diagram 4. Befolkningspyramid Tyskland, 2045

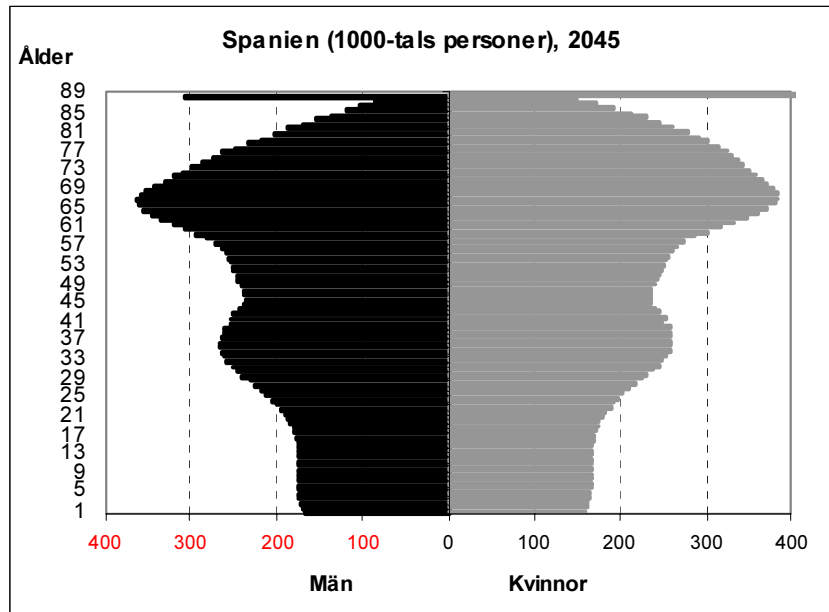

Källa: Egna beräkningar från EUROSTAT:s senaste (april 2005) befolkningsprognos.

Inte heller Spaniens befolkningspyramid ser särskilt annorlunda ut. Konsekvenserna av en utdragen period med relativt lågt barnafödande är påtagliga i den upp och nervända pyramiden.

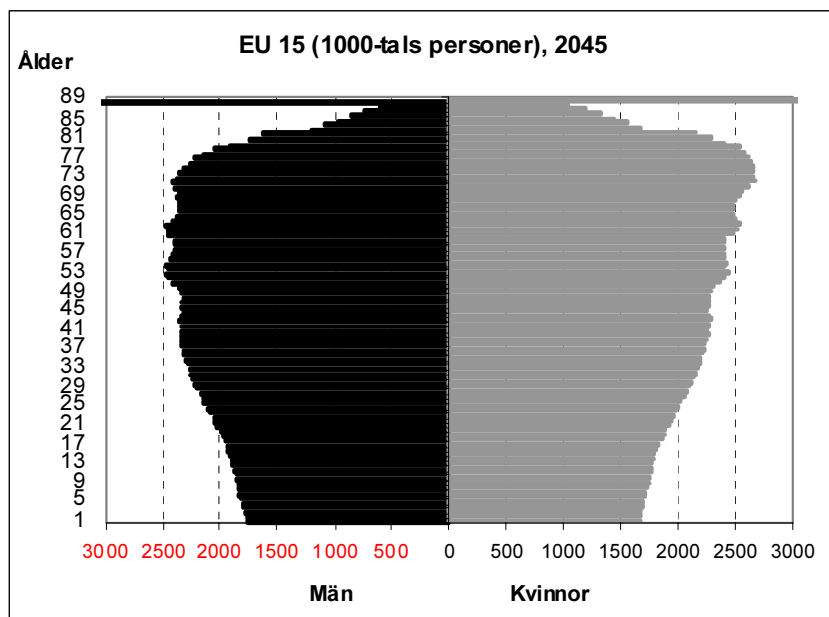
Diagram 5. Befolkningspyramid Spanien, 2045

Källa: Egna beräkningar från EUROSTAT:s senaste (april 2005) befolkningsprognos.

Befolkningsutvecklingen i dessa stora länder lämnar avtryck på befolkningspyramiden för EU som helhet. Innan 1 maj 2004 bestod EU av 15 medlemsländer. Därför presenterar vi först befolkningspyramiden för de s.k. EU 15.

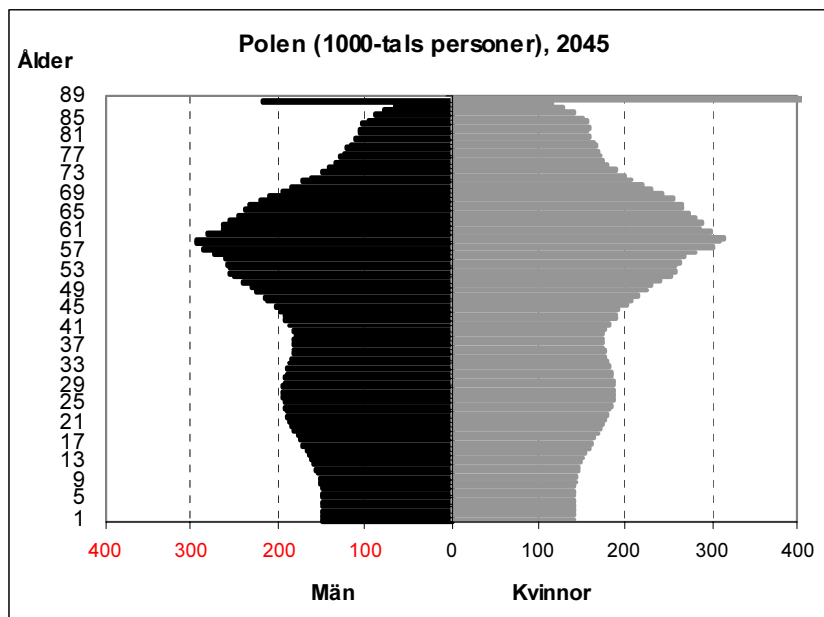
Diagram 6. Befolkningspyramid EU 15, 2045

Källa: Egna beräkningar från EUROSTAT:s senaste (april 2005) befolkningsprognos.

Som det framgår av diagram 6 kommer också befolkningspyramiden som omfattar befolkningen i de 15 EU:s medlemsländer som varit medlemmar innan 1 maj år 2004 också att se upp och ner vänd om 40 år. Denna förväntade upp och ner vända pyramiden, har ibland påstods, kommer att få ett mer balanserat utseende i och med de nya EU-medlemmarna (de 10 länderna som blivit EU-länder 1 maj 2004). Detta stämmer dock inte. Befolkningspyramiden för EU 25 ser ungefär ut på samma sätt som upp och ner vända befolkningspyramiden för EU 15 (därför finns det ingen anledning att lägga in ett extra diagram för befolkningspyramiden för EU 25). Tittar man på Polens befolkningspyramid (den folkrikaste av alla nya EU-medlemmar) förstår man snabbt att hela EU riskerar att bygga upp en kraftig demografisk obalans de närmaste 40 åren.

Diagram 7. Befolkningspyramid Polen, 2045

Källa: Egna beräkningar från EUROSTAT:s senaste (april 2005) befolkningsprognos.

Den förväntade demografiska utvecklingen i EU sätter tydligt fokus på utvecklingen av barnafödandet. Detta, i och med att de två möjliga sätt att balansera den framtida demografiska utvecklingen är ökat barnafödande och ökat nettoinvandring (SOU 2001:79). Troligen kommer båda att behövas och dessutom kompletteras med ett längre arbetsliv i framtiden (Batljan och Lagergren 2000).

3 Lågt barnafödande i EU

Den summerade periodfruktsamheten är ett mått som anger hur många barn en kvinna skulle få om fruktsamheten fortsättningsvis skulle vara oförändrad i varje ålder. Detta mått varierar avsevärt mellan olika år och är det måttet som man oftast brukar referera till. I denna rapport används termer antal barn per kvinna, barnafödande och fruktsamhet. Alla dessa termer avser den summerade periodfruktsamheten.

Barnafödandet är lågt i EU. 10 av EU:s 25 länder hade år 2002 lägre fruktsamhet än 1,3 barn per kvinna (tabell 1). Detta ska jäm-

föras med att den fruktsamhet som krävs för att en befolkning ska reproducera sig själv ligger på 2,1 barn per kvinna.

Tabell 1. Lågt barnafödande i EU

	1999	2000	2001	2002
Irland	1,90	1,9	1,96	2
Island	1,99	2,08	1,95	1,93
Frankrike	1,79	1,88	1,89	1,89
Norge	1,84	1,85	1,78	1,75
Nederländerna	1,65	1,72	1,71	1,73
Danmark	1,73	1,77	1,74	1,72
Finland	1,74	1,73	1,73	1,72
Sverige	1,50	1,54	1,57	1,65
Storbritannien	1,68	1,64	1,63	1,64
Luxemburg	1,73	1,76	1,66	1,63
Belgien	1,61	1,66	1,64	1,62
Cypern	1,84	1,64	1,57	1,49
Portugal	1,50	1,55	1,45	1,47
Malta	1,72	1,72	1,72	1,46
Österrike	1,32	1,36	1,33	1,4
Estland	1,28	1,34	1,34	1,37
Tyskland	1,36	1,38	1,35	1,31
Ungern	1,28	1,32	1,31	1,3
Grekland	1,28	1,29	1,25	1,25
Spanien	1,20	1,24	1,26	1,25
Lettland	1,18	1,24	1,21	1,24
Litauen	1,35	1,39	1,3	1,24
Polen	1,37	1,34	1,29	1,24
Italien	1,22	1,24	1,23	1,23
Slovenien	1,21	1,26	1,21	1,21
Slovakien	1,33	1,3	1,2	1,19
Tjeckien	1,13	1,14	1,14	1,17

Källa: Council of Europe 2004.

Orsakerna till nedgången i barnafödandet som startade i de utvecklade länderna under 1960-talet har analyserats utifrån många olika teorier. De mest använda är de ekonomiska teorierna med arbeten som gjorts av Easterlin (1968, 1973) och Becker (1981) som de främsta som använts för att försöka förklara fruktsamhets-

utvecklingen. Enligt Easterlin är en snabb etableringen på arbetsmarknaden nyckel till tidigare familjebildning och högre fruktsamhet. Utvecklingen på arbetsmarknaden och inte minst arbetslösheten är centrala faktorer i Easterlins teorier.

Beckers teori om efterfrågan på barn (beslutet att skaffa barn) lyfter fram tre förklaringar bakom en nedgång i fruktsamheten:

- a) att det relativa (relativt andra nyttigheter) priset av (kostnaden att ha) ett barn har ökat,
- b) parets inkomster har minskat eller
- c) att parets nyttofunktion har förskjutits från barn mot andra nyttigheter (varor, fritid) (Becker 1981).

De flesta teoretiska förklaringar baserade på teorin om efterfrågan på barn har fokuserat på en förskjutning av relativpriset (eller kostnaden) för att ha ett barn. Kostnader för att ha barn kan delas i direkta och indirekta kostnader. De direkta kostnaderna avser mat, kläder och adekvat bostad samt under senare decennier allt viktigare direkta kostnader i form av investering i goda uppväxtförhållanden (inkl. utbildning, fritidsaktiviteter, m.m).

Den indirekta eller alternativa kostnaden av att ha barn (bortfall av marknadsinkomsten pga att man är hemma med barn) är betingat av möjligheten att kombinera marknadsarbete och barn. När mamman (anm.: pappan nämns sällan) måste avstå från förvärvsarbete på grund av barn, den indirekta kostnaden för att ha barn är hög. När barnafödandet skjuts upp allt högre i åldrarna, får kvinnor möjlighet att öka sina förväntade marknadsinkomster genom högre utbildning och yrkeserfarenhet. Detta leder till att den indirekta kostnaden av att ha barn tidigt ökar, i och med den högre inkomstbortfallet mamman blir föremål för, givet hennes starkare etablering på arbetsmarknaden.

”Sammanfattningsvis skulle de ekonomiska teoriernas budskap vara att lägre ungdomsarbetslöshet och högre löner (Easterlin) samt lägre ekonomiska kostnader (både direkta och indirekta) för att ha barn, ökade inkomster för föräldrar och en förskjutning av nyttofunktionen från andra saker till barn (Becker) leder till en ökad fruktsamhet.” (DS 2001).

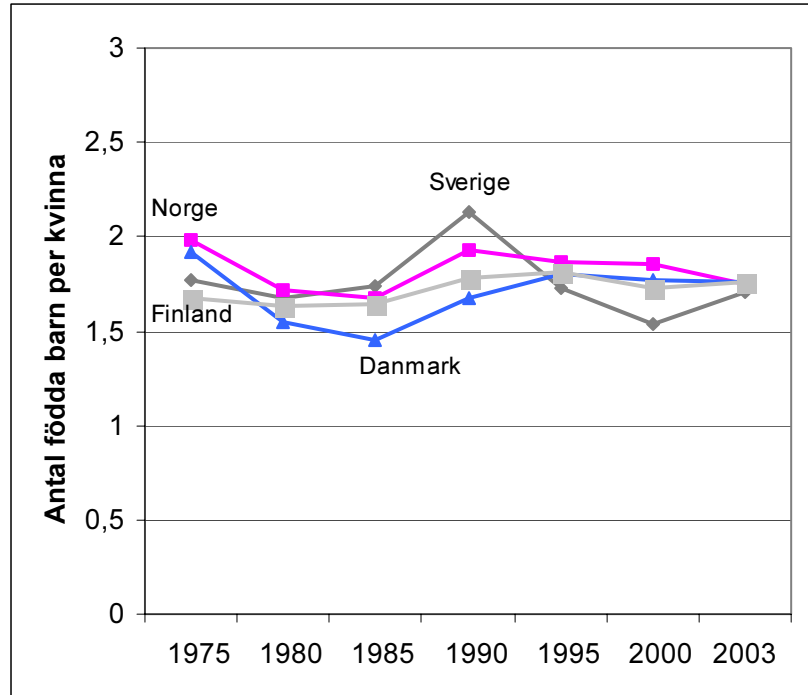
Efterfrågeteorin kan kompletteras med den så kallade riskteori. Riskteorin fokuserar på att beslutet om att ha barn innebär att parets framtid förändras och därför är beslutet om att ha barn beroende av parets planer för framtiden (McDonald 1996). Risken att bli ensamstående framstår för många blivande föräldrar som en

påtaglig risk och därför kan bedömningen om framtida förutsättningar för att klara sig och sitt föräldraskap som ensamstående ha effekt på barnafödande (McDonald 2001, RFV 2000). Enligt riskteorin kan en investering i ekonomisk trygghet (utbildning, fast förankring på arbetsmarknaden, långa arbetstider, sparande) vara att föredra framför osäkerheten i samband med föräldraskapet (lägre inkomst under vist period, osäkerhet om framtida karriärutvecklingen, högre utgifter, ekonomiskt ansvar för barn).

En teori som dock under de senaste åren fått allt mer stöd är den så kallade jämställdhetsteoretiska förklaringen till låg fruktsamhet (McDonald 2001). Enligt teorin skulle låga fruktsamhetstal i de utvecklade länderna vara resultat av obalans mellan olika sociala institutioner när det gäller på vilken nivå jämställdheten ligger. Länder där fruktsamheten är låg skulle då karakteriseras av hög nivå på jämställdhet när det gäller tillgänglighet till arbetsmarknaden och utbildningssystemet (alltså sådana institutioner som möter en som individ). Samtidigt karakteriseras sådana länder av att nivån på jämställdheten skulle vara låg när det gäller institutioner som möter män och kvinnor som medlemmar av familjen (som t ex arbetsvillkor, ekonomisk familjepolitik, skattesystemet, tillgång till barnomsorg, socialförsäkringar och inte minst familjen själv). Jämställdhetsteori lyfter fram att givet att män och kvinnor har samma möjligheter till utbildning och arbetsmarknad, men kvinnorna riskerar att, pga. att de föder barn, inte realisera dessa möjligheter i praktisk tillgång till utbildning och arbetsmarknad, då kommer fruktsamheten att långsiktigt sjunka till väldigt låga nivåer (Chesnais 1996, Esping-Andersen 1996). Ju mer traditionella, enförsörjarmodellen samhällen är (låg nivå på jämställdhet när det gäller arbetsvillkor, ekonomisk familjepolitik, skattesystemet, tillgång till barnomsorg, socialförsäkringar och inte minst familjen själv) desto större obalans mellan olika sociala institutioner (individ orienterade resp. familjeorienterade) och desto lägre fruktsamhet.

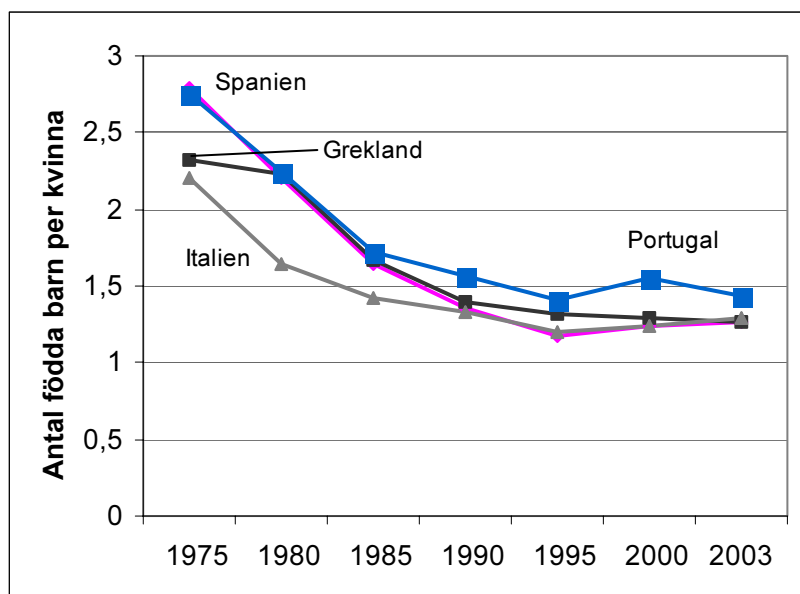
Sverige och de nordiska länderna ligger bland de länder som har högst fruktsamhet i EU. Det framgår från tabell 1 ovan att de nordiska länderna och de sydeuropeiska framstår som motpoler.

Diagram 8. Barnafödande i Norden

Källa: Council of Europe 2004 och EUROSTAT 2005.

Diagram 9. Barnafödande i Sydeuropa

Källa: Council of Europe 2004 och EUROSTAT 2005.

De nordiska länderna är unika genom att dessa länder under 1980-talet klarade av att stoppa den snabba nedgången i fruktsamheten som många andra länder upplevde (föll till tidigare helt okända nivåer) från slutet av 1960-talet (diagram 8 och 9). Å andra sidan vet vi att det fortfarande finns brister i jämställdhet också bland de nordiska länderna. Dessa brister har tidigare pekats ut som ett problem utifrån ett barnafödande perspektivet (DS 2001:57).

Utvecklingen i vissa stora OECD-länder

När det gäller andra utvecklade länder ser situationen ungefär ut som genomsnittet för EU med ett undantag, nämligen USA vars summerade periodfruktsamhet låg på 2,1 år 2003 och som kommenteras mer utförligt nedan. Om vi tittar på de andra stora OECD-länderna är det slående hur länder som t.ex. Australiena, Kanada och Japan som har i mångt och mycket olika kultur, traditioner och populations sammansättning upplevt en liknande utveckling när det gäller barnafödandet. Den summerade period-

fruktsamheten uppgick till 1,53 i Kanada och 1,75 i Australien år 2003. Kanada upplevde en mycket stark nedgång i barnafödandet mellan 1961 och 1976. Antalet födda barn per kvinna föll från 3,84 till 1,86 barn per kvinna. I Australien föll fruktsamheten mycket kraftigt i början på 1970-talet från 2,86 barn per kvinna år 1970 till 2,15 barn per kvinna år 1975. Den nedåtgående trenden, har fortsatt fram till nu, dock i en långsammare takt.

Japan är exempel på ett land med relativt lågt barnafödande. Antalet födda barn minskade i Japan mellan år 1975 och år 1995 från nivåer som legat kring drygt 2 barn per kvinna till 1,42 barn per kvinna år 1995. Sedan dess har barnafödandet varit mer eller mindre oförändrat lågt. Under de senaste åren har en ny nedgång inletts och under år 2003 hamnade barnafödandet i Japan på 1.29 barn per kvinna.

Det japanska exemplet vittnar också om betydelsen av att det är möjligt att förena arbete och familj för att det ska bli några barn överhuvudtaget. Det är viktigt här att betona att det inte finns några som helst belegg att några andra värderingsförändringar (t.ex. förändrade attityder gentemot religionen) har påverkat barnafödandet. Den främsta förklaringen återfinns i det japanska fallet som i övriga fall i de förändringar som skett med avseende på kvinnornas roll och jämställdhet. Jämställd tillgång till utbildning och arbetsmarknad som inte kombineras med förutsättningar för att förena arbete och familj och jämställdhet i hemmet leder till mycket låga barnafödande tal.

För att vi ska få en bild av hur låg den summerade fruktsamheten är i Europa idag kan man konstatera att det landet i världen som har lägst summerad fruktsamhet är Hong Kong med 1,0 barn per kvinna.

4 Olika välfärdsmodeller

Vikten av att män och kvinnor ska kunna förena arbete och familj samt bättre förutsättningar för jämställdhet för barnafödandet har i litteraturen ibland kopplats till val av välfärdsmodell. Till exempel hävdar Vogel (2001) att de nordiska länderna har en, ur ett barnafödande perspektiv, gynnsam välfärdspolitisk mix på det familjepolitiska området genom en kombination av hög sysselsättning, låg arbetslöshet, generös barnomsorg och föräldraförsäkring. Vidare har utvecklingen mot en åldrande befolkning, som vi beskrivit i introduktionen, också lett till en stor diskussion om vikten av hur

olika välfärdssystem påverkar barnafödandet. Den oftast använda indelningen i olika välfärdsmodeller är den där länderna brukar grupperas i enlighet med Esping-Anderssen (1990, 1999). Kännetecken som karakteriserar de olika ländergrupperingar framgår från tabell 2.

Tabell 2. Olika välfärdsmodeller enligt Esping Anderssons indelning

<i>Kännetecken</i>	<i>Liberala modellen</i>	<i>Korporativa modellen</i>	<i>Skandinaviska modellen</i>
Andel av befolkningen som täcks av Valfärdsprogram	Liten	Begränsad	Stor
Kvalitet och ersättningsnivå på olika välfärdsprogram	Låg	Begränsad men stor för vissa välfärdsprogram	Generellt hög
Dominerande välfärdsprogram	Selektiva och behovsprövade	Selektiva och grund- Trygghet	Generella och standardtrygghet
Ansvarsfördelning: familj/marknad/offentliga sektorn	Tyngdpunkt på familj och marknad	Relativt stor tyngdpunkt på familj och marknad	I huvudsak offentligt Ansvar
Tillgång till välfärdstjänster	Liten	Begränsad	Stor
Finansiering	Avgifter och privat Finansiering	Avgifter och privat finansiering kombineras med skattefinansiering	I huvudsak skattefinansiering med en ökad avgiftsfinansiering
Omfattningen av sociala utgifter	Små	Begränsade	Stor
Omfördelningseffekter	Små	Måttliga	Stora

Källa: Persson och Batljan 2005.

De länder som enligt Esping-Anderssen (1990) ingår i de olika modellerna är 1) Liberal: USA, Australia, Kanada, Japan och Schweiz; 2) Korporativ: Tyskland, Italien, Österrike, Belgien och Frankrike; och 3) Skandinavisk: Sverige, Danmark, Norge, Finland och Nederländerna. Vilka länder som tillhör till vilka kategorier är en fråga som ständigt diskuteras men som typiska länder kan man använda USA för den liberala modellen, Tyskland för den korporativa (ibland också kallad konservativ) modellen och Sverige för den skandinaviska (också kallad socialdemokratisk) modellen. Trots att Esping-Anderssens indelning är omdiskuterad och att det finns alternativa indelningar (som bland annat diskuteras i Bradshaw and Finch 2002 med fokus på utgifter för familjepolitiken och vidare utvecklats i Hicks och Kenworthy 2002) kan denna indelning användas för att göra komparativa analyser när det gäller hur olika välfärdssystem påverkar bl.a. utveckling av barnafödandet.

Till exempel visar Ferrarini (20034) i sin avhandling att Esping-Andersens indelning är relevant när det gäller bl.a. effekter på kvinnornas sysselsättningsgrad och möjligheterna att förena arbete och familj.

När det gäller familjepolitiken, trots att Italien brukar grupperas som tillhörande den korporativa (konservativa) modellen, utgör Syd Europa i mångt och mycket en egen modell.

Familjepolitiken är viktig för barnafödande. Flera studier har kommit fram till att de familjepolitiska stöden inkl. barnomsorgen utgör en viktig delförklaring till att födelsetalen i de nordiska länderna inte sjunkit lika lågt som i t.ex. Sydeuropa (Oláh 1998, Hoem och Hoem 1999, Corman 2000, Björklund et al. 2001). Den svenska familjepolitiken är inriktad på att ge möjligheter att förena arbete och barn och att garantera en rimlig ekonomisk standard för barnfamiljerna. Det betyder att den svenska familjepolitiken utöver att den har en positiv effekt på de materiella förutsättningarna för att skaffa barn stimulerar samtidigt förankring på arbetsmarknaden och förutsättningarna för jämställdheten.

När det gäller de olika familjepolitiska åtgärder visar Sleebos¹ att olika kontantstöd, som t.ex. barnbidragen, har positiva, men relativt begränsade, effekter på utvecklingen av fruktsamheten. Också skattelättnader som flera OECD-länder använder för att öka barnafödandet visar det sig ha relativt begränsade effekter. Ibland kan till och med skattelättnader som riktas till familjen verka negativt på barnafödande. OECD finner att tillgång till god och subventionerade barnomsorg till främst de minsta barnen, som är under 3 år, har betydande positiva effekter för benägenheten att skaffa barn, och på antalet barn som en familj är benägen att skaffa.

Även tillgången till betald föräldraledighet har positiva effekter på barnafödandet, som beror på ledighetens längd och av ersättningsnivån i föräldraförsäkringen. Vidare har försäkringens flexibilitet mellan arbete och ledighet betydelse för utveckling av fruktsamheten. I detta sammanhang har flexibiliteten i kvinnors arbetstider också betydelse för barnafödandet. Om olika familjepolitiska åtgärder riktas mot individer (positivt) eller är familjebaserade (negativt) har också betydelse för födelsetalens utveckling.

---

¹ OECD-studien Low Fertility Rates in OECD-Countries: Facts and Policy Responses, av Joelle E. Sleebos, OECD (2003) Social, Employment and Migration Working Papers, ger en god överblick över utvecklingen av födelsetalen i OECD-länderna, de faktorer som ligger bakom denna utveckling och politikens betydelse för den.

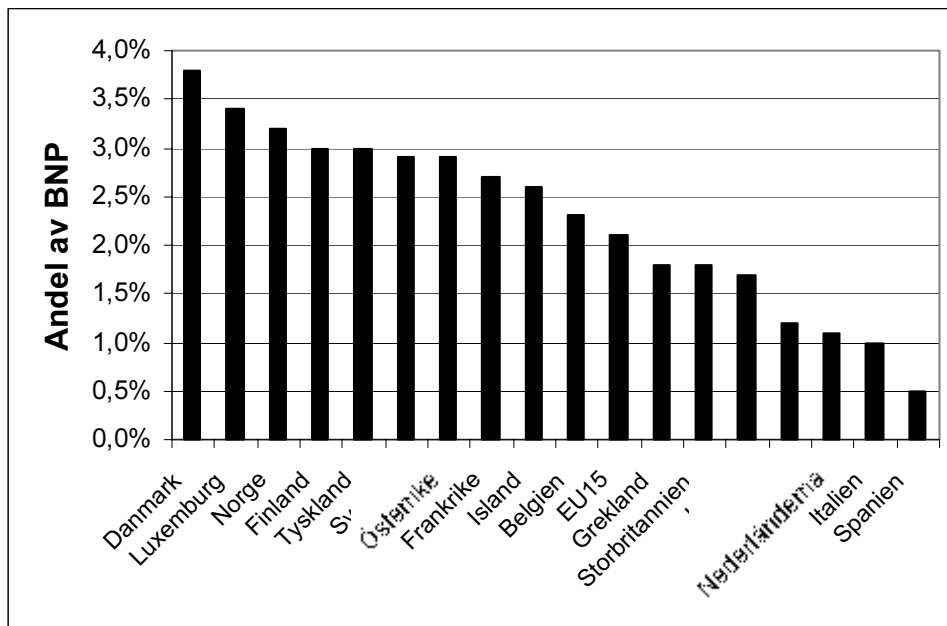
Olika stöd påverkar olika barnfamiljer med olika karaktäristika: med hänsyn till moderns ålder, familjens inkomster, föräldrarnas ställning på arbetsmarknaden och etnisk bakgrund.

Sammanfattningsvis är det dock framför allt så att föräldraförsäkringens utformning, tillgång till barnomsorg av god kvalitet och flexibiliteten i hur ledigheten kan användas som har effekter för såväl kvinnors sysselsättningsgrad, särskilt nyblivna mödrar, som barnafödandet (Sleebo 2003).

5 Omfattning av familjepolitik

Den svenska familjepolitiken ger ett i internationell jämförelse omfattande stöd till barnfamiljer. Samtidigt är Sverige långt ifrån ensamt om detta. Som det framgår från diagram 10, har ett antal andra länder högre utgifter för familjepolitiken än Sverige. Till exempel satsar Tyskland en större andel av BNP på familjepolitiken än Sverige. Österrike satsar marginellt mindre än Sverige. Både Tyskland och Österrike som vi visar nedan har relativt sett lågt barnafödande.

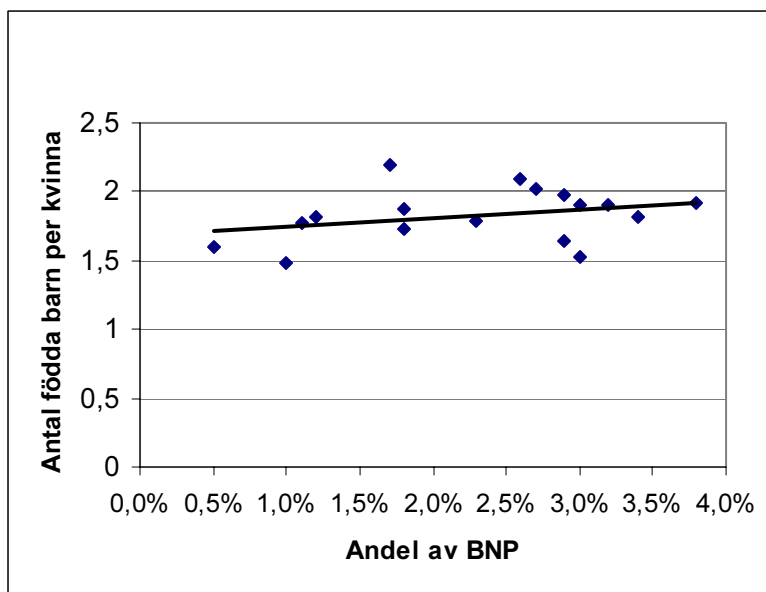
Diagram 10. Utgifter för familjepolitik enligt ESPROSS, år 2001

Källa: SCB 2005.

Fallet Tyskland och Österrike visar att det är svårt att på aggregerad nivå bedöma i vilken utsträckning, olika verktyg i familjepolitiken påverkar barnafödandet och födelsetalen för olika grupper av föräldrar. Det är också därför som det är svårt att på aggregerad nivå påvisa signifikant samband mellan omfattningen av familjepolitiken och antalet barn per kvinna i de olika EU-länderna (diagram 11).

Diagram 11. Fruktsamhet och utgifter för familjepolitik

Källa: Egna beräkningar.

Avsaknad av ett starkt samband förklaras troligen med speciell utveckling i vissa länder som närmare kommenteras i avsnitt 8 nedan. Sleebos (2003) OECD lyfter i OECD-studien fram två kategorier av familjepolitiska verktyg som innebär lättnader i familjens kostnader för barnen² och som hon finner har effekter på barnafödandet. Den första kategorin utgörs av olika familjepolitiska åtgärder som direkt påverkar incitamenten för att skaffa barn, som t.ex. barnbidrag, olika stöd till barnfamiljernas boende och olika typ av skattelättnader till barnfamiljer. Den andra kategorin består av åtgärder som har indirekta effekter på barnafödandet – det handlar om olika åtgärder för att stimulera sysselsättningen, förändringar av arbetslivets villkor och (kanske det viktigaste) möjligheterna att förena arbete och familj.

Det är viktigt att både ha bra familjepolitiska åtgärder och en bra mix av åtgärder. Som prof. Anders Björklund visat (Björklund et al. 2001), i ett försök att klarlägga och kvantifiera ett direkt samband mellan familjepolitik och barnafödande i Sverige, skillnaden i

² Kostnader är inte bara direkta kostnader för barnens uppväxt och utveckling utan även föräldrarnas alternativ-kostnader för barnen, som i regel är inkomstförluster under tiden barnen växer upp.

utbyggnad av familjepolitik mellan Sverige och de övriga nordiska länderna har höjt födelsetalen i Sverige i storleksordningen 0,3–0,4 barn per kvinna (Björklund fokuserar på perioden 1930–1960 och jämför Sverige med Danmark, Finland och Norge). Detta stämmer också in på att 1990-talets ekonomiska kris, den största ekonomiska krisen i Sverige efter 1930-tals kris, ledde till en nedgång i barnafödande där botten nåddes på 1,5 barn per kvinna år 1999. Detta kan jämföras med de nivåerna om 1,1–1,2 som många av Sydeuropeiska länderna utan både en bra familjepolitik och en bra familjepolitisk mix (utifrån barnafödandeperspektivet) legat på.

6 Fakta om barnomsorg och föräldraförsäkring, internationell jämförelse

Barnomsorg

I OECD:s studie ”Starting Strong” (OECD 2001) som är resultat från den stora jämförande studien av tolv länders (Sverige, Belgien, Danmark, Finland, Italien, Nederländerna, Norge, Portugal, Storbritannien, Tjeckien, Australien och USA) förskoleverksamhet lyfter OECD fram vikten av att barnomsorgen skall vara tillgänglig för alla barn, med ett särskilt ansvar för barn i behov av särskilt stöd. Sverige har en mycket hög andel barn i barnomsorgen totalt, även barn under tre år och har ett öppethållande så att föräldrar kan förena förvärvsarbete och föräldraskap. Ser man endast till förskola för barn 3–5 år några timmar om dagen finns det dock andra länder som har högre andel barn i denna verksamhet än Sverige. (t.ex. Frankrike)

OECD konstaterar att förskoleverksamhet för små barn är ett område som allt mer prioriteras i OECD-länderna. I de flesta länder motsvarar inte tillgången på förskolor på långt när behovet, särskilt inte för barn under tre år, och en omfattande utbyggnad står på dagordningen. Allt fler länder är medvetna om att det behövs offentliga investeringar för att utbyggnaden ska få fart. I många länder strävar man efter att förbättra stödet till barnfamiljer även på andra sätt, till exempel genom att införa (eller förlänga) betald föräldraledighet. Ett annat högprioriterat område är åtgärder för att höja kvaliteten i förskolan, bland annat genom att förbättra (eller införa) utbildningen av förskollärare.

OECD-länderna skiljer sig åt i synen på barn och även i synen på familjens och samhällets uppgifter. Kulturella, sociala och ekonomiska förhållanden påverkar vilka strategier man använder när det gäller omsorg om små barn.

Föräldraförsäkring

Omfattning av föräldraförsäkringen varierar. Det är viktigt att betona att vi i Sverige använder termen föräldraförsäkring i betydelsen betald föräldraledighet. Det är inte sällan som man i olika internationella jämförelser använder termen i betydelsen rätt till ledighet. Med en sådan definition blir t.ex. den svenska föräldraförsäkringen 8 år långt i och med att båda föräldrar har rätt att korta gå ner i arbetstid tills det att barnet har fyllt 8 år. Här fokuserar vi att beskriva längden på betald föräldraledighet och hur många dagar finns reserverade för enbart pappan (existerar inte utanför Norden) eller mamman (oftast reglerad som moderskapspenning).

Sverige är det land som har längs föräldraförsäkring. Den totala omfattningen med 69 veckor betald föräldraledighet fördelas på 8 veckor (två månader) till mamma, 8 veckor (två månader) till pappa och de resterande 52 veckorna kan disponeras av båda föräldrar. Dessutom finns det i Sverige 10 s.k. pappadagar som kan användas i direkt anknytning till barnets födelse och parallellt som mamman använder föräldraförsäkringen. I **Norge** är längden på föräldraförsäkringen beroende av ersättningsnivån. Föräldrarna kan helt enkelt välja 42 veckor med 100 procents ersättning (av tidigare inkomst) eller 52 veckor med 80 procents ersättning. Dessa 52 veckor fördelas på 9 veckor till mamma, 4 veckor till pappa och de resterande 39 veckorna kan disponeras av båda föräldrar. **Danmark och Finland** har inga dagar av föräldraförsäkringen reserverade för pappan. Den danska föräldraförsäkringen är 50 veckor varav 18 är reserverade till mamman. Föräldraförsäkringen i Finland är 44 veckor lång varav 18 veckor får disponeras av mamman och de resterande 26 kan överlåtas mellan föräldrarna.

Island är landet som under de senaste åren lyfts fram som föregångsland i den svenska debatten pga. att Island successivt infört en tredelad föräldraförsäkring med tre månader till mamma, 3 månader till pappa och 3 månader att disponeras av båda föräldrarna (dvs. kunna överlåtas till en av föräldrarna). Samtidigt har Island med sina 39 veckor den kortaste betalda föräldraledigheten av alla nordiska länder. Eller med andra ord en extra pappamånad i

den svenska föräldraförsäkringen och de svenska papporna skulle komma i samma nivå när det gäller reserverade pappamånader som papporna från Island.

För att ytterligare åskådliggöra föräldraförsäkringen i de nordiska länderna visar vi också här en översiktstabell (Tabell 2) som brukar publiceras av den nordiska socialstatistiska kommittén i dess årsbok Social trygghet i den nordiske land.

Tabell 2 Regler för betald föräldraledighet i de nordiska länderna

	Danmark	Faeröerne	Finland	Island	Norge	Sverige
Antal veckor med betald föräldraledighet maximalt	50 ¹	35	44	39	52 ³	Ca 69
Därav disponeras av mamman	18	25	18	13	9	8
disponeras av pappan	0	0	0	13	4	8
			(se fotnot ²)			
disponeras av både mamman och pappan (dvs. kan överlåtas)	32 ¹	10	26	13	29/39	Ca 52
Därutöver pappadagar (pappa hemma tillsammans med mamma i direkt anslutning till födelsen.	2	2	3	0	2 ⁴	Ca 2

1. Den samlade föräldraledigheten kan förlängas med 8 eller 14 veckor till 40 eller 46 veckor och då blir den samlade föräldraledigheten 58 eller 64 veckor. Denna förlängning är dock betingad med en motsvarande nedsättning av ersättningsnivån så att den totala utgiften för föräldraförsäkringen blir densamma oavsett om man förlänger ledigheten eller inte. Därför (denna förändring trädde i kraft under 2003) väljer NOSOSKO fortfarande att redovisa den jämförbara längden på föräldraförsäkringen i Danmark till 50 veckor.
2. Om en pappa tar ut de sista 12 föräldrapenningdagarna, får han bonus med 12 extra föräldrapenningdagar.
3. 42 veckor med 100 procent ersättningsnivå eller 52 veckor med 80 procent ersättningsnivå.
4. Pappan har rätt till 2 obetalda veckor. Ersättning under dessa två veckor får de flesta anställda via kollektivavtal.

Källa: NOSOSKO 2005.

I **Frankrike** består föräldraförsäkringen av två delar. Den första delen moderskapspenningen ger en ersättning som är 84 procent av tidigare arbetsinkomst i 10 veckor efter första barnets födelse och i 18 veckor efter andra och tredje barnets födelse. Enligt den andra delen av föräldraförsäkring som kan användas efter moderskapspenning får förälder med ett barn ersättning under 6 månader, förälder med minst två barn får ersättning upp till tre år. Ersättningsnivån är beroende om man har heltidsarbete eller deltidarbete (Corman 2004).

När det gäller de sydeuropeiska länderna utgörs deras föräldraförsäkringar av relativt korta moderskapspenningar. I **Italien** får man 21,5 veckor betald moderskapspenning. Den betalda föräldraledigheten är ännu kortare i **Spanien** och **Grekland** med 16 veckor.

Österrike är ett speciellt fall när det gäller föräldraförsäkringen i och med att beloppet är inkomstprövat. Längden på ledigheten är 18 månader och kan förlängas upp till 24 månader om pappa tar 6 månaders ledighet. Som påpekats ovan är det österrikiska systemet icke jämförbart med de nordiska föräldraförsäkringsmodellerna och kan snarare ses som ett inkomstprövat vårdnadsbidrag.

Storbritannien har egentligen ingen föräldraförsäkring i och med att de 134 veckor föräldraledighet som man har rätt till är obetalda. Moderskapspenningen är betald och är 26 veckor lång, där 12 veckor avser tiden före förlösningen och 14 veckor tiden efter. Pappor i Storbritannien har rätt till två veckor pappadagar i anslutning till barnets födelse (OECD 2005). I Storbritannien är frågor kring barnomsorg och föräldraförsäkring just nu under diskussion och regeringen har aviserat reformer på området.

Kanada har relativt generös föräldraförsäkring. Sammantagen betald föräldraledighet är 50 veckor i Kanada, varav 15 veckor avser moderskapspenning (OECD 2005).

Avslutningsvis när det gäller **USA**, där har man rätt till 12 veckors föräldraledighet. Hur många av dessa veckor är betalda och hur många obetalda varierar mellan olika företag. Många företag ger sina anställda 6 veckors betald föräldraledighet och en del företag ger upp till 12 veckor betalt till alla sina anställda.

Mäns attityder med avseende på föräldraledighet, en jämförelse

Hur de olika föräldraförsäkringssystemen ser ut är viktigt. Men systemen har också en effekt på hur attityderna i samhället ser ut och förändras.

Enligt den så kallade EU barometern (European Commission 2004) och på frågan om män tagit eller tänker ta ut några föräldraförsäkringsdagar svarade ca 84 procent av alla tillfrågade från de 15 EU-länderna att de varken tagit ut några föräldraförsäkringsdagar eller tänker ta ut några dagar. Motsvarande siffra för de svenska männen ligger på 33 procent. Detta ska jämföras med Italien 87 %, Portugal och Österrike 89 %, Tyskland 90 % och Spanien och Irland 95 % som ligger långt efter. Dessa uppgifter är förstås inte jämförbara givet att systemen ser olika ut och att i många av de Europeiska länderna utanför Norden männen har relativt låg ersättningsnivå vid föräldraledighet (eller riskerar att förlora jobbet). Icke desto mindre visar attitydfrågorna att många EU-länder har och troligen under längre tid kommer att fortsätta att ha problem med relativt lågt barnafödande.

7 Hur förklaras jämförelsen Sverige-USA

Sverige och USA var i början av 1990-talet några av få utvecklade länderna som hade en uppgång i barnafödandet under 1980-talet och dessutom låg på nivåerna kring två barn per kvinna. Det är bl.a. därför som Sverige och USA ofta tas som exempel när man vill påstå att det går att uppnå relativt högt barnafödande både via välfärdsstaten och via marknadsstaten (Coleman 1998). Till historien hör att fruktsamheten i USA, till skillnad mot andra utvecklade länder (utanför Norden), vände upp efter att fallit ner till 1,74 barn per kvinna år 1976. Fruktsamheten i USA översteg över 2 barn per kvinna år 1989 och har sedan dess legat där. I kritiken av jämförelsen mellan välfärdsstaten och marknadsstaten har det framförts att marknadsstaten på detta område inte är hela sanningen, också i USA finns skatterabatter och arbetsgivarstöd som riktas till familjer.

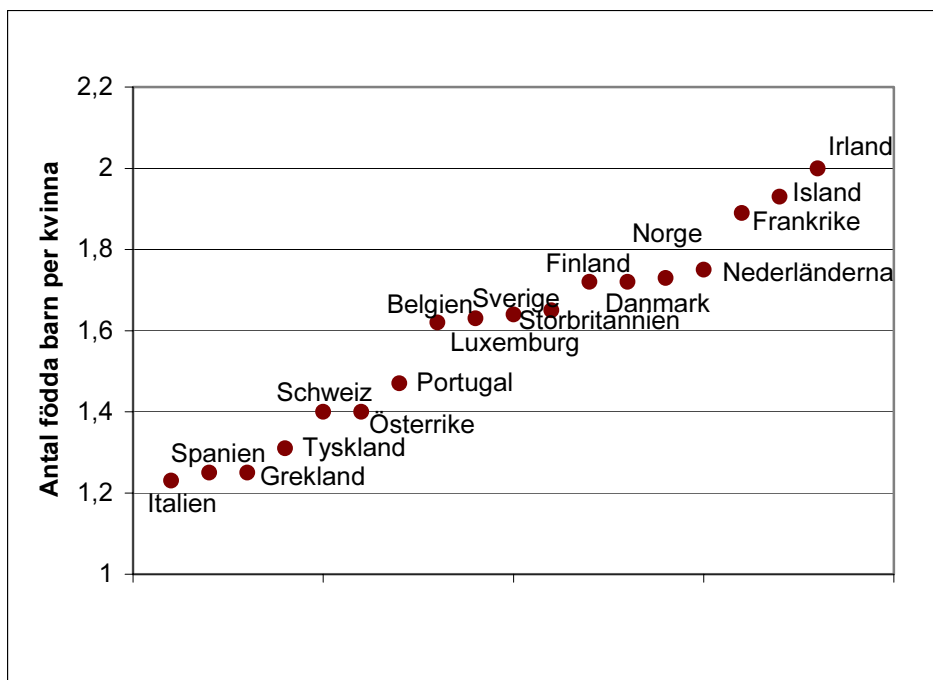
Det relativt höga barnafödandet i USA förklaras dock av helt andra faktorer. En viktig förklaring är hög andel tonårsgraviditeter (Lesthaeghe 2000). Enligt vissa studier förklarar andel tonårsgraviditeter förklarar så mycket som en tiondel av fruktsamhets-

talet i USA. Andra förklaringen är att relativt hög immigration (där dessutom en hög andel har latinamerikanskt ursprung) påverkar barnafödandet positivt. Forskningen har sedan tidigare visat att barnafödande tenderar att bli högre bland invandrare, framförallt under de första fem åren efter invandringstillfället (Andersson 2001). Samtidigt har spansktalande i USA ett högre barnafödande än övriga befolkningen (O'Connell 1991). En tredje förklaring lyfter fram lägre ålder för förstföderskorna i USA jämfört med andra OECD-länder (Lesthaeghe och Moors 2000, Frejka och Calot 2000) som en viktig förklaring bakom det högre barnafödandet i USA. Till exempel är fruktsamheten i åldern 20–24 år 75 procent högre i USA än i Kanada. Avslutningsvis är tillgång till informell barnomsorg (lågt betalda immigranter) kanske en av de viktigaste förklaringarna för att amerikanska kvinnor allt annat lika har relativt högt barnafödande.

8 Hur förklaras utvecklingen av barnafödande i vissa EU-länder

Som påpekats ovan existerar det ett samband mellan ett relativt högt barnafödande och förutsättningarna att kombinera arbete och familj och barn. Placering av olika grupper av länder som det går att utskilja från diagram 12 understryker detta ytterligare. Det finns dock länder som numera har antingen högre eller lägre barnafödande än vi skulle kunna förvänta oss givet olika länderanalyser.

Diagram 12. Fruktsamhet, EU15, 2002

Källa: Eurostat 2005.

Irland, Island, Frankrike och Nederländerna har ett relativt sett högre barnafödande än man skulle kunna förvänta sig givet omfattningen och sammansättningen av deras familjepolitik. Samtidigt skulle Österrike behövt ha högre barnafödandet i och med att Österrike lägger relativt mycket pengar på familjepolitik

Irland

När det gäller Irland tyder det mesta på att faktum att barnafödande på Irland ligger kring 2 barn per kvinna är framförallt ett övergående företeelse. Barnafödandet har minskat snabbt på Irland de senaste åren och trenden pekar fortfarande mot fortsatta minskningar.

Island

Förklaringen bakom Islands relativt sett högre barnafödande går knappast att hitta i att Island investerar i familjepolitiken. Till exempel är barnbidraget jämförelsevis lågt och är starkt inkomstrelaterat. Det betyder att barnbidraget kommer i första hand de inkomstsvaga till del. Snarare påverkas barnafödandet på Island av kultur och traditioner.

Traditionerna har effekter på bl.a. familjestrukturen på Island. Det är vanligt att ganska unga människor är sambor på Island. Nästan en femtedel av ungdomar som är 16–21 år gamla är sambor. Många unga sambor startar sin egen familj i föräldrarnas hem. Det gäller en fjärdedel av sammanboende män under 22 år och lika stor andel av sammanboende kvinnor under 19 år. På Island har man jämförelsevis rymliga bostäder och föräldrar kan genom att upplåta sitt hem stödja unga par i början av deras samliv.

En av grupper som i många andra länder har relativt sett låg fruktsamhet är studerande. Barnafödande bland studerande är högre på Island än i andra länder. Det isländska studielånssystemet är det enda i Norden som länge, sedan 35 år tillbaka, tagit full hänsyn till de studerandes familjeförhållanden och levnadsomkostnader. Det har varit till stor hjälp för studerande med barn. Mellan 30 och 35 procent av studielåntagarna hade barn under åren 1987 till 2000.

Frankrike

Familjepolitiska insatser är i Frankrike framförallt riktade mot att skapa incitament för att familjer ska ha mer än ett barn. Barnbidrag är åldersrelaterat (äldre barn får högre barnbidrag) och utgår först i och med det andra barnet. Barnbidraget är högre för tredje och fjärde barnet. Dessutom tillkommer ett extra flerbarnstillägg för varje barn i familjer med tre eller fler barn.

En annan faktor ofta glömd i olika analyser är det att den franska (för)skola (*école maternelle*) är tillgänglig för alla barn från 3 årsålder. Dessutom existerar det i Frankrike ett statligt stöd för privat hjälp i hemmet i form av barnflicka (Corman 2004).

Nederländerna och Storbritannien utmärker sig genom en mycket stor andel deltidsarbete. Deltidsarbete utförs framförallt av den kvinnliga arbetskraften. Den barnomsorg som finns är också deltidsanpassat och på det sättet kan den också utgöra en fälla för

många ensamstående kvinnor genom att deras förutsättningar att konkurrera på arbetsmarknaden blir starkt beskurna givet att barnomsorgen inte är anpassad till förvärvsarbetande hushållsmedlemmar utan snarare förutsätter att kvinnorna (oftast) i familjer arbetar deltid.

Österrike lyfts ofta fram som ett land med en relativt generös föräldraförsäkring och relativt höga familjepolitiska utgifter, men dålig tillgång till barnomsorg. Den dåliga tillgången till barnomsorg är förstås en viktig förklaring bakom det låga barnafödandet. Den andra förklaringen kanske ligger i det att det som i Österrike kallas för föräldraförsäkringen liknar dock mer det som vi i Sverige brukar kalla för vårdnadsbidrag. Sammantaget skulle Österrike troligen inom ramen för de resurser som man redan idag använder för familjepolitiska åtgärder kunna få ett bättre utfall med avseende på barnafödande om man utformade mixen av olika familjepolitiska åtgärder på ett annat sätt.

9 Gapet mellan faktisk fruktsamhet och det önskade

Det existerar ett signifikant gap mellan faktisk fruktsamhet och det önskade antalet födda barn i de flesta Europeiska länder. (Frejka and Calot 2001, van Peer C. 2000, Bongaarts 2001, van de Kaa D 2001, Krieger 2004). Vidare är det oroande att andelen kvinnor som uppger att de inte fått det önskade antalet barn ligger idag kring ca 30–35 procent i EU (Krieger 2004). Gapet mellan uppnådd och önskad fruktsamhet varierar med utbildningsnivån. Det är framförallt bland de högutbildade kvinnorna som de som inte förmår uppfylla sina livsmål när det gäller barn och familj finns (Hantrais et al. 2003). Nästan varannan högutbildad kvinna inom EU uppger att hon inte uppnått önskad fruktsamhet (Krieger 2004). Detta är särskilt påtagligt i vissa stora EU-länder, t.ex. i Tyskland.

När det gäller andra stora OECD-länder är det intressant att notera att undersökningar gjorda i USA och Kanada år 1995 visade att i dessa två länder låg det önskade genomsnittliga antalet föda barn på 2,2 barn per kvinna (Payne 2004). Givet detta har Kanada ett gap mellan faktisk fruktsamhet och det önskade antalet föda barn på ca 0,5–0,6 barn per kvinna, medan motsvarande gap i stort sett inte verkar existera i USA. Tar vi dock hänsyn till den höga andelen tonårsfödslar i USA visar det sig att ett vist gap finns också i USA.

Sammanfattningsvis upplever i stort sett alla OECD-länder ett gap mellan det faktiska och det önskade utfallet när det gäller fruktsamhet. Detta betyder att utrymmet för policy åtgärder som kan minska gapet är både stort och efterfrågat.

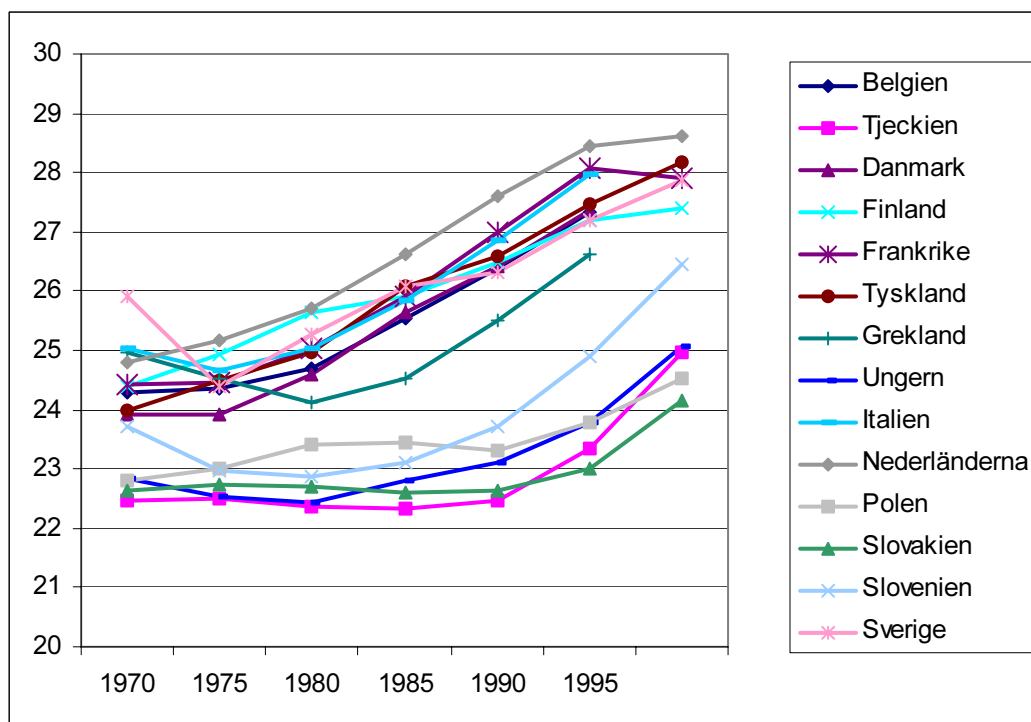
10 Först studier, sedan jobb, och därefter familjebildning och barn(?)

Barnafödandets starka samband med utvecklingen på arbetsmarknaden förstärks också av föräldraförsäkringens nära koppling till föräldrarnas sysselsättning och inkomster av arbete.

Det är här viktigt att påpeka att föräldraförsäkringen passar in i ett etablerat beteendemönster hos män och kvinnor i barnafödande ålder: först studier och sedan jobb, och därefter familjebildning och barn (om förutsättningar finns). Att det handlar om ett etablerat beteendemönster hos män och kvinnor i barnafödande ålder visar inte minst det faktum att nio av tio gymnasieungdomar tycker att man ska vänta med barn tills man har ett fast jobb och en trygg inkomst. Denna inställning gäller oberoende av kön och av social och kulturell bakgrund (Barnafödandet i fokus, Ds 2001:57). Vikten av fast arbete för dagens unga (16–29 år) framgår också av Ungdomsstyrelsens rapport (Ungdomsstyrelsen, 1998), där lika många unga kvinnor som män anser att det är viktigt att ha en fast anställning (82 respektive 83 procent).

Det ekonomiska oberoendet är central för dagens unga män och kvinnor och deras val av tidpunkt för barnafödandet. Genom att kvinnors och mäns etableringsålder på arbetsmarknaden har skjutits uppåt, så leder detta till en höjning av åldern då kvinnor får det första barnet. Den genomsnittliga åldern för förstföderskan ligger idag (februari 2005) på 29,1 år i Sverige. Som det framgår av diagram 13 är utvecklingen mot en ökad genomsnittlig ålder för förstföderskorna en trend som finns i alla EU-länder. Trots att skillnaderna i nivån är stora är det mycket som talar för att vi under de närmste åren kommer att se en konvergens här, där de nya EU-länderna rätt snart kommer i kapp EU-15.

Diagram 13. Förstföderskan allt äldre

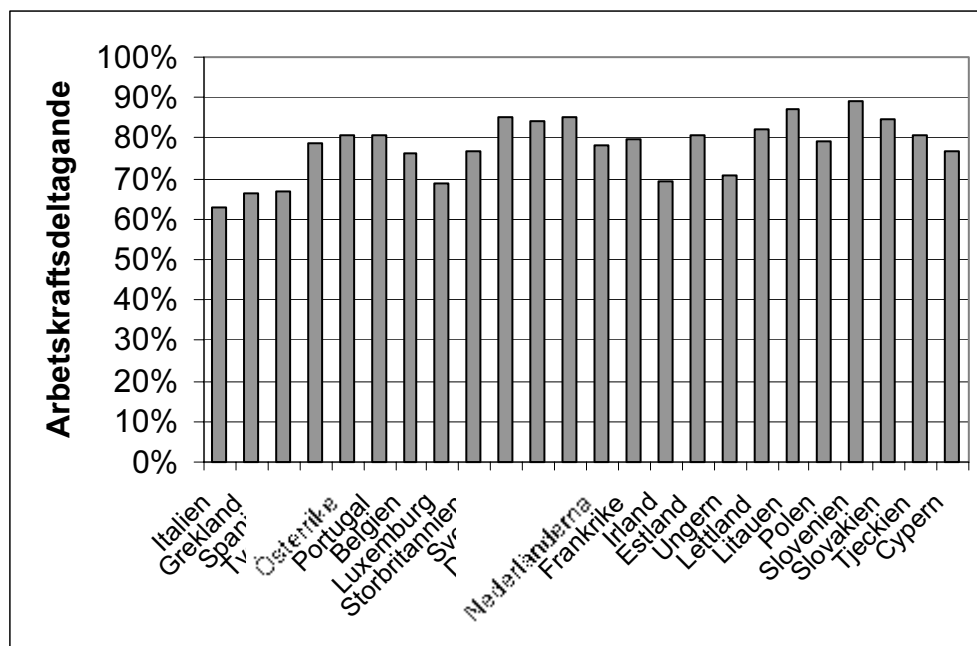
Källa: Council of Europe 2004.

Utvecklingen mot allt högre genomsnittlig ålder för förstföderskorna ser likadant ut också i andra OECD-länder. Kanada, Japan och Australien ligger idag på samma höga nivåer som de flesta av EU-länderna. Till exempel var den genomsnittliga åldern för förstföderskorna i Kanada 28 år 2003.

11 Arbetskraftsdeltagande

Kvinnornas arbetskraftsdeltagande ligger fortfarande lägre än mäns i alla länder. Samtidigt ligger idag kvinnornas arbetskraftsdeltagande i närmast 10 EU-länder över 80 % och resterande länderna ligger i intervallet 60–80% (diagram14).

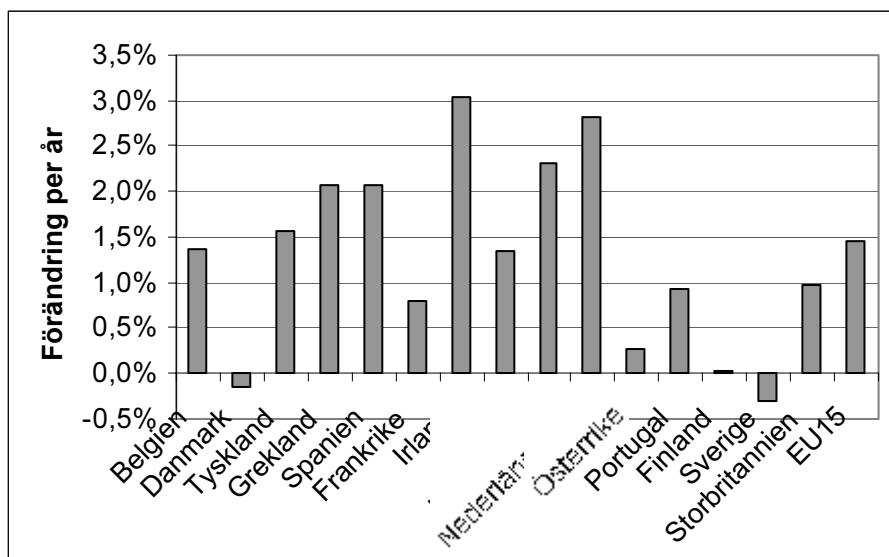
Diagram 14. Arbetskraftsdeltagande bland kvinnor, EU 2002

Källa: Eurostat 2005.

Arbetskraftsdeltagande bland kvinnor ökar mycket starkt (diagram 15). Med stor sannolikhet kommer arbetskraftsdeltagande att fortsätta öka framförallt i länderna som Italien, Grekland och Spanien som idag har det lägsta arbetskraftsdeltagande bland kvinnor i EU.

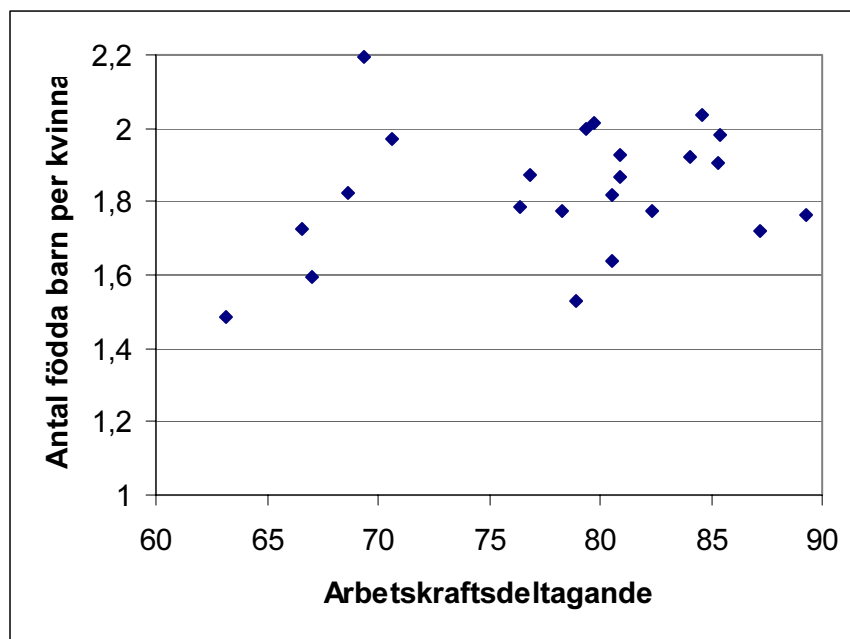
Diagram 15. Arbetskraftsdeltagande bland kvinnor ökar snabbt, förändringen per år 1983–2003 (Spanien, Portugal och Sverige 1988–2003, Finland och Österrike 1998–2003)

Källa: Egna beräkningar.

Den starka ökningen av arbetskraftsdeltagande bland kvinnor som har ägt rum under senare år visar på en trend som hittills inte analyserats tillräckligt och som kan ha stora konsekvenser för utvecklingen av barnafödandet. Som påpekats ovan väljer kvinnor idag arbetsmarknaden först. Denna trend håller på att bli allt tydligare oavsett vilket land det gäller. Det betyder att den framtida utmaningen för många EU-länder inte kommer att bli att utforma system för att män och kvinnor kan kombinera arbetsliv med barn och familj, utan snarare system som gör det möjligt för unga människor att överhuvudtaget välja att ha barn (eller i många fall möjlighet till fler än ett barn).

Diagram 16. Arbetskraftsdeltagande och fruktsamhet, EU, 2002

Källa: Egna beräkningar.

Diagram 16 visar att det idag för EU:s 25 medlemsländer inte finns något som helst samband mellan arbetskraftsdeltagande bland kvinnor och fruktsamheten i ett land. Att delta på arbetsmarknaden kommer först för de nya generationer av kvinnor och män, och sannolikt kommer arbetskraftsdeltagande bland kvinnor i de länder där det idag ligger under 75 % relativt snart att öka och hamna i intervallet 75–90 % i och med att nya generationer kvinnor med högt arbetskraftsdeltagande ersätter de äldre generationer av kvinnor med lägre arbetskraftsdeltagande.

12 Sysselsättning är viktig för barnafödande

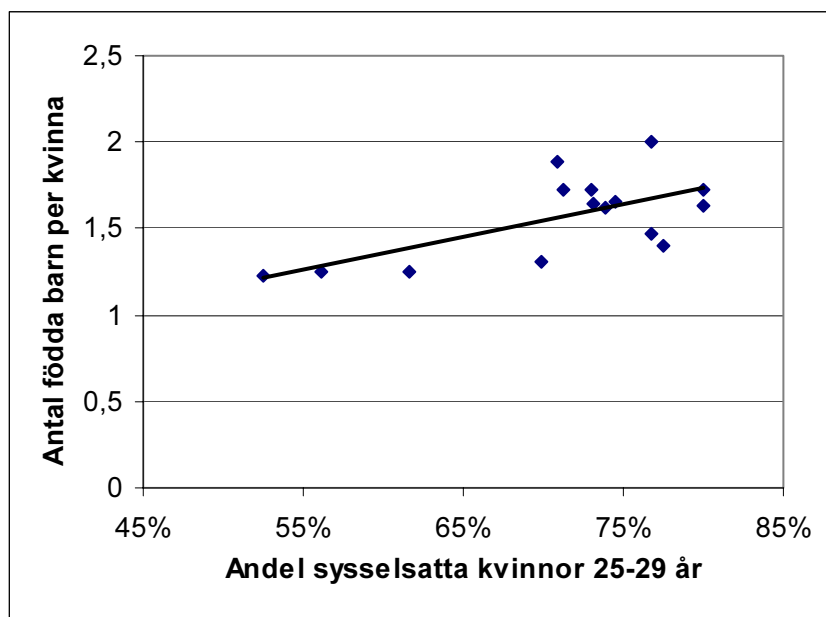
Kvinnornas sysselsättningsgrad varierar starkt mellan EU länderna. Också här framstår de nordiska och de sydeuropeiska kvinnorna som motpoler. Medan sysselsättningsgraden bland de nordiska kvinnorna ligger kring 80 procent, är det bland de sydeuropeiska kvinnorna enbart varannan som är sysselsatt. De stora skillnaderna i sysselsättningsgrad är speciellt problematiska för kvinnor i

barnafödande åldrar i och med det starka sambandet mellan kvinnornas sysselsättningsgrad och barnafödande (diagram 17 och 18).

Sysselsättningens betydelse för barnafödande framgår från flera olika undersökningar. Kvinnor med en normal arbetsrelaterad inkomst har tre gånger så stor benägenhet att få sitt första barn som kvinnor med dålig anknytning till arbetsmarknaden (saknar eller har mycket låg arbetsinkomst) (SCB 2003). Vidare har det också visats att barnafödande påverkas även av förändringar i arbetsmarknadssituationen i kommunen (Hoem 1998).

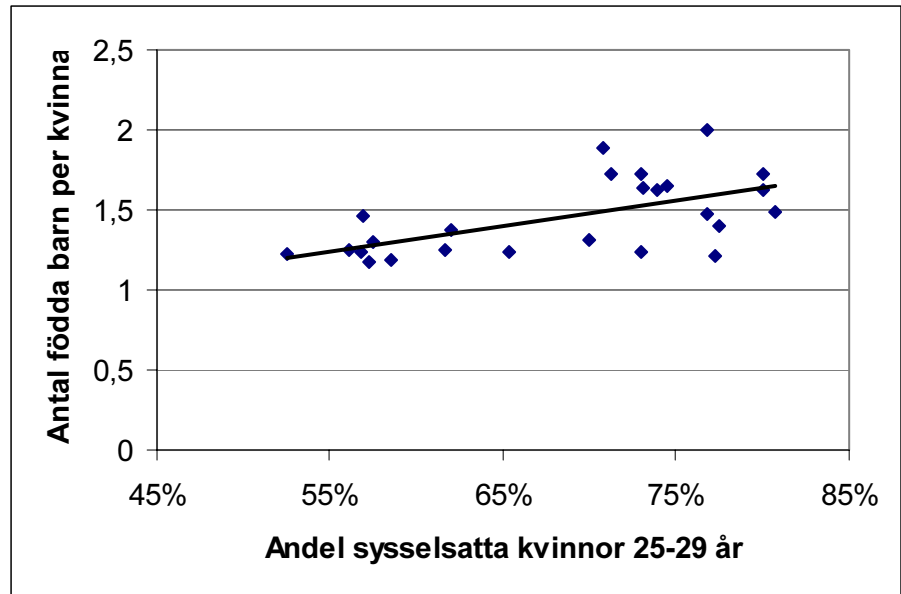
Styrkan i arbetsmarknadsanknytningen har också betydelse för barnafödande. De som har tidsbegränsade eller korta s.k. behovsanställningar har lägre benägenhet att få barn (SCB 2001).

Diagram 17. Högre sysselsättning – högre barnafödande, EU 15

Källa: Egna beräkningar.

Diagram 18. Högre sysselsättning – högre barnafödande, EU 25

Källa: Egna beräkningar.

Sysselsättningens stora betydelse för barnafödandet har också konstaterats i olika studier som analyserat utvecklingen i Spanien. Enligt dessa studier visar det sig att huvud orsaken bakom den snabba nedgången i barnafödandet i Spanien sedan slutet av 1970-talet har varit att unga män och kvinnor har skjutit upp och många fall fått färre barn än önskat på grund av låg sysselsättning och permanent hög arbetslöshet sedan början på 1980-talet (Adsera 2004, 2005, Ahn and Mira 2001, Gutierrez-Domenech 2002). Vi har tidigare konstaterat att sysselsättningens betydelse för utvecklingen av barnafödandet har också framkommit från analyser av svenska data på kommunnivå. Därför är det intressant att lyfta fram att analyser av spanska data på regionnivå (provinsnivå) visar att ju högre arbetslöshet i en provins desto högre gap mellan uppnådd och önskad fruktsamhet (Adsera 2005).

En stabil inkomst kan ses som en förutsättning för barnafödande och detta har framkommit i flera studier gällande svenska kvinnor (RFV 20032). Tidigare resultat har visat att kvinnors inkomstnivå är viktig för barnafödande och ju högre inkomsten är desto större är benägenheten att få barn (Ds 2001:57, Duvander och Olsson

2001). Detta gäller främst kvinnor som är under 30 år medan de äldre förstföderskorna är mindre påverkade av inkomsten.

13 Risken för ekonomisk utsatthet är högst för familjer med små barn

Föräldraskap, dvs. när man får barn har detta direkta konsekvenser för den ekonomiska situationen. För det första tillkommer en familjemedlem som behöver försörjas och för det andra någon måste ta hand om barnet vilket leder till en minskad omfattning av förvärvsarbete. Det betyder att familjers ekonomi påverkas rätt mycket när ett barn tillkommer.

Enligt kommittén Valfärdsbokslutet (SOU 2001:57) lever en större andel av 0–5-åringar än av äldre barn i familjer med risk för ekonomiskt utsatthet. Alltså risken för barnfattigdom är som störst för barn i åldern 0–5 år. År 2002 levde cirka 17 procent av barnen i åldern 0–5 mot 7 procent bland 16–17-åringar med en inkomst som understeg 60 procent av medianen. Detta gap hade dessutom ökat mellan 1991 och 2002.

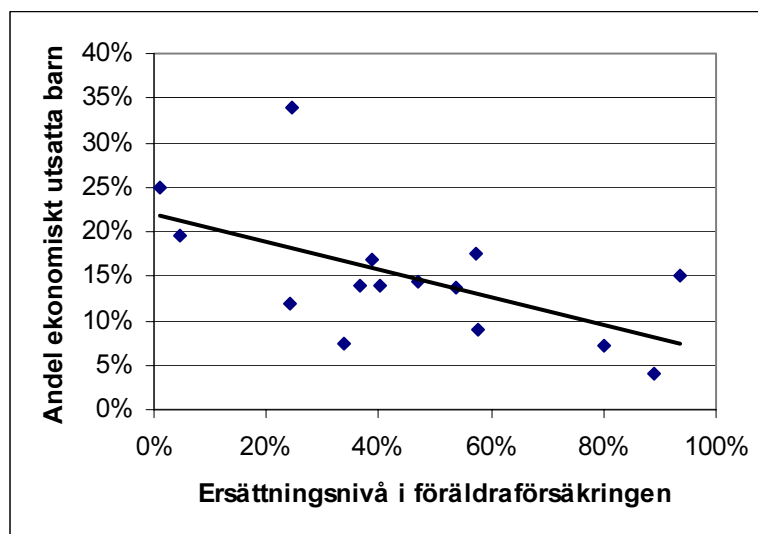
Sverige och de nordiska länderna har dock färre ekonomiskt utsatta barn än andra OECD-länder. Huvudförklaringen bakom detta har visat sig vara utformningen av den svenska familjepolitiken. Det gäller framförallt tillgång till barnomsorg och en relativt generös föräldraförsäkring. Samt att den svenska familjepolitiken stimulerar ett relativt andra länder högt sysselsättningsgrad bland ensamstående föräldrar.

I en doktorsavhandling där data från 18 OECD-länder analyserats visar Tommy Ferrarini att föräldraförsäkringen har betydelse för hur många barn blir ekonomiskt utsatta. Hur många barn som blir ekonomiskt utsatta påverkas både av ersättningens storlek och av försäkringens varaktighet, men också om ersättningen är inkomstrelaterad (om den stimulerar till arbete). De nordiska länderna som vi påpekat ovan har också en mycket högre sysselsättningsgrad än andra länder inte minst bland ensamstående mammor som är en särskilt utsatt grupp.

Sambandet mellan ersättningsnivån i föräldraförsäkringen och andelen ekonomiskt utsatta barn framgår tydligt från diagram 19.

Diagram 19. Tommy Ferrarini: föräldraförsäkringen påverkar antalet ekonomiskt utsatta barn

Källa: Ferrarini T. (2003).

Det första året och de tillgängliga resurserna kan ha konsekvenserna för hela livet. Ekonomiska villkor har konsekvenser för bl.a. barnens hälsa. I en genomgång av olika studier angående socioekonomiska hälsoskillnader bland svenska barn i åldern 0–18 år visar Bremberg (2002) att barnen i den lägsta socioekonomiska gruppen löper högre risk för såväl dödlighet (30–50 % högre risk), kroppslig sjuklighet (70 %) och skador (30 %). Vidare löper barn som bor i familjer med ekonomiska problem överrisk för psykisk ohälsa (Östberg 2001, Ringbäck-Weitofte 2001, Fritzell & Östberg 2003). Case et al (2002) konstaterar också efter analyser av amerikanska data att det finns tydliga samband mellan både inkomst och självskattad hälsa samt mellan inkomst och objektiva hälsomått.

Ekonomiska villkor under barndomen påverkar också hälsan i vuxenlivet (Smith et al 2001, Power & Hertzman 1999, Vågerö 1997, Nyström-Peck och Lundberg 1995, Lundberg 1993).

Allt fler forskare pekar på att just barnens villkor under de allra första levnadsåren är mycket betydelsefulla både för barnens hälsa men också för andra sociala och ekonomiska utfall under vuxenlivet. Frågan hur man klarar utbildningen senare i livet är det enda

området där, trots starka positiva resultat från andra länder (Duncan et al. 1998), inte finns några belägg i svenska data för att ekonomiska förhållanden under första året i livet har negativa konsekvenser för utbildningsresultaten. I stort sett på alla andra områden leder ekonomiskt utsatthet till negativa utfall också under vuxenlivet. Föräldraförsäkringen som välfärdssystem som leder till att färre barn hamnar i ekonomisk utsatthet får därmed även större betydelse för ett lands framtida utveckling. Sammantaget betyder detta att en välfungerande föräldraförsäkring kan vara en mycket viktig samhällsinvestering utifrån flera olika perspektiv.

14 Slutsatser

Föräldraförsäkringen utgör tillsammans med barnomsorg en grundläggande förutsättning för att unga män och kvinnor ska kunna realisera sina planer med avseende på barn och familj

En relativ hög ersättningsnivå i föräldraförsäkringen under barnets första år leder till lägre andel ekonomiskt utsatta barn.

För dagens unga män och kvinnor kommer etableringen på arbetsmarknaden på första plats. Det har som konsekvens att föräldraförsäkringen är nödvändig men är inte tillräckligt för att unga män och kvinnor ska kunna förena arbete och barn. Det krävs både barnomsorg och ett barnvänligt arbetsliv.

En välfungerande föräldraförsäkring är en av de viktigaste samhällsinvesteringar ett land kan göra för att stimulera den framtida utvecklingen.

REFERENSER

- Adsera A. (2004). *Changing Fertility Rates in Developed Markets. The Impact of Labor Market Institutions*. Journal of Population Economics 17:17–43
- Adsera A. (2005). *Differences in Desired and Actual Fertility: An Economic Analysis of the Spanish Case*. IZA Discussion Papers 1584, Institute for the Study of Labor (IZA)
- Ahn N, Mira P. (2001). Job bust, baby bust? Evidence from Spain. Journal of Population Economics 14:505–521
- Andersson Gunnar (2001) *Childbearing patterns of foreign-born women in Sweden* Max Planck Institute, for Demographic Research, Working Paper WP 2001-020
- Batljan I, Lagergren M. (2000). *Kommer det att finnas en hjälpande hand?* Bilaga 8 till Långtidsutredningen 1999/2000. Stockholm: Finansdepartementet
- Becker, G. (1981) (Revised and Enlarged in 1991) *A treatise on family*, Cambridge, MA: Harvard university press, pp. 93-112.
- Björklund A, Aronsson T, Edlund L, Palme M. (2001). *Ny kris i befolkningsfrågan?* Välfärdspolitiska rådets rapport 2001. Stockholm: SNS Förlag.
- Bongaarts J. (2001). *Fertility and reproductive preferences in post-transitional societies*. In Bulatao R and Casterline J (eds.). Global Fertility Transition. A Supplement to Population and Development Review 27:260–281
- Bradshaw J, Finch N. (2002). *A Comparison of Child Benefit Packages in 22 Countries*. Department for Work and Pensions Research Report No. 174. Leeds: Corporate Document Services
- Bremberg S. (2002). *Sociala skillnader i ohälsa bland barn och unga i Sverige*. Rapport 2002:13. Stockholm: Statens Folkhälsoinstitut.
- Case A, Lubotsky D, Christina Paxson C. (2002) *Economic Status and Health in Childhood: The Origins of the Gradient*. American Economic Review, 92; 1308-34
- Coleman D. (1998) *Reproduction and survival in an unknown world: what drives today's industrial populations and to what future?* NIDI Hofstee Lecture Series, No. 5, Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute, The Hague
- Council of Europe (Europarådet) (2004). *Recent demographic developments in Europe 2004*. Strasbourg, Council of Europe Publishing.

- Corman D. (2000). *Family policies, working life arrangements, and the third child in two low-fertility populations*. A comparative study of contemporary France and Sweden. Stockholm Research Reports in Demography No. 140. Stockholms Universitet
- Ds 2001:57 *Barnafödandet i fokus – Från befolkningspolitik till ett barnvänligt samhälle*. Stockholm: Socialdepartementet
- Duncan G, Brooks-Gunn J, Yeung W J, Smith J R. (1998). *How much does childhood poverty affect the life chances of children?* American Sociological Review, 63: 406–423
- Duvander A-Z, Olsson S. (2001). *När har vi råd att skaffa barn?* RFV analyserar 2001:8. Riksförsäkringsverket
- Esping-Andersen G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton, NJ: Princeton University Press
- Esping-Andersen G. (1996) *Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies*, London: Sage Publications
- Esping-Andersen G. (1999). *Social Foundations of Postindustrial Economies*. New York: Oxford University Press
- Easterlin R.A. (1968). *Population, Labor Force, and Long Swings in Economic Growth: the American Experience*, Columbia University Press, New York
- Easterlin R. A. (1973). "Relative Economic Status and the American Fertility Swing", in: Sheldon E. B. (ed): *Family Economic Behavior: Problems and Prospects*, Lippincott, Philadelphia, pp. 166–223
- Eurostat (2005): *European social statistics. Luxembourg*. Office for Official Publications of the European Communities
- European Commission. (2004). *European's Attitudes to Parental Leave*. Eurobarometer 59.1 March–April 2003
- Ferrarini T. (2003). *Parental Leave Institutions in Eighteen Post-war Welfare States*. Stockholm: Swedish Institute for Social Research Doctoral Dissertation Series No. 58
- Frejka T, Calot G. (2000) *The cohort fertility story: industrialised countries in the second half of the 20th and in the early 21st century*. Paper presented to the Annual Meeting of the Population Association of America, Los Angeles, March 23–25.
- Frejka T, Calot G. (2001). *Cohort reproductive patterns in the Nordic Countries*. Demographic Research 5 (5): 125–186
- Fritzell J, Östberg V. (2003). *Ekonomi och barns välfärd*. Socialmedicinsk tidskrift, 3: 228–236

- Gutierrez-Domenech M. (2002). *The Impact of the Labor Market on the Timing of Marriage and Births in Spain*. CEP working paper. London: London School of Economics and Political Science, Centre for Economic Performance
- Hantrais L. (2004). *Family Policy Matters: Responding to family changes in Europe*. Cambridge: Policy Press pp. 11–36
- Hicks A, Kenworthy L. (2002). *Varieties of Welfare Capitalism*. Luxembourg Income Study Working Paper No. 316
- Hoem B. (1998). *Barnafödande och sysselsättning*. SCB Demografiska rapporter 1998:1
- Hoem B, Hoem J. (1999). *Fertility Trends in Sweden up to 1996*, Population Bulletin UN 40/41: 318–333
- Krieger H. (2004). *No future without children: Demographic developments in Europe. Paper presented at the EU ministerial conference: Family means Future- Joint Family Policy Thrust in the European Union*. Berlin, Dec 2
- Lesthaeghe R. (2000). *Europe's Demographic Issues: Fertility, Household Formation and Replacement Migration*. Paper presented at: Expert Group Meeting on Policy Responses to Population Ageing and Population Decline. Population Division, Department of Economic and Social Affairs, United Nations Secretariat, New York, 16–18 October 2000
- Lesthaeghe R, Moors G. (2000) *Recent trends in fertility and household formation in the industrialised world*. Review of Population and Society, No 9
- Lundberg O. (1993) *The Impact of Childhood Living Conditions on Illness and Mortality in Adulthood*. Social Science & Medicine, 36: 1047-52
- McDonald P. (1996). *Demographic life transitions: an alternative theoretical paradigm Health Transition Review*. Supplement 6: 385–392
- McDonald P. (2001). *Theory pertaining to low fertility International Perspectives on Low Fertility: Trends, Theories and Policies* Tokyo, 21–23 March 2001
- NOSOSKO (Nordisk Social-Statistisk Komité) (2005). *Social trygghed i de nordiske lande 2005*. Under publicering
- Nyström Peck M, Lundberg O. (1995). *Short Stature as an Effect of Economic and Social Conditions in Childhood*. Social Science & Medicine, 41: 733-38
- O'Connell M. (1991). *U.S. Census Bureau: Studies in American fertility. Current Population Reports*, P23-176. Washington, District of Columbia: U.S. Government Printing Office

- OECD (2001). *Starting Strong, Early Childhood Education and Care*. Paris: OECD
- OECD (2005). *Babies and Bosses: Reconciling Work and Family Life – Canada, Finland, Sweden and the UK*. Paris: OECD
- Oláh L. Sz. (1998). *Do public policies influence fertility? Evidence from Sweden and Hungary from a gender perspective*, Stockholm Research Reports in Demography 129. Stockholms Universitet
- Payne J. (2004). *The impact of a reduced fertility rate on women's health*. BMC Women's Health 2004, 4 (Suppl 1):S11. Retrieved from: <http://www.biomedcentral.com/1472-6874/4/S1/S11>
- Persson C, Batljan I. (2005). *Välfärdsprojektet*. Manuscript. Socialdepartementet
- Power C, Hertzman C. (1999). "Health, Well-Being, and Coping Skills", i Keating & Hertzman (red), *Developmental Health and the Wealth of Nations*, New York: the Guilford Press
- RFV. (2000). *Varför föds det inte fler barn i Sverige?* RFV Redovisar 2000:9
- RFV. (2003). *När har vi råd att skaffa fler barn?* En studie om hur inkomst påverkar fortsatt barnafödande. RFV analyserar 2003:8. Riksförsäkringsverket
- Ringbäck-Weitoft G. 2001. "Sociala skillnader, utsatthet och ohälsa" i *Folkhälsorapport 2001*. Stockholm: Socialstyrelsen
- SCB (2003). *Arbetslöshet och barnafödande*. SCB Demografiska rapporter 2003:6
- SCB (2005). *Utgifter för det sociala skyddet i Sverige och Europa samt utgifternas finansiering (ESSPROS)*. Stockholm:SCB
- Sleeboos EJ. (2003). *Low Fertility Rates in OECD-Countries: Facts and Policy Responses*. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*
<http://www.oecd.org/dataoecd/13/38/16587241.pdf>
- Smith GD, Gunnell D, Ben-Shlomo Y. (2001). "Life-course approaches to socio-economic differentials in cause-specific adult mortality", i Leon D, Walt G (red), *Poverty, inequality and health. An international perspective*, Oxford: Oxford University Press; 2001. p. 88–124
- SOU 2001:79. *Välfärdsbokslutet för 1990-talet: Slutbetänkande*, Kommittén Välfärdsbokslut. Stockholm: Statens offentliga utredningar. Fritzes
- Ungdomsstyrelsen (1998) *Ny tid nya tankar. Ungdomars värderingar och framtidstro*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen

- van de Kaa D. (2001). *Postmodern fertility preferences: from changing value orientation to new behaviour*. In Bulatao R and Casterline J (eds.). *Global Fertility Transition. A Supplement to Population and Development Review* 27:290–331
- van Peer C. (2000). *Comparative analysis of differences in desired and realised fertility*. Paper presented at the FFS Flagship Conference, Brussels, 29-31 May
(<http://www.unece.org/ead/pau/flag/papers/vanpeer.pdf>)
- Vogel J. (2001). *Uppskjutet föräldraskap bland Europas unga*. *VälfärdsBulletinen* 3:4–8.
- Vågerö D. (1997). *Hur påverkar biologiska och sociala förhållanden tidigt i livet hälsan i vuxen ålder?* EpC-rapport 1997:3. Stockholm: Socialstyrelsen
- Östberg V. (2001). "Hälsa och välbefinnande", i *Barns och ungdomars välfärd*, SOU 2001:55

Den som passar bäst gör mest

– Sammanställning och analys av forskning om föräldrars föreställningar och attityder kring föräldraledighet

Av Ylva Elvin-Nowak

Vilken slags förståelse behöver vi?

En av de grundläggande utgångspunkterna för översynen av föräldraförsäkringen är att regelverket inte ska diskriminera någon av föräldrarna utan ge alla föräldrar likvärdiga möjligheter att vara föräldralediga. Denna utgångspunkt är, sett utifrån dagens regelverk, i stort sett redan uppfyllt. Det är snarare föräldrars *tolkning* av regelverket som leder till ett ojämnt uttag – en tolkning som är avhängig såväl materiella faktorer (exempelvis yrkesarbetets krav, ekonomiska villkor, information från försäkringskassa, hälsosektorn etc.) som psykologiska faktorer (exempelvis föreställningar om kvinnlighet respektive manlighet, idéer om barns behov etc.).

En viktig fråga för översynen är vilka incitament som kan vara verkningsfulla för att de markanta skillnaderna i uttag mellan kvinnor och män ska minska. För att hitta rätt incitament är det helt avgörande att ha kunskap om föräldrars ”översättning” av materiella villkor till upplevelsen av vilka möjligheter, skyldigheter och rättigheter man har som individuell förälder.

För att förstå hur denna ”översättning” går till krävs kunskap hämtad från en mängd olika forskningsområden där den köns-teoretiska forskningstraditionen utgör huvudspåret. Att vara förälder är den mest bekönade position man kan tänka sig och hur människor uppfattar sig själva som föräldrar är i hög utsträckning avhängigt hur kvinnor och män gör sig till tillräckligt goda föräldrar. Detta ”görande” sker i en kulturell, historisk och social kontext där förväntningar och krav på jämställdhet är en viktig del.

Att göra kön – om att bli kvinna eller man genom föräldraskap

För att komma föräldraskapets könsstereotypa fördelning på spåren räcker det inte med att enbart fokusera på den forskning och kunskap som finns kring föräldraledighet. Hur vardagsansvar för barn fördelas är en del i ett mönster där föreställningar om kön i många avseenden är styrande, inte bara för det faktiska handlandet utan i allra högsta grad för den individuella upplevelsen av vem man är, vill vara och kan vara, och hur denna upplevelse bekräftas och bekräftas genom tvåsamhet och föräldraskap (se t.ex. Haavind, 1987; 2001, Holmberg, 1993).

I Sverige och de övriga nordiska länderna, är jämställdhetsdiskursen väl integrerad på såväl politisk som individuell nivå. Även om det råder en stark politisk konsensus kring jämställdhet, är olika aktörer och i högsta grad olika individer, emellertid inte alls överens om vad jämställdhet betyder i praktiken. Det råder en stor obalans mellan retorik och praktik (se t.ex. Bergqvist, 1999; Magnusson, 2000; 2001). Denna obalans kan förstås utifrån jämställdhetssträvandets föreställning om likhet kombinerat med människors lust och vilja att bekräftas som bekönade individer – som kvinnor eller som män.

Det anglosaxiska uttrycket *doing gender* låter sig svårligen översättas till svenska. Ändå är det här, i själva görandet och upprätthållandet av det som vi uppfattar som kvinnlighet respektive manlighet, många frågor kring föräldraskapets uppdelning finns – trots intentioner om jämställdhet. Jämställdhet betyder att *kön inte ska ge några anvisningar* kring hur livet organiseras, hur beslut fattas och vilka vägar kvinnor och män tar. Omsatt till föräldraskap innebär detta att det inte ska märkas mer eller annorlunda när en kvinna bli mamma än när en man blir pappa. Utifrån kvinnliga och manliga föräldrars organisering av vardagslivet märks dock föräldraskap väldigt olika och den mage och det födande som föregår ett föräldraskap blir för de flesta en början till ett ansvarstagande med synnerligen bekönade förtecken (Bekkengen, 1999; Jansson, 2001; Elvin-Nowak, 2001; 2002; 2003).

Föräldraskapet är, som tidigare påpekats, en extremt bekönad position. Det som gör en man till en tillräckligt bra pappa är inte detsamma som det som gör en kvinna till en tillräckligt bra mamma. Generellt kan man säga att kvinnor gör tillräckligt bra moderskap genom att anpassa yrkesarbetet efter ansvaret för barn medan män gör tillräckligt bra föräldraskap genom att anpassa

ansvaret för barn till yrkesarbetet. En vardagslivets fördelningspolitik där jämställdhetssträvanden löper parallellt med behovet av att bli bekräftad som kvinna eller man genom föräldraskapet och där jämställdhet i praktiken ofta blir detsamma som att ”den som passar bäst gör” (Andenæs, 1996; Bergsten & Bäck-Wiklund, 1997; Magnusson, 2001; Elvin-Nowak & Thomsson, 2003).

Föreställningar om kön är synnerligen närvarande i föräldraskapet och de kulturellt etablerade koderna är vanligtvis väl integrerade i individers psykologiska upplevelser av vad som är naturligt och självklart. En del i det som uppfattas som självklart och som hela tiden interagerar med föreställningar om kön, är föreställningar om barn, vad barn behöver och vilket ansvar föräldrar har.

Föräldrars tankar om barn

Även om föräldrar upplever att de utformar sina föräldraskap utifrån egna preferenser och beslut så präglas vi alla i hög utsträckning av kulturellt etablerade idéer om det goda föräldraskapet. Idéer som utifrån ett historiskt perspektiv är synnerligen föränderliga (Bergman & Johansson, 2002; Klinth 2002). Det moderna föräldraskapet är till stora delar präglat av utvecklingspsykologiska tankegångar där barnet förväntas genomgå vissa stadier i en bestämd ordning och där denna utveckling förväntas komma till stånd om/när föräldrarna förmår ”göra rätt”. Föräldrars förmåga att ”göra rätt” när barnet är barn lägger grunden för barnets framtid som vuxen människa (för en intressant diskussion kring detta, se Burman, 1994). Nordisk forskning kring föräldrars förståelse av barn visar att ”göra rätt” i föräldrars föreställningsvärld är detsamma som att älska barnet, vara tillgänglig för barnet och att anpassa sig till barnet (Halldén, 1997; Andenæs, 1996; Elvin-Nowak, 1999; 2001; 2002; 2005). Det är genom kärlek, tillgänglighet och anpassning som barnet ”vaccineras” mot framtida faror och risker.

När tankar om barns behov och vad som är bäst för barn kopplas till föräldrars göra-kön-projekt blir det tydligt att föräldraskapet är en bekönad position där tillgänglighet och anpassning (vilket är föräldrars vardagspraktiska uttryck för kärlek) är olika saker för kvinnor/mammor och män/pappor. Föräldrar tänker att små barn behöver föräldrar på heltid och med begränsade könsspecifika krav garanterar föräldraförsäkringen att så blir fallet. Den översättning

som de flesta föräldrar de facto gör av ”förälder” till ”mamma” behöver emellertid inte bygga på en tydlig övertygelse om att mammor är bättre föräldrar än pappor (något som sällan uttrycks i intervjuer med föräldrar). Det handlar snarare om en fördelning som bygger på en oreflekterad logik på temat ”den som passar bäst gör” alternativt ”den som vill mest gör” – en logik som hänger samman men såväl materiella förhållanden på samhällsnivå (exempelvis skillnader i kvinnors och mäns anknytning till arbetsmarknaden och kvinnors och mäns ekonomiska situation) som psykologiska bekräftelseprocesser.

En annan tankefigur som är mycket framträdande i föräldrars föreställningar om barn handlar om när barnet kan lämnas på daghem. Föräldrar tänker ofta att barn bör vara äldre än vad ett heltidsuttag av föräldraledigheten tillåter, när de lämnar hemmet och föräldrarna. Att lämna ettåriga barn på dagis uppfattas inte som något som går i linje med *barnets behov* utan snarare som en nödlösning för att föräldrarnas yrkesarbete ska fungera. En uppfattning som leder till att framförallt mammor strävar efter att förkorta sina arbetsdagar och anpassa sina arbetstider. För att daghem ska uppfattas som positivt krävs att föräldrarna (och i synnerhet mödrarna) tänker att barnet är där för sin egen skull och att vistelsen borta från hemmet går i linje med barnets behov (Elvin-Nowak, 2001).

Olika utgångspunkter

Rent allmänt kan man säga att frågan hur man bäst ska verka för ett jämnare uttag av föräldraledighet kan fokuseras från flera utgångspunkter. Dessa utgångspunkter är inte alltid förenliga med varandra. Det är heller inte säkert att den utgångspunkt som på en strukturell nivå verkar vettigt sett ur till exempel ett jämställdhetsperspektiv, har klara fördelar på individnivå. Och vice versa.

Med fokus på jämställdhet

Jämställdhet handlar om kön och en användbar definition av jämställdhet är att kön aldrig ska ge några anvisningar för vilka möjligheter, rättigheter och skyldigheter en människa har. I det jämställda samhället kan och ska personlighet, talang, utbildning eller kompetens ge anvisningar – men aldrig kön. Föräldraledighets-

uttaget är dock en tydlig indikator på att just kön ger anvisningar till vilken position kvinnor respektive män intar när de blir föräldrar. Ett jämställdhetsfokus handlar vanligtvis om strukturella och materiella förhållanden och frågan är vilka förändringar som kan initieras från samhällets håll för att kvinnor och män ska bete sig mera lika.

Jämställdhetsperspektivet har att hantera det faktum att jämställdhet på strukturnivå sällan är detsamma som jämställdhet på individnivå – hur enskilda kvinnor och män uppfattar jämställdhet och hur denna låter sig göra till vardags. Jämställdhetsperspektivet måste också hantera konsekvenser utifrån olika tidsperspektiv och hur olika tidsperspektiv interagerar med struktur- respektive individnivå. Jämställdhetsperspektivet är i själva verket mycket komplext då samma strukturer, organisationer eller individer både kan vinna och förlora på ökad jämställdhet. Exempelvis kan män uppleva att ökad jämställdhet i termer av uttag av föräldraledighet kan leda till vinst i positionen som manlig förälder men till förlust i positionen som manlig yrkesperson.

Med fokus mammor

Mammors situation som utgångspunkt i diskussionen kring föräldraledighet kan vara en del i ett mer omfattande jämställdhetsfokus men behöver inte vara det. Om jämställdhet är utgångspunkt innebär ett mammafokus hantering av frågeställningar kring hur kvinnor ska få möjlighet att delta på arbetsmarknaden på samma villkor som män eller hur man kan underlätta för kvinnor att vara mer än bara mammor. Fokus på mammor utan jämställdhet som utgångspunkt kan handla om essentialistiska tankegångar om kvinnors önskan och biologiskt könsmässigt grundade behov av att vara mammor. Men det kan också handla om hur kvinnor som lever utsatta för våld från sina barns pappor kan hamna i en rävsax där de dels förväntas skydda barnen, dels verka för att barnen har kontakt med sin pappa. Här har vi ett kombinerat mamma-barnfokus som står i direkt motsatsförhållande till jämställdhetsfokus.

Med fokus på pappor

Fokus på pappor kan, precis som när det gäller mammor, ha jämställdhet som utgångspunkt. Oftast har det också det och förvånansvärt ofta handlar det om pappors rätt att vara hemma med barn snarare än pappors skyldighet att ta hand om sina barn. Men jämställdhetsintentionen med koppling till pappor kan också handla om mäns önskan om större närvaro till barnen eller om de yrkesfokuserade strukturer och föreställningar som omgärdar män i högre utsträckning än kvinnor. Fokus på pappor utan jämställdhet som utgångspunkt kan handla om hur man på bästa sätt kan förhindra att våldsamma pappor har tillgång till sina barn – ett barnets-bästa-perspektiv som i detta fall står i direkt motsats till jämställdhets- och pappafokuset.

Med fokus på barn

En utgångspunkt i utredningens uppdrag är att utgå från att föräldraförsäkringen ska verka för *barnets bästa*. Principen om barnets bästa är en portalbestämmelse i FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) som innebär att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör dem. Principen kan härledas ur två fundamentala tankar – att barn har fullt och lika stort människovärde som vuxna samt att barn är sårbara och därför behöver särskilt stöd och skydd.

Inom ramen för principen ger man avsiktligen ingen fastställd definition för vad som är barnets bästa. Man menar att vad som är barnets bästa varierar mellan olika samhällen och kulturella kontexter. Barnets bästa är en utgångspunkt inte en innehållsmässig definition (SOU 1997:116; Barnombudsmannen 1999).

När barnets bästa kopplas till jämställdhet handlar det vanligtvis om barns rätt att få tillgång till båda sina föräldrar. Men barnets bästa kan, som tidigare nämnts, stå i direkt motsats till just tillgången till båda föräldrarna (i vissa fall ens någon av föräldrarna). Det går aldrig att exakt ange vad som är barns bästa i någon slags generell eller objektiv bemärkelse. Däremot finns det en mängd kollektiva uppfattningar kring barn och barns behov vilka är präglade av många faktorer där den vetenskapligt baserade kunskapen är en del. Det finns emellertid en mängd andra faktorer som påverkar uppfattningen om vad som är bra för barn och vad barn behöver.

Föräldrars uppfattning och tolkning av sina egna barns bästa och barns bästa i en mer generell bemärkelse är en viktig pusselbit i förståelsen av varför föräldraledighetsuttaget ser ut som det gör. Utifrån detta perspektiv blir det också uppenbart att föräldrars föreställning om barns behov och bästa långt ifrån alltid har någon koppling till jämställdhet.

Rapportens uppläggning

Syftet med denna rapport är att ge en bild av kunskapsläget kring föräldraskap och jämställdhet. Fokus ligger på föräldrars föreställningar, attityder och idéer och hur materiella förhållanden, offentligt tilltal, information etc. ”översätts” till privat praktik och ges mening som något som är mer eller mindre bra för alla inblandade parter.

I rapporten närmar jag mig dessa frågor utifrån fokus på jämställdhet, på kvinnor/mammor, män/pappor och i viss mån utifrån barn. Dessa fyra fokus är inte på något sätt klart urskiljbara utan går in och ut i varandra och framförallt löper de parallellt eller huller om buller i föräldrars vardagsliv.

Rapporten bygger framförallt på svensk, och i viss mån nordisk forskning som jag har bedömt som relevant för utredningens frågeställning och riktlinjer. Syftet med presentationen är emellertid inte bara att beskriva kunskapsläget utan att bidra till en ökad förståelse av hur den kunskap som finns kan användas. Av det skälet har jag valt att frånga den traditionella uppställningen som börjar med ”forskaren XX har visat att” och istället skriva i löpande text där kunskap, varvas med kommentarer och analyser. En del referenser anges i texten och en fullständig referenslista finns i slutet av rapporten.

Rapporten avslutas med en kort diskussion kring vilka slutsatser man kan dra utifrån dagens kunskapsläge och hur man kan gå vidare för att verka för ett mer jämställt föräldraledighetsuttag.

Familj

I diskussionen kring hur föräldraförsäkringen ska se ut är familjen en central enhet. I utredningens uppdrag ligger att hantera nya familje- och levnadsformer som också omfattar föräldrar av samma

kön och familjer där det finns fler än två föräldrar. Forskningen kring olika slags samkönat föräldraskap eller föräldraskap där föräldrarna är fler än två, är synnerligen bristfällig. Endast ett fåtal svenska forskare har ägnat sig åt denna familjeform, som för övrigt inte utgör någon enhetlig kategori, och då har frågeställningen inte handlat om fördelning av föräldraledighet (se t.ex. Zetterqvist, 2002 och Halldén, Hydén & Zetterqvist Nelson, 2003). På uppdrag av den kommitté som hade till uppgift att utreda förhållanden för barn i homosexuella familjer gjordes ett mindre antal intervjuer med homosexuella föräldrar utifrån frågeställningen hur de upplevde sitt föräldraskap (möjligheter och svårigheter) och vilka konsekvenser familjerättsliga och andra regler hade för familjen (SOU 2001:10). I studien ingick inte frågeställningar med bäring på hur föräldraledigheten och vardagsansvaret fördelades.

I debattboken "Vems valfrihet?" ägnar Ulrika Westerlund ett kapitel åt den problematik som skulle uppstå för familjer med fler än två föräldrar om föräldraförsäkringen knyts till de två biologiska föräldrarna. Utifrån några intervjuer med familjer där fyra föräldrar delar på ansvaret för de gemensamma barnen framkommer oro för att möjligheten att överlåta föräldraledighetsdagar till de föräldrar som inte är barnens biologiska ska försvinna (Westerlund, 2004). En reform som utifrån ett heterosexuellt tvåsamhetsperspektiv skulle kunna vara en jämställdhetsreform, kan således vara en anti-jämställdhetsreform utifrån ett homosexuellt två-plus-två-samhetsperspektiv.

Betydligt bättre är kunskapsläget när det gäller så kallade post-nucleära familjer (se ex. Hydén, 2000) eller nätverksfamiljer (se ex. Bäck-Wiklund & Johansson). I dessa sammanhang är det utifrån frågan kring fördelning av föräldraledighet ofta fortfarande en mamma och en pappa som är de som ska dela, varför problematiken kring ojämn fördelning torde omfatta även dessa familjeformer.

Den familjeform som utifrån frågeställningar kring delat föräldraskap och jämställdhet, varit föremål för mest forskning och diskussion är den heterosexuella kärnfamiljen. Här finns förhållandevis många forskningsstudier och undersökningar som i de flesta fall syftat till att kvantitativt beskriva uttag och olika faktorer kopplat till uttag, men också ett antal studier som med hjälp av olika kvalitativa metoder närmat sig det som den brittiske familjeforskaren David Morgan kallar "familjepraktiker". Detta betyder ungefär att betrakta något som pågår hela tiden. Utifrån en köns-teoretisk utgångspunkt handlar det om att studera hur kvinnor och

män tillsammans genom sina dagliga göranden och låtanden skapar sig själva som föräldrar och hur könsspecifika fördelningsmönster etableras som något som hör själva könstillhörigheten till. Men också om hur föräldraskapets bekönade koder hela tiden förändras genom vardagliga handlingar (se t.ex. Morgan, 2002; Elvin-Nowak & Thomsson, 2003).

Inför föräldraskapet

Forskning och litteratur som behandlar övergången från icke föräldraskap till föräldraskap är mycket omfattande men kopplas sällan till den påföljande fördelningen av föräldraledighetsuttag.

Under graviditeten är den blivande mamman föremål för den offentliga hälsosektorn, framförallt mödravårdscentralen. Kulturanthropologen Clarissa Kugelberg har beskrivit hur mödravårdscentralbesöken och deltagande i föräldra- och mammagrupper blir en slags initiationsrit till ett nytt skede i livet (Kugelberg, 1999). Hur mycket den blivande pappan deltar i denna initiationsrit varierar och det finns ingen forskning som visar på ett rätlinjigt samband mellan mäns deltagande under graviditet och förlossning och deras uttag av föräldraledighet.

Kugelberg beskriver utifrån sina intervjuer hur män i många fall ger uttryck för en känsla av ambivalens inför hur den blivande pappositionen ska skapas och hanteras. Från att ha en mycket viktigt position i samband med förlossningen (sett ur såväl mannens, kvinnans och samhällets perspektiv) hamnar många män vid sidan av mamma-barn-relationen i en slags stödjande position som i många fall uppmuntras av mödra- och barnhälsovården (Plantin, 2001; Elvin-Nowak, 2005).

Sociologen Lars Plantin fann i en kvalitativ studie om mäns föräldraskap att ansvarsförhållandet mellan föräldrarna grundläggs redan i ett tidigt skede av graviditeten. Många av de män han intervjuade menade att mödravårdscentralen utesluter män och att de blivande papporna bjuds in först i slutet av graviditeten till den föräldrautbildning som då erbjuds. Plantin menar att denna uteslutning har effekter för männens benägenhet för att senare ta aktivt vardagsansvar för sina barn (Plantin, 2001).

Pelle Jansson, doktorand i pedagogik och aktiv inom Manscentrum menar, utifrån en intervjustudie, att såväl mödra- som barnavårdscentralen har en betydande inverkan för hur pappor

positionerar sig som föräldrar. Utifrån intervjuer med pappor hävdar Jansson att föräldragrupper där pappor är involverade lägger grunden för ett aktivt faderskap (Jansson, 2001).

Föräldrabudskap

Stora delar av den föräldrainformation som förmedlas via mödra- och barnavårdscentraler bygger på äldre utvecklingspsykologiska teorier där pappans positioneras som en slags stödperson för mamman. Det slags faderskap som framhävs som gott går *genom* mammans omsorger. Genom att stödja och hjälpa mamman så att hon mår bra och känner sig trygg i sin position som nybliven mamma, främjar pappan barnets utveckling. Även så kallade anknytningsteorier som fokuserar på spädbarns förmodade behov av att ingå en symbiotisk relation med *en* person (som nästan alltid är utbytbar mot mamman) har haft och har, via hälsosektorn och rådgivningslitteraturen, stor genomslagskraft bland moderna föräldrar (Franzblau, 1999; Elvin-Nowak, 2001).

En tydligt förskjutning över till ett direkttilltal till blivande pappor har emellertid skett under 1990-talet. Etnologen Charlotte Hagström konstaterar att pappor under denna period började skriva för pappor i ett försök att kliva ur den många gånger påtvingade rollen som stödjare, beskyddare och hjälpare (Hagström, 1999). Att tilltalet till nyblivna och blivande pappor sker utifrån ett direkttilltal är i många avseenden positivt. Samtidigt är utgångspunkten vanligtvis att pappor på ett avgörande sätt skiljer sig från mammor. Hagström pekar på att såväl modern rådgivningslitteratur till föräldrar som den myriad av pappa-böcker som utkommit under den senaste tioårsperioden, lägger betoning på könsskillnader (Hagström, 1998). Som en odiskutabel sanning framställs kvinnans hormoner allt som oftast som styrande för såväl graviditet som nyblivet moderskap.

Synen på hormoner som avgörande för den arbetsdelning som de flesta föräldrar de facto väljer (mamma hemma först, länge eller hela tiden och pappa hemma senare, kort period eller inte alls) fick stor genomslagskraft under den så kallade "mjölk i bröstet – gröt i huvudet-debatten" (Wikander, 1993) som var som mest intensiv under den period när införandet av den första pappamånaden började diskuteras. Utgångspunkten var farmakologen Kerstin Uvnäs-Mobergs forskning kring råtthanars beteende. Då råt-

försöken visade att råtthanarna uppvisade ett beteende som mer liknade nyförlösta råtthonors med avseende på omvårdnad av råttungarna, då de exponerades för amningshormonet oxytocin, drog ett antal författare och debattörer slutsatsen att detta var beviset för att kvinnliga föräldrar i väsentliga avseenden skiljer sig från manliga. Vetenskapsjournalisten Maria Borelius bok *Sedan du fött*, fick en enorm uppmärksamhet och kvinnors status som biologisk varelse med biologisk förmåga att föda och amma blev i många sammanhang en ”bevisad orsak” till varför pappor inte är föräldralediga i samma utsträckning som mammor (Borelius, 1993).

Tio år senare är kvinnors förmåga att föda och amma barn i många föräldrars föreställningsvärld fortfarande en ”naturlig” förklaring till en traditionell arbetsdelning och ett mycket ojämnt föräldraledighetsuttag. I de tidningar som vänder sig till föräldrar är blivande och nyblivna mammors hormonella tillstånd fortfarande ett ständigt återkommande tema och kvinnligheten omskrivs allt som oftast som något som i väsentliga avseenden lägger grunden för ett gott föräldraskap. Ett budskap som försätter pappor i positionen som den som inte har den naturliga förmågan utan måste läras upp i något avseende. Allt för sällan kopplas detta upplärande till *faktisk träning*, dvs. till vardagligt ansvar för små barn.

Det tilltal som bygger på att pappor är av annan sort än mammor kan skönjas även i offentliga instansers informationsmaterial – ett *särartstilltal* som löper parallellt med den jämställdhetsintention som säger att det inte ska spela någon roll om en förälder är pappa eller mamma. Att det handlar om *likhet*.

Uppfattningen att verklig jämställdhet bygger på männens goda vilja är väl etablerad i den offentliga jämställdhetsdebatten. Det är också männens goda vilja den offentliga rösten vädjar till när män tilltalas som pappor.

Det offentliga bemötandet av mäns ovilja att organisera faderskapet utifrån samma position som moderskapet med allt vad det innebär av totalansvar, anpassning och flexibilitet, utgår ett extremt ge-fokuserat tilltal. Män måste fås att fatta att de tjänar på delat föräldraansvar. Att de *får* något. I Försäkringskassans ”10 skäl att ta pappaledigt” (en kampanj riktad till nyblivna pappor under år 2002) finns ett enda skäl där ordet ”behöver” förekommer (”du behöver lära känna ditt barn”). De övriga nio skälen handlar samtliga om vad den nyblivne pappan ska *få* i form av exempelvis utökad kompetens, nya erfarenheter och större närhet till barnets mamma.

Ett omfattande fokus på män/pappor som mottagare av positiva erfarenheter och konsekvenser, när de intar samma position som kvinnor/mammor vanligtvis gör utan det minsta krav på eller behov av offentlig uppmuntran eller stödåtgärder, kan ha negativa konsekvenser för jämställdheten i praktiken. En allt för "ge-fokuserad" ingång till faderskapet försätter pappor som grupp i en position som omgärdas av mycket större valmöjligheter att vara föräldrar i en mer vardagspraktisk bemärkelse än vad som gäller för mammor. Detta har sannolikt konsekvenser för hur individuella pappor, på ett psykologiskt plan, skapar innebörder i vad det betyder att vara pappa. Och det har effekter på faderskapets praktiska utförande. Om budskapet är att föräldraskapet bygger på att man *får* något blir det okej att säga nej tack till föräldraledighet, vaknätter eller namnlapps märkning.

Så visar också en del kvalitativa studier kring pappors ansvarsstagande att män upplever sitt föräldraskap som betydligt mindre villkorat och frivillig än vad kvinnor gör. Män upplever att de *väljer* att vara föräldralediga medan kvinnor helt enkelt är föräldralediga. Män som varit föräldralediga under längre eller kortare perioder betonar ofta att samvaron med barn ger och tillför, men kan också säga att de avstår från föräldraledighet med det andra barnet då de "redan gjort den resan" (se t.ex. Plantin, 2001; Bekkengen, 2002; Chronholm, 2004; Elvin-Nowak, 2005). Den mamma som intar en sådan på valfrihet baserad ståndpunkt, skulle förmodligen bli föremål för en mängd offentliga stödåtgärder.

En intressant iakttagelse är i detta sammanhang hur medierna skildrar diskussionerna kring delad föräldraledighet. I en magisteruppsats i sociologi visar Maria Sandberg att manliga artikelförfattare ofta uttrycker sig i termer av egna frivilliga val och att det kan vara intressant för männen att vara hemma en kortare tid för att knyta an till sitt barn, men att sådana beslut inte ska styras från staten. De kvinnliga artikelförfattarna talar i högre utsträckning i termer av jämställdhet mellan föräldrarna, kvinnors rätt till arbete och om ojämlika förhållanden på arbetsplatsen (Sandberg, 2004).

En annan del i det offentliga tilltalet som kan antas ha effekter på hur bilden av föräldraskap konstrueras inte bara på samhällsnivå utan också på individnivå – hur föräldrar upplever att de gör föräldraskap rätt, är reklamen. Det finns ingen forskning där man direkt studerat sambandet mellan reklambudskap och uttag av föräldraledighet utan det handlar snarare om att dra slutsatser utifrån

hur människor fungerar identifikationsmässigt och hur olika diskurser som anger normalitet skapas.

I reklamen avbildas män allt oftare som pappor. Det kan handla om rakapparater som gör mäns kinder lena mot mjuka barnansikten eller internetjänster som kan skötas parallellt med nappflaskan. Gemensamt för sådan reklam är dock att manligheten inte bara skapas genom faderskapet. Manligheten säkras också genom välbyggda och vältränade kroppar och/eller en tydlig markering av att här föreligger också ett aktivt och välbetalt yrkesliv. De norska sociologerna Elin Kvande och Berit Brandth skriver i sin bok "Fleksible fedre" att till och med den norska barn- och familjeministern, Mats Sandman, i samband med införandet av speciellt inrättad pappledighet, uppträtt i reklamen med bar överkropp och med ett spädbarn på var arm. Här finns ingen klar motsättning mellan manlighet och faderskap. Barnet och faderskapet förstärker snarare manligheten (Kvande & Brandth, 2003). Men om faderskapet hade varit tillräckligt för att göra manligheten så hade inte de fysiska manliga attributen behövt vara så tydliga. Kanske hade en ordinärt tanig och bleksiktig småbarnspappa dugt?

I övrigt är det inte bara i Norge som föräldralediga manliga ministrar uppträtt i rollen som den jämställda pappan. Islands fiskeriminister Árni M. Mathiesen har vid upprepade tillfällen tagit tillfället i akt och berättat om sina egna erfarenheter som synnerligen upptagen minister som, trots stående mitt i arbetet med valfångstkommissionen, tagit ut sina tre månader (se tex. skriften *Menn kan. Arbeidsliv og likestilling*, 2002), I Sverige har vi hört Tomas Bodström vittna om hur han tagit ut en pappamånad under det senaste barnets första vår men att han då mesta talade i telefonen (Svenska Dagsbladet 2004-05-25). Det handlar om män vars betydelsefulla yrkesarbete ger utrymme för en maskulinitet som också innehåller ett någorlunda aktivt faderskap, men som i själva verket, lämnar över större delen av vardagsansvaret till barnens mödrar. En barnorienterad maskulinitet i retorik men en förhållandevis yrkesorienterad maskulinitet i praktik.

Det är i stort sett omöjligt att utifrån forskningsresultat dra några egentliga slutsatser kring hur föräldrars fördelning av föräldraledighet påverkas av vilken information de fått kring föräldraskap, hur det offentliga tilltalet ser ut eller hur reklamen utformas. Allt detta tillsammans utgör dock en viktig kuliss till hur individuella föräldrar tillsammans utformar det föräldraskap de tycker är rätt. Bilden av det goda föräldraskapet varierar över tid men det

finns alltid mer eller mindre kulturellt etablerade överenskommelser kring vad som är rätt och fel. När det gäller föräldraskap så är överenskommelsen om *skillnad* fortfarande tydlig, trots jämställdhetsbudskapets betoning av likhet. Som vi sett ovan finns skillnadstänkandet invävt i såväl föräldralitteratur som offentliga publikationer och reklam. Ett skillnadstänkande som utifrån ett könsteoretiskt perspektiv har omfattande konsekvenser för föräldrars positionering som *kvinnliga* respektive *manliga* föräldrar.

Jämställdhet för människor och för samhället

I diskussionen om en individualiserad föräldraförsäkring synliggörs en konflikt mellan vad jämställdhet betyder på samhällsnivå och vad det ofta betyder i individuella människors vardag. En reform som sannolikt skulle vara ett verksamt påtryckningsmedel för att få pappor att ta större ansvar för små barn och därmed kunna ses som ett stort steg för jämställdheten på samhällsnivå, vill många föräldrar inte ha. Individuella föräldrar ser sällan kopplingen mellan makt och kön och som individer tolkar många sina beslut enligt logiken ”just i vårt fall passade det bäst att jag (= kvinnan) var hemma med barnen” (Haavind, 1982, Holmberg, 1993; Thomsson, 1997; Elvin-Nowak & Thomsson, 2001). Som individer ser vi inte de strukturer som vi själva deltar i upprätthållandet av och som ger olika anvisningar till kvinnor och män. Anvisningar som säger att just kön spelar roll för vilken sorts föräldraskap som är rätt och att rätt sätt att vara mamma betyder större anpassning och tillgänglighet till barnet. När man frågar mammor om de varit föräldralediga blir svaret i regel ”njae” om de varit hemma kortare tid än 6–7 månader. En pappa kan svara ett tydlig ja och mena allt från 3 dagar i samband med förlossningen till flera år (Elvin-Nowak, 2001; 2002; 2005). Det innebär att en reform som omöjliggör för pappor att överlåta någon del av sin föräldraledighet av kvinnor kan komma att uppfattas som att de blivit ifråntagna en rättighet. En rättighet som är intimt förknippad med ett väldigt gångbart sätt att ”göra kvinnlighet” på, nämligen vägen genom moderskap.

Nordiska familjeforskare har fokuserat på hur familjen och föräldraskapet konstrueras i relation till den nordiska jämställdhetsdiskursen. Genom att studera vad jämställdhet betyder i praktisk handling i familjen och ställa detta i relation till vad människor anser om jämställdhet framkommer att jämställdhetsidealet ofta

leder till ett osynliggörande av vem som tar det faktiska ansvaret i familjen. Kvinnors och mäns önskan om att leva jämställt inom ramen för en kontext där kvinnlighet i stor utsträckning konstrueras utifrån positionen i familjen medan manlighet konstrueras utifrån yrkesposition, leder till att könsneutrala överenskommelser får könsspecifika konsekvenser, vilket innebär att kvinnors större ansvarstagande blir osynliggjort (Andenæs, 1996; Bäck-Wiklund, 1997; Björnberg, 1997; Magnusson, 2002).

Följande exempel kan illustrera resonemanget. När det gäller lite äldre barn brukar föräldrar i regel komma överens om att den som slutar tidigast också hämtar barnet på förskolan. En könsneutral överenskommelse som verkar helt rationell sett ur såväl barnets som föräldrarnas perspektiv. Problemet är bara att föregående led i beslutskedjan är könsspecifikt i alla de fall där det är kvinnan som gått ner lite i arbetstid när hon blivit mamma, vilket är ett relativt vanligt mönster. Som ett resultat av detta får hela hämtningsmönstret och kanske påföljande matlagningsmönster könsspecifika implikationer som dock inte märks utan döljs under den överenskommelse som bygger på att den som passar bäst gör och enligt den logiken blir det självklart att den som slutar tidigast också hämtar och lagar maten. Så blir en samhällsstruktur där kvinnor har en mindre stabil position på arbetsmarknaden och där många kvinnor väljer eller tvingas till deltid, en del i individuella föräldrars könstypiska mönster omformulerat till personliga, frivilliga val.

Omsatt till fördelning av föräldraledigheten visar såväl forskning som debatt att vi fortfarande i hög utsträckning befinner oss på den ”i princip nivå” som Lars Jalmert beskrev redan i början av 1980-talet (Jalmert, 1984).

En man som jag intervjuat i ett forskningsprojekt menar att han är väldigt positiv till pappledighet men att i just hans fall

har det bara blivit så. Var och en har gjort det som den tycker den är bäst på och så har väl den andra sagt vad den känner och tycker så att det är liksom helt naturligt ... det här med att hon har huvudansvaret för barnen känns rätt bra tycker jag. Jag har allt förtroende för henne och barnen mår bra och verkar trivas så att det är helt okej.

Detta slags resonemang återkommer ofta i intervjustudier med kvinnor och män (se tex. Andenæs, 1997; Bergsten & Bäck-Wiklund, 1997, Elvin-Nowak, 2001; 2005; Bekkengen, 2002; Brandth & Kvande, 2003). Det är fullt möjligt att tycka jämställdhet men att göra ojämsliddhet. Det är i handlingarna den

kvinnlighet respektive manlighet som är så viktig för människors känsla av vilka vi är, skapas. Eftersom kvinnligheten i så hög utsträckning bekräftas genom det föräldraskap där ansvaret för barnet ska bestämma hur mycket yrkesarbete som får plats, blir ett stort vardagsansvar för barn i handling ett bevis för själva kvinnligheten. Och detta i sin tur möjliggörs genom att det manliga föräldraskapet i högre utsträckning bekräftas genom ett frivilligt baserat val kring hur mycket barn som får plats inom ramen för yrkesarbetet. En vardagslivets byteshandel där känslan av att man lever och vill leva jämställt löper parallellt med viljan och lusten att göra kön rätt.

Hur det materiella blir psykologi som blir arbetsdelning

Pappans position som förälder i familjen avgörs i hög utsträckning av vilka föreställningar om kvinnlighet och manlighet kvinnan och kvinnan och mannen förhåller sig till. Det är inom ramen för dessa föreställningar som materiella förhållanden tolkas och anpassas.

Hon är väl en typisk mamma.. Hon är väl.. bättre på att trösta... Hon tänker på ett helt annat sätt än en annan..... Hon.. tänker precis.. som ens egen mamma gjorde tycker jag på nåt sätt.. fast lite modernare.

Så säger en man som jag intervjuat när han funderar över varför det är hans fru och inte han som allt sedan barnen föddes tagit huvudansvaret. Robert, som vi kan kalla honom, utgår från ett skillnadstänkande där moderskapet blir en del av en slags naturligt kvinnlighet där omsorg om och ansvar för barn är en självklar del. Utifrån samma skillnadstänkande blir faderskapet något annat – något som såväl kvalitativt som kvantitativt är skilt från moderskapet.

Denna skillnadsbaserade tolkning av föräldraskapet framkommer i många intervjustudier kring föräldraskap, även om den kan vara mer eller mindre väl kamouflerad – eller snarare lever den parallellt med föreställningen om det jämställda föräldraskapet. I kvinnors och mäns föreställningsvärld är jämställt föräldraskap inte alltid detsamma som att dela lika utan det handlar som tidigare påpekats snarare om tanken att ”den som passar bäst gör” (se t.ex. Holmberg, 1993; Martinsson, 1997; Elvin-Nowak, 2001; Bekkengen, 2002). Denna tolkning av jämställdhet innebär ofta att man tolkar de materiella omständigheterna som bestämmande för hur vardagligvet ska organiseras samtidigt som de materiella

omständigheterna i sig anpassas efter föreställningar om kvinnlighet och manlighet.

Ekonomi som förhandlingsgrund

Bland många föräldrar tolkas ekonomin som en godtagbar förhandlingsgrund för hur föräldraledigheten ska komma att fördelas. Här finns klara klassmässiga skillnader kring vilken giltighetsgrad ekonomin tillskrivs som samvarierar med ett tydligt skillnadstänkande kring kön. Statistiken visar att det inom LO-kollektivet är betydligt vanligare att pappan tar ut kort eller ingen föräldraledighet (se t.ex. Fransson & Wennemo, 2004). Kvalitativa studier visar samtidigt att det är i dessa familjer som tanken på kvinnan/mamman som den som besitter särskilda kvalifikationer för att ta hand om barn är som starkast. En tanke som positionerar mannen/pappan som en hjälpare som rycker in när det behövs, men inte som förstahandsförälder. Lars Plantin menar, utifrån intervjuer med pappor, att män ur medleklassen är mer involverade i den psykologiska processen att bli föräldrar medan män ur arbetarklassen ser föräldraskapet som en naturlig del av livsloppet där man gör så gott man kan (Plantin, 2003).

Föreställningar om kön kan ge ekonomin status som mer eller mindre avgörande förhandlingsgrund åt båda hållen, dvs. förhandlingen kan landa i att mannen ska ta ut kort eller ingen föräldraledighet därför att han tjänar mer pengar än kvinnan eller därför att han tjänar mindre. I de fall där han tjänar mer utgår logiken från att familjen förlorar för mycket (även om det i realiteten kan handla om ett par hundra kronor i månaden) och i de fall där mannen tjänar mindre än kvinnan utgår logiken från att hans föräldrapenningsnivå blir för låg för familjeekonomin. Kugelberg visar i sin avhandling om modernt föräldraskap att en pappas arbetslöshet kan vara ett självklart motiv för att han inte ska ta ut någon föräldraledighet på grund av att han måste satsa all sin tid på att skaffa sig ett nytt jobb. När det är mamman som är arbetslös tolkas situationen omvänt och hon blir den som självklart ska vara hemma hela tiden då mannens inkomst är oundgänglig för familjen (Kugelberg, 1999). I båda fallen konstrueras mannens faderskap utifrån föreställningen om andrahandsförälderskap – att han inte är oundgänglig för barnet och därmed har möjlighet att välja. Att han är en för-

ålder som i väsentliga (men oftast outtalade och oreflekterade) avseenden skiljer sig från mammaföräldern.

Ekonomerna Anna Thoursie fann i en genomgång av data från 1991 till 1996 att sannolikheten för att en arbetslös kvinna ska få ett jobb eller bli föremål för någon form av åtgärd minskar kraftigt om hon har barn som är yngre än tre år. För arbetslösa män gäller det omvända mönstret – sannolikheten att få ett arbete ökar i de fall mannen har yngre barn (Thoursie, 1997).

Flera studier visar att den ekonomiska rationaliteten ofta styr det gemensamma beslutet att hon och inte han ska ta ut lång föräldraledighet (se t.ex. Bekkengen, 2002; Fransson & Wennemo, 2004). Den ekonomiska kalkyl föräldrar talar om kan emellertid förstås som en slags översättning av materiella förhållanden som ingår i ett strukturellt system där män som grupp är överordnad kvinnor som grupp exempelvis med avseenden på ekonomiska tillgångar och ersättningar. Att det goda moderskapet i hög utsträckning mäts i tillgänglighet till barnet samvarierar med materiella omständigheter och blir i individuella föräldrars beslut något som knyts till kvinnligheten. Ett slags kvinnlighet som försätter män i en position där faderskapet förvisso också uttrycks via tillgänglighet men via en slags tillgänglighet som i relativt stor omfattning kan göras genom kvinnan/mamman (se ex. Hagström, 1999; Plantin, 2001; Elvin-Nowak, 2005).

Beslutet att kvinnan ska stanna hemma längst (eller hela tiden) blir utifrån detta en bekräftelse på hennes tillräckligt goda moderskap. Mannen kan å sin sida göra faderskap genom att känslomässigt och i ord sätta familjen främst och samtidigt hävda och uppleva att han *måste* arbeta för familjens skull. Den traditionella arbetsdelningen blir med det ekonomiska argumentets hjälp översatt till en gemensam vinst där båda parterna får möjlighet att göra kön genom föräldraskap på det sätt som sett utifrån ett extremt bekönat föräldraskap faktiskt är mest bekräftande.

När det gäller förståelsen av ekonomin som grund för delningen av föräldraledigheten finns stora likheter mellan de föräldrar som tjänar minst och de som tjänar allra mest. Flera studier om män på höga positioner i näringslivet har visat att det är i dessa grupper som det generella fördelningsmönster som bygger på att kvinnan är hemma mer, är som allra mest polariserade (se t.ex. Göransson, 2003). I en mindre intervjustudie som jag och Heléne Thomsson gjort beskrev män på högsta chefsnivå sina familjeförhållanden som jämställda där de tillsammans med sina fruar kommit överens om

att det passade bäst om hon helt avstod från yrkesarbete (Elvin-Nowak & Thomsson, 2004). Jämställdhet betyder även här att den som passar bäst gör och mannens föräldraskap konstrueras som något som fungerar utmärkt (= jämställt) när det går *genom* kvinnan/mamman. Samma logik som återfinns i de lägre inkomstskikten där kvinnlighet konstrueras genom moderskap medan manlighet konstrueras genom yrkesarbete och ett faderskap som verkar genom kvinnan/mamman.

Såväl statistik som kvalitativa studier visar också att det är mellan dessa grupper, på högre tjänstemannanivå, som pappors föräldraledighetsuttag är som högst. Det är bland högtbildade män, som förlorar en del ekonomiskt på föräldraledigheten genom att de ligger över inkomsttaket och som i regel har barn tillsammans med högtbildade kvinnor med stark anknytning till yrkeslivet, den jämställda manligheten finns. Den slags manlighet som görs genom ett mer direkt faderskap och där ekonomin inte översätts till ett hinder utan till ett gemensamt ansvar (för statistik och diskussion kring klassmässiga aspekter på föräldraledighetsuttag se t.ex. Sandström & Dufvander, 2002; Fransson & Wennemo, 2004).

Bekkengen påpekar att man också på organisationsnivå utgår från att män är av annan ull än kvinnor när det gäller föräldraskap. I diskussionen kring företag som ger ersättning utöver föräldrapenningen, omtalas denna förmån nästan alltid i termer av att man uppmuntrar män. Att förmånen också omfattar kvinnor nämns aldrig, vilket blir ytterligare ett bevis för att mäns ekonomiska situation är av annan dignitet än kvinnors med avseenden på vilka effekter föräldraskap kan ha på denna (Bekkengen, 2002).

Arbetsgivarens bemötande som förhandlingsgrund

Vid sidan om ekonomin är arbetsgivarens bemötande av mäns föräldraledighetsuttag en orsak som ofta anförs av såväl beslutsfattare som enskilda föräldrar.

Utifrån forskningsläget finns det inga entydiga bevis för att arbetsgivare rent generellt skulle vara motsträviga till mäns föräldraledighet. Även arbetsgivare omfattas av jämställdhetsdiskursen och det blir allt svårare för en arbetsgivare att uttrycka negativa åsikter om män och föräldraledighet. Att underlätta för män att vara föräldralediga är något som allt fler företag skriver in i handlingsplanen för jämställdhet och något som få

ifrågasätter i princip. Offentlig policy stämmer dock sällan överens med de värderingar som kan förmedlas på andra sätt genom exempelvis beföringsgångar och löneutveckling.

Vissa svenska studier har visat att arbetsgivares attityder till föräldraledighet är mer positiva på kvinnodominerade arbetsplatser, vilket skulle kunna förklara tendens att män oftare tar föräldraledighet på den typen av arbetsplatser (se t.ex. Haas, 1992; Näsman, 1992).

JÄMO fann i en undersökning av föräldralediga pappor att en majoritet hade uppfattningen att de bemöts positivt eller neutralt från arbetsgivarens sida (JÄMO, 1992). Här finns dock vissa selektionsproblem då studien endast rörde föräldralediga män och sannolikheten att män med negativt inställda arbetsgivare ska vara föräldralediga generellt sett är liten. En enkätundersökning bland kvinnor och män i Finland respektive Sverige i slutet av 1990-talet visade att såväl kvinnor som män generellt upplevde att de blivit positivt bemötta av sina arbetsgivare inför föräldraledigheten (Tyrkkö, 1997). En omfattande nordisk studie visar också att kvinnor och män huvudsakligen möt positiva attityder från arbetskamrater och arbetsledning (Näsman, 1997). Resultaten är dock svårtydda då möjligheterna till föräldraledighet ser olika ut i de olika länderna.

I ett mer omfattande projekt kring arbetsgivares förhållningssätt till föräldraledighet fann Linda Haas och Philip Hwang att merparten, d.v.s. två tredjedelar av de 200 undersökta företagen, var antingen positiva eller neutrala till män som tog ett aktivt ansvar för hem och barn. Stödet till pappor var dock i många avseenden villkorat. Ett argument som enligt forskarna ledde till en positiv inställning hos arbetsgivaren gentemot föräldraledighet var om pappans föräldraledighet uppfattades som nödvändig för familjen. En annan orsak till ett positivt bemötande var om den anställde värderades högt av företaget. Här var man beredd att gå långt i individuella lösningar.

De neutrala företagen karaktäriserades av att de inte tog ställning till att män ville kombinera arbete och familj. De var i princip för men ansåg i realiteten att familjelivet inte är något som ska inkräkta på arbetslivet. Detta resulterade i ett slags passivt motstånd där man endast konstaterade att man inte kunde sätta sig emot mäns lagstadgade rätt att vara hemma med barn. Endast sex procent av de 200 undersökta företagen var uttalat positiva till att anställda män skulle ta aktiv del ansvaret för sina barn (Haas & Hwang, 2000).

Etnologen Lisbeth Bekkengen fann i en studie från 1996 att både kvinnor och män upplevde negativa reaktioner på arbetsplatsen i samband med föräldraledighet. Däremot tolkades dessa reaktioner från arbetsgivaren som *hinder* för att ta ut ledighet endast när det gällde män (Bekkengen, 1996). Bekkengen poängterar vikten av att skilja mellan problem och hinder. Föräldraledighet innebär alltid frånvaro som leder till stora eller små problem på arbetsplatsen – det gäller både kvinnor och män. Trots att frånvaro alltid innebär vissa problem för företaget eller organisationen tar kvinnor föräldraledighet även om det är förenat med stora organisatoriska problem, medan män inte tar föräldraledigt trots att det inte skulle innebära särskilt stora arbetsrelaterade problem. Bekkengen menar att det är tillgången på handlingsalternativ som skapat hinder av problem. Eftersom män i regel har flera handlingsalternativ och i högre utsträckning än kvinnor kan välja hur och om de ska vara föräldralediga tolkas arbetsrelaterade problem kring föräldraledighet lätt i termer av hinder som kan leda till ett icke-val – ett handlingsalternativ som kvinnor i stort sett aldrig har (Bekkengen 2002).

Bekkengen har också utifrån en ganska omfattande intervjustudie beskrivit hur olikheter i bemötande kan härröra från vilken typ av arbetssituation den föräldraledige mannen eller kvinnan har. Bekkengen gör en uppdelning i individbaserat, kollektivbaserat och teambaserat arbete.

Individbaserat arbete karaktäriseras av att den anställde har en unik kompetens. Vid en föräldraledighet är det huvudsakligen arbetsgivaren som drabbas när personen i fråga försvinner på föräldraledighet då hans eller hennes specifika kompetens måste ersättas. Det är också arbetsgivarna till anställda med individbaserade yrken som är mest negativa till att en anställd kvinna eller man begär föräldraledighet. I enlighet med Haas och Hwang är det dock inom denna grupp som arbetsgivare *under vissa omständigheter*, kan vara beredda att anstränga sig extra för att underlätta en föräldraledighet (Haas & Hwang, 2000).

Ett kollektivbaserat arbete innebär att många på arbetsplatsen har samma eller likartad kompetens och att den anställde ingår i en arbetsgrupp. Föräldraledighet blir i detta sammanhang något som på ett eller annat sätt drabbar de kvarvarande arbetskamraterna och det är också bland dessa som de mest negativa attityderna till föräldraledighet återfinns.

Slutligen visar Bekkengen att den kvinna eller man som har ett teambaserat arbete (yrken som karaktäriseras av såväl individbaserade som teambaserade arbetsuppgifter) riskerar att drabbas av negativa attityder från såväl arbetskamrater som arbetsgivare i samband med föräldraledighet.

Poängen med Bekkengens resonemang är att inom alla dessa grupper finns både kvinnor och män, vilket innebär att mäns och kvinnors föräldraledighet ger upphov till likartade negativa konsekvenser – det avgörande är vilken typ av arbete det handlar om. Det är dock inte denna tolkning som individuella kvinnor och män gör. De materiella villkoren översätts enligt ett könsspecifikt mönster där männens möjligheter att välja hur mycket föräldrar de vill vara, enligt logiken en pappa *måste inte* vara föräldraledig, leder till att de problem som är förenade med frånvaro blir till hinder som i många fall omöjliggör en föräldraledighet (Bekkengen, 2002).

För män finns många accepterade sätt att vara goda och ansvars- tagande fäder. Ett barncentrerat faderskap kan löpa parallellt med en helhjärtad satsning på karriär och/eller yrkesliv (Björnberg, 1994; Ahrne & Rohman, 1997). Men den valfrihet som karaktäriserar mäns föräldraskap är för många män en psykologisk skakig position, där olika omständigheter kan ha stor betydelse för utfallet vad gäller föräldraledigheten. För vissa män kan arbetsgivarens bemötande definitivt vara den droppe som får bägaren att tippa över åt det ena eller andra hållet.

I en intervju berättade en gång en yngre manlig chef att han "hade blivit precis som de äldre gubbarna" om inte han hade haft den chef han hade. Innan barnet kom hade den unge chefen, på svenskt jämställdhetsmanér, diskuterat delning tillsammans med frun. De hade varit ungefär så överens som heterosexuella par brukar vara – att han skulle ta sin del utan närmare specifikation kring hur omfattande denna del egentligen skulle vara. När så den yngre chefens chef kom in och sa att han "förväntade sig att slippa se" den yngre kollegan under i alla fall ett halvår nu när han blivit pappa, tippade bägaren över åt ledighetshållet. Den bägare som, utan denna positivt tvingande inställning precis lika gärna (och förmodligen) hade kunnat tippa åt andra hållet (Elvin-Nowak & Thomsson, 2004).

På stor mage följer ledighet säger det oreflekterade förhållnings- sättet, men vad som följer på manlig väntan är mer förhandlings- bart. Och faktiskt också mycket mer lättplanerat. En blivande pappa har i regel ungefär dubbelt så lång tid på sig att planera sin

föräldraledighet som vad en blivande mamma har. Detsamma gäller arbetskamrater och arbetsgivares eventuella förberedelser.

Parrelationen som förhandlingsarena

Många forskare har visat att det som har med ansvar för barn och hem att göra och som *inte diskuteras*, ofta blir kvinnans angelägenheter och ansvar (se till exempel Björnberg & Kollind, 2003; Magnusson, 1998; 2002; Nyman, 2002). När det gäller föräldraledighet är den oreflekterade utgångspunkten vanligtvis att kvinnan ska vara hemma. Själva föräldraledigheten uppfattas som en självklar följd av graviditet och födande. Mannen däremot står inför ett val. Eller inför ett icke-val. För i praktiken är det ofta ett icke-val det handlar om. Att det bara blir så.

Forskningen kring par som har delat på föräldraledigheten är begränsad, förmodligen bland annat därför att det fortfarande är ganska ovanligt. I en psykologexamensuppsats intervjuade Eva Fransson ett antal yngre par som delat föräldraledigheten förhållandevis jämnt. Fransson fann att beslutet om att vuxit fram tidigt – ofta innan barnet ens blev till och att det varit föremål för en hel del diskussion och förhandling (Fransson, 2004).

Att beslutet att pappan ska vara hemma med barnet fattas mycket tidigt, ofta redan innan barnet är fött visar också Anders Chronholm utifrån en enkät- och intervjuundersökning med män som varit föräldralediga. Flera pappor var inställda på att ta en lång föräldraledighet redan i samband med att man börjat planera för att skaffa barn. De båda föräldrarna var i stort sett i samtliga fall helt överens om att mannen skulle ta ut en längre ledighet och omkring 80 procent av föräldrarna uppgav att de var mycket angelägna om att föräldraledigheten skulle delas (Chronholm, 2004).

Utifrån mina intervjuer är det också tydligt att i de fall där mannen tagit ut någon längre föräldraledighet har parterna varit överens om detta i ett tidigt skede (Elvin-Nowak, 2005). Samma mönster beskriver Plantin och Kugelberg utifrån sina olika kvalitativa studier. Beslutet kring föräldraledighet fattas tidigt och parterna i många fall är överens om att kvinnan ska ta ett större ansvar (Kugelberg, 1999; Plantin, 2001).

I Lisbeth Bekkengens intervjustudier framkommer att det är mannen som avgör om han ska vara föräldraledig. Männen i hennes studie har fattat sitt beslut tidigt och de är intresserade av de posi-

tiva erfarenheter en föräldraledighet kan tänkas ge. Samma mönster finner etnologen Clarissa Kugelberg. I de fall där mannen tagit ut någon längre föräldraledighet är det mannen som varit drivande för beslutet och tvingat fram en förhandlingsituation – även i de fall där kvinnan utgått från och velat ta ut hela föräldraledigheten (Kugelberg, 1999).

I mina intervjuer framkommer ett mer komplext mönster. Här tycks det snarare vara *kvinnans/mammans* önskemål och drivkrafter att dela som är avgörande för hur föräldraledigheten fördelas och hur respektive förälder anpassar sina individuella livsprojekt efter barnens behov. I de fall hon *inte* uttrycker tydliga önskemål blir föräldraledigheten hennes av bara farten.

Mammans/kvinnans drivkrafter och önskemål är ständigt närvarande och bildar en slags bakgrund till beslutet. I alla de intervjuer jag har gjort skymtar en underliggande idé som bygger på mammans tolkningsföreträde om hur föräldraledigheten ska delas. I samtliga fall var föräldrarna förvisso överens men hade *hon* velat annorlunda så hade det nog blivit så (man ska komma ihåg att jag bara intervjuat den ena parten i paret och att det därmed är hans eller hennes *uppfattning* om att man varit överens jag utgår från). Inom ramen för denna idé skapas det goda faderskapet och den vårdande och barnfokuserade manligheten utifrån *hennes* önskan om hans delaktighet. Det handlar aldrig om att en kvinna tvingar eller ens övertalar en man. Det handlar om att i de fall där *mannen* bestämt att han vill vara hemma en längre period så kräver själva verkställandet av detta beslut, att kvinnan är med på noterna. Och det är hon. Har man skaffat barn tillsammans är man i regel överens om de generella ramarna kring hur livet ska levas. Så visar också statistiken att föräldrar ur alla samhällsklasser i regel uppger att de varit överens om hur föräldraledigheten skulle fördelas (Fransson & Wennemo, 2004).

Jansson (2001) menar utifrån intervjuer med föräldralediga män att den största orsaksfaktorn till mäns föräldraledighet är kvinnan, barnets mor. Han menar att få eller inga män är föräldralediga utan kvinnans fullständiga stöd och uppmuntran och han ser utifrån sin studie klara fall där kvinnan bestämmer över om mannen ska vara föräldraledig eller ej (Jansson, 2001).

De norska sociologerna Berith Brandth och Elin Kvande menar att mäns beslut att vara eller inte vara föräldralediga kan knytas till fyra olika diskurser eller kulturellt etablerade förhållningssätt. De två förhållningssätt som kan verka hindrande för mäns beslut att ta

ut föräldraledighet handlar båda om mannens syn på kvinnan. Som tidigare nämnts är ett särartstänkande där kvinnan förstås som annorlunda och där födandet utgör en slags naturligt grund för vårdandet, ett förhållningssätt som vanligtvis leder till att pappan avstår från att vara föräldraledig någon längre period. Men även män som i grunden är positivt inställda till att vara hemma med barnet, kan komma att tolka kvinnan på ett sådant sätt att pappaledighet blir omöjlig. Det handlar då framförallt om en tolkning av kvinnans kropp och hur denna tolkas i termer av slitenhet och behov av vila, vilket leder till slutsatsen att hon och inte han ska vara hemma (Brandth & Kvande, 2003).

Kvantitativa mätningar av föräldraledighetsuttag visar att kvinnans utbildningsnivå har en mycket stark inverkan på mannens föräldraledighetsuttag – ju högre utbildning hon har, desto fler föräldraledighetsdagar tar han ut (Sundstrom & Dufvander, 2002).

Chronholms studie visade att kvinnans studier ansågs vara ett viktigt skäl till att mannens föräldraledighet. Detta var ett mycket tydligt mönster framförallt bland män med utländsk bakgrund, vilka ofta var gifta med kvinnor som studerade. Männens föräldraledighet blev i dessa fall ett led i kampen för båda föräldrarnas möjlighet till framtida yrkesarbete (Chronholm, 2004).

Den egna bakgrunden som förhandlingsarena

Det finns flera nordiska studier som handlar om hur män ser tillbaka på sina egna erfarenheter av att vara söner till andra män. Den svenske sociologen och psykologen Thomas Johansson som ägnat många år åt att intervjua pappor, konstaterar att många av dagens män och pappor fortfarande är präglade av en uppfostran som skett inom ramen för en mer traditionell manlighet (Johansson, 2000).

Även om många föräldrar som idag står i början av föräldraskapet är uppvuxna under daghemmens blomstringstid när Hoa Hoa syntes på reklamskyltar med bebis i famnen för att uppmuntra pappor att ta del av den nyinförda pappaledigheten (1974) var barnen fortfarande i hög utsträckning mammornas angelägenhet. Det moderna faderskap som man hoppades på skulle inträffa när papporna fick möjlighet att vara hemma kom aldrig igång annat än i spridda skurar (Jansson, 2001; Klinth, 2002).

Utifrån moderna pappors erfarenhetshorisont innebär detta att den erfarenhetskuliss de har att mäta sina egna faderskap mot,

består av män som i väsentliga avseenden kan ses som "sämre" pappor. De män som var småbarnspappor under 1960- och 1970-talen utformade, med få undantag, sitt faderskap utifrån ett manlighetsideal som byggde på yrkesarbete och försörjaransvar. Att det var mamman som under denna tid i huvudsak utgjorde vardagens tillgänglighetskuliss är något som framkommer i intervjuer med män som vuxit upp under 1960- och 1970-talen (Plantin, 2001; Elvin-Nowak, 2004; 2005; Chronholm, 2004)

Föräldralediga pappor var rariteter och det vardagsansvar som för många av dagens småbarns- och ungdomspappor ingår i själva manlighetsgörandet, hörde till undantagen.

Att se de egna uppväxterfarenheterna som en slags inre förhandlingsarena för hur det egna föräldraskapet utformas, kan ge en pusselbit till mäns låga föräldraledighetsuttag. Det är uppenbart att moderna pappor i många avseenden kan känna sig lite *bättre* än sina egna pappor när det gäller just att vara pappa. Dagens pappor är vanligtvis mer närvarande i sina barns liv än vad deras egna pappor var samtidigt som de är ungefär lika bra som sina pappor var på att hålla yrkeslivet igång.

För moderna mammor gäller lite andra förhållanden då mammors bakgrundskuliss bygger på en moderlig tillgänglighet som vanligtvis var större än deras. Dagens mammor är barn till mammor vars moderskap och kvinnlighet inte byggde på eget yrkesliv, framgång och självständighet i samma utsträckning som dagens kvinnlighet och moderskap gör. Eftersom kravet på mammors anpassning till och tillgänglighet för barnen fortfarande är uttalat innebär moderna kvinnors tillbakablickar på den egna uppväxten ofta en känsla av att vara lite *sämre* på att vara mammor. En känsla som inte vägs upp av det faktum att moderna mammor ofta är bättre på att yrkesarbeta än vad deras egna mammor var (Elvin-Nowak, 2001).

Till skillnad från mammor har således pappor större möjligheter att uppleva sig själva som någon som gör *rätt* och som är tillräckligt bra både inom föräldraskapet och inom yrkeslivet. De kan kort sagt känna sig lite *bättre*. Att känna sig lite bättre lägger en bra grund för självförtroendet och tycks leda till att många pappor känner sig som hyggliga föräldrar, trots att vardagsansvaret för barn vida understiger kvinnans/mammans. Och kanske är det här, i pappors känsla av att vara lite bättre, som en del av det motstånd mot att ta ännu större vardagsansvar för barnen, står att finna. Att vara lite bättre är att vara tillräckligt bra och varför förändra något som redan är tillräckligt?

Så visar också kvalitativ forskning att bland de män som varit föräldralediga uppfattas den egna mamman oftare som ett tydligt identifikationsobjekt när det gäller föräldraskapet parallellt med ett visst avståndstagande från den egna pappans mindre närvarande föräldraskap (Plantin, 2001; Elvin-Nowak, 2005; Chronholm, 2004).

Resonemanget kring uppväxten som bakgrund och vissa pappors känsla av att känna sig tillräckliga på en ansvarstagandenivå som understiger mammors kan också ha en viss bäring på kvinnor och moderskap. Man kan spekulera över en parallell tankegång med avseende på kvinnors förhållningssätt till yrkesarbete och därmed indirekt till moderskap och ansvar för barn. Det är ett faktum att många kvinnor *inte* väljer krävande karriärer och positioner. Orsakerna till detta finns i hög utsträckning i den genusordning som i många avseenden positionerar kvinnor och kvinnlighet på låg- och mellannivå men sällan på högre nivåer. En annan delförklaring på djup psykologisk nivå skulle kunna vara att många kvinnor känner sig "tillräckliga" på lägre nivåer och med mindre krävande insatser, utifrån en mer eller mindre medveten jämförelse med sina mödrar och andra kvinnor ur föregående generation. Utifrån en sådan, något spekulativ tankegång, skulle det ligga en stor rimlighet i att kvinnor som faktiskt väljer vägar som tidigare varit förbehållna män och som satsar på en framgångsrik karriär, också känner större samhörighet med och identifierar sig med den förälder som motsvarar denna karriärbild, oftast fäder. Att det är så visar forskningen också (se t.ex. Bengtsson, 2001, Elvin-Nowak & Thomsson, 2004). Det är kvinnor med högre utbildning och som är starkt identifierade med yrkesarbetet som i högre grad än kvinnor ur andra grupper företräder ett föräldraskap och en kvinnlighet som mest liknar männens könsmässiga position – en position som rymmer föräldraskap *och* kvalificerat yrkesarbete (för intressanta analyser av klass kopplat till könsposition se Skeggs, 1997; Thomsson, 1998; 2002, Berggren, 2001).

Mäns drivkrafter för att ta ut föräldraledighet

När det gäller de förhållningssätt som blir drivkrafter för män att vara föräldralediga är forskningen relativt samstämmig: det handlar om jämställdhet, att komma nära barnet, om mannens självutveckling genom faderskapet och att det var en praktisk lösning (se t.ex.

Björnberg, 1994; Brandth & Kvande, 2003; Fransson, 2004; Chronholm, 2004; Elvin-Nowak, 2005; Fransson & Wennemo, 2004).

I LO-rapporten Mellan princip och praktik visar Anna Fransson och Irene Wennemo utifrån statistik från SCB att det är betydligt vanligare att män ur LO-kollektivet anger praktiska omständigheter som skäl till att de tagit ut mer än två månaders föräldraledighet. Bland SACO-medlemmarna dominerar ett kombinerat barn/jämställdhetsperspektiv som formuleras ”att barnen ska ha lika bra kontakt med båda föräldrarna” (Fransson & Wennemo, 2004).

Att män ur arbetarklassen inte bygger sina beslut på jämställdhetstankar eller idéer som har att göra med barnet, stämmer väl överens med kvalitativ forskning på området. Många svenska och nordiska forskare har konstaterat att det skett stora förändringar i mäns värdering av faderskapet och mäns syn på föräldraskapets relation till yrkesarbetet. Detta gäller män generellt men det är framförallt inom den yngre medelklassen som den stora förändringen skett. Den barnorienterade och jämställdhetspräglade maskulinitet som är på väg att bli hegemonisk, hör i hög utsträckning hemma i ett välutbildat och välinformerat medelklasskikt (se t.ex. Åström, 1990; Björnberg, 1994; Holter & Aarseth, 1994; Hagström, 1999; Plantin, 2001; Bergman & Hobsson, 2002; Fransson, 2004).

Sociologen Ulla Björnberg menar att mäns barncentrering inte behöver vara ett tecken på vilja till jämställdhet utan att det kan handla om kontroll och strävan efter personlig utveckling (Björnberg, 1994). Ungefär samma resonemang för Bekkengen (2002 och Brandth och Kvande (1998) som utifrån sina studier menar att en barnorienterad maskulinitet inte automatiskt behöver innebära en strävan efter jämställdhet utan snarare kan utgå från egna behov och viljan att utvecklas som människa.

Följande utdrag ur en intervju med en man som varit föräldraledig i drygt en månad illustrerar de föreställningar om pappaledighet som flera forskare funnit i intervjuer med män – förväntningen på att samvarosmed barnet ska bidra till den egna utvecklingen:

Det var ju bra för hennes och min relation. Jag hade jobbat så väldigt mycket så jag hade inte skapat någon relation till henne och det hade ju hänt att hon grinade när jag kom hem på kvällen ... Men det tog några dagar och sedan så var det helt okej med pappa ... Men för *min* del så tror jag att man skulle ha väntat För att jag skulle ha fått ut mer av det. Nu blev det mest att jag sprang omkring och passade upp och försökte vara till lags så att säga utan att veta hur man skulle göra.

Att män i högre utsträckning än kvinnor anger förväntningar på egen utveckling och betonar föräldraledighetens givande aspekter kan förstås utifrån föräldraskapets som bekönad position. En position där moderskapets förstahandsförälderskap med allt vad det innebär av anpassning och tillgänglighet för att uppfattas som tillräckligt tillåter, eller tvingar in, mannen i en slags andrahandsföräldersposition. Kvinnan/modern utgör det back-upsystem som, många gånger tvångsmässigt, tilldelar mannen/pappan en "nästan-mamma-position" – en position vars ramar är vidare, präglade av större valfrihet och där de egna önskemålen får en mer framträdande plats. En position som av just dessa skäl emellanåt kan innebära ett begränsat förhandlingsutrymme för de män som vill och önskar ett jämställt föräldraskap.

Önskan och viljan att etablera en nära relation till barnet är också en viktig drivkraft i mäns beslut att vara föräldralediga. Anders Chronholm fann i en alldeles ny studie att relationen till barnet var den viktigaste faktorn för männens beslut att vara föräldralediga en längre period (Chronholm, 2004). Brandth och Kvande menar att det till syende og sidst bara är barnet som kan få hem pappan – andra argument är i realiteten alltid är underordnade (Brandth & Kvande, 2002).

Kvinnors drivkrafter för att dela

Statistik som presenteras i LO-rapporten "Mellan princip och praktik" indikerar att kvinnor i högre utsträckning än män anger praktiska skäl till delad föräldraledighet och att detta skäl är viktigast för kvinnor ur LO-kollektivet. Bland de högutbildade kvinnorna anger majoriteten vikten av att båda föräldrarna får lika bra kontakt med sitt barn som skäl till delad föräldraledighet. Jämställdhet kommer långt ner på prioritetslistan för alla grupper (Fransson & Wennemo, 2004).

Siffrorna strider i viss mån mot vad som framkommer i mer kvalitativa studier.

Anne Lise Ellingsæter visar i en studie som omfattar föräldrar i Sverige, Norge och Danmark, att mödrar generellt framhåller jämställdhet som ett argument för delat föräldraskap (Ellingsæter, 1997).

I Eva Franssons studie av par som delat föräldraledigheten är kvinnornas motiv för delning huvudsakligen att de inte vill stå ensam med ansvaret för barnet, utan dela jämställt med mannen (Fransson, 2004).

Brandth och Kvande beskriver högutbildade kvinnors argumentation för att dela grundar sig i en önskan om att komma tillbaka till arbetet och i en önskan om jämställdhet (Brandth & Kvande, 2002).

Samma mönster har jag sett i en intervjustudier med yrkesarbetande mammor, vilka genomgående uttryckte en önskan om större delaktighet från mannens/pappans sida (Elvin-Nowak, 1999; 2001).

Skälet till att jämställdhet inte framkommer som grund för delad föräldraledighet i statistiken hänger troligen samman med hur uttrycket jämställdhet uppfattas. Hos många föräldrar finns ett motstånd mot att tala om ansvaret för barn utifrån jämställdhet då det uppfattas som att man intar ett instrumentellt förhållningssätt till barnet och till varandra. Genom barnet är tvåsamhetens kärleksrelation synligt bekräftad och förhandlingar kring vem som ska göra vad passar dåligt in bilden av kärleken som lösning på vardagens problem. Det är lättare att tala om önskningar och behov än om jämställdhet. Men när kvinnor talar om lusten att komma tillbaka till jobbet, önskan om att få mer egen tid eller behovet av att bli praktiskt avlastad, handlar det om jämställdhet på en mer analytisk nivå. På individnivå behöver sådana faktorer emellertid inte uttryckas som, eller uppfattas som jämställdhet (för en intressant diskussion kring detta utifrån barnlösa pars diskussioner, se Holmberg, 1993).

Kvinnor som inte vill släppa ifrån sig

I debatten om delad föräldraledighet eller jämställdhet i största allmänhet, kommer argumentet eller frågor kring huruvida kvinnor faktiskt är beredda att släppa ifrån sig förstahandsföräldraskapet alltid upp. Svaret på den frågan är inte entydigt.

I enlighet med genussystemets logik har män och sådant som kopplas till manlighet en tendens att värderas högre än kvinnor och sådant som kopplas till kvinnlighet (se t.ex. Hirdman, 1988). I takt med att föräldraskapet blivit en jämställdhetsarena har det blivit allt mer uppenbart att just här utgör kvinnor i många avseenden det första könet. Den kvinnlighet som skapas genom moderskap är extremt bekräftande och samhället bygger till stora delar på kopplingen mellan väntande av barn, födande av barn och vårdande av barn. Mammor tilltalas som förstahandsföräldrar både av omgivningen och av sig själva (se t.ex. Holm, 1993; Bassin, Honey & Kaplan, 1994; Hayes, 1996).

När det gäller mammors relation till barn är det inte helt lätt att skilja mellan ansvar och makt. Resonemanget kring att kvinnor inte skulle vilja släppa ifrån sig ansvaret för barn bygger på att kvinnor har makt att bestämma hur ansvarfördelningen ska se ut. I viss mån har kvinnor det i kraft av den starka psykologiska och materiella kopplingen mellan födande och vårdande. Samtidigt vet vi via forskning och statistik att pappors intresse för delad föräldraledighet och ett ansvarstagande för barn som ligger på samma nivå som mammors, är begränsat. Kvinnor har alltså *inte* makt att bestämma att män ska ta *mer* ansvar i de fall mäns vilja inte finns.

Men makt kan vara mer än att bestämma. Den *diskursiva* makten handlar om ett slags tolkningsföreträde – om rätten att bestämma vad som är självklart och normalt. Här handlar det inte om enskilda människors uppfattning om vad som är rätt och fel utan om ett slags gemensamma överenskommelser kring vad som är naturligt och rätt (Parker, 1994). En sådan gemensam och kulturellt etablerad överenskommelse som har normalitetsstatus handlar om att kvinnor som blir mammor *vill* ta hand om sina barn – något som kvinnor i regel är mycket noga med att bevisa.

I en mindre intervjustudie av män och kvinnor på ledande poster framkom att flera av kvinnorna anlitat barnflickor. Kvinnorna var ofta noga med att poängtera att de bara gjort det under ”*perioder när det varit absolut nödvändigt*”. En kvinna säger att hon mer eller mindre ”*sparkade ut*” barnflickan så snart hon kom hem. Dessa

uttalanden säger en del om kraven och förväntningarna på att kvinnor ska sköta relationsarbetet med barnen parallellt med yrkesarbetet och inte ersätta sig själv med någon annan – utom barnets pappa. Och om han inte kan eller vill blir nödlösningen att ersätta sig själv med en annan kvinna och då kan skulden ligga nära till hands (Elvin-Nowak & Thomsson, 2004).

Men kvinnor möter alltså anklagelser även från andra hållet. Riksförsäkringsverkets rapport ”Mamma, pappa barn – tid och pengar” vilken visade på en liten skillnad mellan kvinnor och män med avseende på fördelningen av föräldraledigheten där 18 procent av männen och 13 procent av kvinnorna i efterhand önskat att de skulle ha delat mer lika, föranledde en omfattande debatt. Kvinnor anklagades förhållandevis okritiskt för att undanhålla män sin del av föräldraledigheten. Kopplingar saknade nästan helt till skillnader i materiella omständigheter (kvinnors sämre anknytning till arbetsmarknaden, lägre löner etc.), skillnader i krav och förväntningar på mammor och pappor eller till psykologiska faktorer och identitetsbekräftande processer.

Det är dock ett faktum att kvinnor vill ta hand om sina barn och att många kvinnor ser föräldraledigheten som en rättighet som följer på moderskapet. Utifrån en psykologisk förståelse som säger att människor inordnar sig utifrån de positioner som är mest bekräftande och som självklart kan samspela med vissa biologiska funktioner, är det inte det minsta konstigt (se till exempel Hare-Mustin & Marecek, 1990; Magnusson, 2002). Det är lika självklart som att mäns relation till yrkesarbete producerar frånvarande fäder. Maskulinitet konstrueras i relation till andra män genom jämförelser och prestationer framförallt inom ramen för yrkesarbete (Brandth & Kvande, 2003). Den feminitet som görs genom moderskap sker i hög grad i relation till andra kvinnor. Som mödrar jämför sig kvinnor med andra kvinnor och som mödrar bedömer kvinnor andra kvinnor (Elvin-Nowak, 2001).

Svaret på frågan om kvinnor tar ifrån män rätten till föräldraledighet måste således bli både ja och nej. Föräldraledighet för kvinnor är både en rättighet och en skyldighet. För män är det en rättighet som de ibland blir förvägrade.

Föreställningen om det goda faderskapet

Den svenska och nordiska föräldralagstiftningarna bygger på föreställningen om det jämställda föräldraskapet (Carlsen, 1998; Ferrarini, 2003). En underliggande tankegång är att det jämställda föräldraskapet, där barnet får tillgång till båda sina föräldrar, löper parallellt med det som är bäst för barnet. Det finns dock ingen självklar koppling mellan dessa båda utgångspunkter och det finns definitivt fall där jämställdhetsintentionen står i direkt motsättning till barnets bästa.

Den norska professorn i kriminologi Kjersti Ericsson har, utifrån hur samhället förhåller sig till barn som far illa, intresserat sig för hur föräldrars förhållande till barnen historiskt rört sig från makt och rätt till ansvar och omsorg. I denna process har samhällets intresse för familjen förflyttat sig från far till mor. Splittringen av familjen i individer med egna samhällsmedborgerliga rättigheter har lett till att kvinnan från att ha varit ett bihang till mannen gått i riktning mot att bli ett bihang till barnet. De positioner som blir kvar åt pappan är den goda fadern som går på pappkurs och har tid för barn eller, i det fall pappan bedöms som dålig (missbrukare etc.) ska "rensas ut från hemmet". Dessa föräldraställningar tilldelas utifrån barns behov (Ericsson, 2002).

Flera forskare har påpekat att utvecklingen från föräldramakt till föräldraomsorg och ansvar har en könsdimension. I takt med att barnet blivit allt mindre viktigt i ekonomiskt avseende har fadersmakten minskat till förmån för ansvar – ett ansvar som i hög grad är knutet till modern (se t.ex. Jensen, 1999).

Nordiska forskare som har ägnat sig åt att studera familjer där barn är utsatta för en pappas våld eller övergrepp har visat hur det yttersta ansvaret för barnet alltid hamnar på mamman. Kvinnan/mamman görs ansvarig för kvaliteten på faderskapet och mannens övergrepp översätts lätt till att mamman agerar fel på något sätt (Ericsson, 1996; Sundfaer, 1992, Mellberg, 2002; Eriksson, 2004).

Den svenska sociologen Maria Eriksson som studerat pappor och våld menar att det, i jämställdhetsintentionens namn, finns en farlig föreställning om att pappor *alltid* är bra för barn. Att pappor är fredliga medan en del *män* är våldsamma. Maria Erikssons och en del andra våldsforskares resultat har använts för att ifrågasätta Föräldrabalkens reglering av vårdnad och umgänge mellan föräldrar och barn i samband med separation. Lagen syftar till att sätta

barnets behov av båda föräldrarna i fokus bland annat genom att kräva att båda föräldrarna tar gemensamt ansvar för barnet även efter en separation. Ett passivt faderskap ska inte vara möjligt och inte heller ett moderskap som inte tillåter pappan att ta aktiv del i barnens liv. Utgångspunkten är barnets bästa. Lagen understödjer jämställdhetsintentionen och uppmuntrar efter separation ett föräldraskap som så mycket som möjligt liknar den heterosexuella kärnfamiljens – eller kanske snarare bilden av det goda och delade föräldraskapet.

Utifrån såväl barnets bästa som utifrån tanken om ett jämställt föräldraskap, är en sådan reglering naturligtvis bra. I de flesta fall behöver juridiken heller aldrig aktiveras. Men ibland blir det konflikt och i en del av dessa fall finns det våld med i bilden. Och det är, enligt Eriksson, i dessa fall som de olika måttstockarna för faderskap respektive moderskap kommer i dagen. Såväl svensk som nordisk forskning visar att pappor ofta av de sociala myndigheterna uppfattas som *tillräckligt bra* ända fram tills kvinnan/mamman har bevisat motsatsen. Fokus riktas mot pappornas *möjligheter*, snarare mot deras våldshandlingar, vilket fråntar pappan det verkliga ansvaret för sina handlingar. I dessa fall blir barnet en del i en process som har sin utgångspunkt i idén om det jämställda föräldraskapet och som står helt i strid med barnets bästa (Ericsson, 1996; Sundfaer, 1992, Mellberg, 2002; Eriksson, 2004).

Pappor som varit lediga – erfarenheter och avgöranden

Målsättningen att öka mäns uttag av föräldraledighet handlar, som tidigare påpekats, om barns rätt till båda sina föräldrar och om jämställdhet mellan kvinnor och män. Målet är dock inte en temporär förändring utan en jämnare fördelning av föräldraledigheten uppfattas som grunden för en långsiktig förändring. Händer det då något med män som är föräldralediga som har bäring på längre sikt än just den tid de är hemma?

Elin Kvande och Berit Brandth som studerat norska föräldralediga pappor menar att det avgörande för om pappors föräldraledighet har någon effekt för den framtida ansvarsfördelningen för barnet och en förändring i den individuella uppfattningen kring vad det innebär att vara man, är om ledigheten leder till utvecklandet av omsorgsrationalitet. Förutsättningen för detta är, i enlighet med Kvande och Brandt, att männen har *ensamt* ansvar för barnen under

en längre sammanhängande period (hur lång en längre period är framgår inte helt klart).

I de fall där barnets mamma varit hemma tillsammans med pappan eller i de fall där pappan tagit ut föräldraledighet i form av reducerad arbetstid, positionerades pappan som en "lekfull supporter" (supportig player) medan mamman positionerades som huvudansvarig för barnet såväl känslomässigt som praktiskt (Brandth & Kvande, 2003; Brandth & Kvande 2003).

Poängen med Brandth och Kvandes resonemang är att det handlar om *barnets påverkan på pappan*. Forskarna menar att det avgörande för föräldrars engagemang i sina barn är att de känner sig fullständigt ansvariga för sina barn och detta inträffar endast när man uppfattar sig själv som helt och hållet avgörande för barnets omvårdnad och överlevnad. Det är i sammanhängande samvaro med barnet som omsorgsrationaliteten utvecklas. Om mamman är hemma med barnet samtidigt som pappan har inte barnet tillräcklig påverkan på pappan för att han ska utveckla den omsorgsrationalitet som ligger till grund för ett föräldraskap jämförbart med mammor i regel utvecklar av det enkla skälet att de försätter sig i en position av totalt emotionellt och praktiskt ansvarstagande.

Sociologen Anders Chronholm utgår på liknande sätt från att helhetsansvar för barn är en förutsättning för att pappor ska utveckla en genuin barnorientering vilket i nästa steg kan ses som ett led i ett mer jämförbart förhållningsätt till de gemensamma barnen (Chronholm, 2004).

Åren 1986, 1990 och 1995 genomfördes tidsmätningar på föräldralediga män i Stockholm. Syftet med den kvalitativa delen av dessa studier var att få en bild av hur/om tiden hemma påverkat männens sätt att se på faderskap och hur/om relationerna mellan kvinnorna (mammorna) och männen (papporna) förändrats på något sätt (Jansson, 1992; 1997). Studierna visade att föräldraledighetens längd påverkade i vilken utsträckning männen förändrade sin tillvaro och hittade en roll som mer liknade kvinnornas med avseenden på helhetsansvar för barn och hushåll (Jansson, 2001).

Sociologen Livia Oláh har i jämförande studier mellan bland annat Sverige och Ungern funnit att familjer där mannen varit föräldraledig med det första barnet har en ökad benägenhet att skaffa ytterligare ett barn. Hennes studier visar vidare att i familjer där mannen varit föräldraledig är benägenheten för föräldrarna att separera omkring 30 procent lägre än i familjer där mannen inte tagit ut någon föräldraledighet. (Oláh, 2001).

Vad kan man dra för slutsatser?

Utifrån denna genomgång av forsknings- och kunskapsläget kan man konstatera att orsakerna till att föräldrar fördelar föräldraledigheten mellan sig som de gör finns på många olika nivåer. Materiella förutsättningar och omständigheter översätts till individuella beslut som i sin tur är en del i kvinnors och mäns gemensamma projekt för att bli bekräftade som tillräckligt bra föräldrar blandat med föreställningar om vad barn behöver för att utvecklas till välmående vuxna. Med denna röriga utgångspunkt blir det dock uppenbart att föräldraskapets position är synnerligen föränderlig – att innebörderna i moderskap och faderskap successivt förskjuts mot större likhet men att retoriken i många avseenden föregår praktiken.

Vem och vad påverkar föräldrar?

Blivande och nyblivna föräldrar är föremål för massiva informationskampanjer från såväl offentliga instanser som den kommersiella marknaden. När det gäller den offentliga retoriken och tilltalet till föräldrar finns det anledning att ifrågasätta dess positiva konsekvenser. Om målet är att föräldraskapet ska vara en ansvarsposition som angår båda föräldrarna i samma utsträckning, måste tilltalet rimligtvis bygga på samma princip. Jämställdhet innebär att kön inte ska ge några anvisningar och i enlighet med detta går det inte att inkludera män i föräldraskapet genom ett särartstilltal. Ett sådant tilltal har effekter för individuella mäns upplevelser av vad det innebär att vara förälder och försätter lätt män i en andrahandsföräldersposition.

Arbetsgivarens attityd till föräldraledighet har visat sig vara en förhållandevis viktig faktor för hur beslut kring ledighet fattas. Detta gäller emellertid bara män där problem som kan uppstå i samband med frånvaro allt för lätt omtolkas till hinder. I det offentliga samtalet är det viktigt att tala klarspråk och fastslå att frånvaro alltid är ett problem sett ur arbetsgivarens ögon. Det är bättre att fokusera på hur problemen ska lösas och hur man kan undvika att problem blir hinder än att hänfälla till övertalningskampanjer på temat ”föräldraledighet ger så mycket”. När det gäller pappors ledighet finns oerhört mycket att lära av hur kvinnors ledighet planeras, genomförs och följs upp. Här finns klara fördelar

för mäns ledighet då män vanligtvis har tillgång till dubbelt så lång planeringstid som kvinnor.

Föräldrars förhandlingar och beslut kring hur ledigheten ska fördelas fattas tidigt. Under den period när den kommande ansvarspositionen processas har blivande föräldrar och i synnerhet blivande mammor, relativt intensiv kontakt med mödrahälsovården och då och då också med försäkringskassan. Forskningen visar tydligt att blivande mammor ofta är mer välinformerade kring föräldralagstiftningens utformning och kring vad det blivande föräldraskapet kommer att föra med sig. Blivande pappor får ofta information och kunskap via kvinnan. Då forskningen också visar att kvinnors inställning till föräldraledighet och ansvarsfördelning kan vara avgörande för det gemensamma beslutet, är mödrahälsovårdens och försäkringskassans förhållningsätt gentemot kvinnor viktigt.

Föräldrautbildningar fokuserar ofta på tiden fram till och strax efter förlossningen, men det är fullt möjligt att erbjuda deltagarna diskussioner och reflexioner kring föräldraskapets ansvarsfördelning: Vem bestämmer vad? Hur skulle det kännas att bestämma annorlunda? Vad har man att förlora och vad har man att vinna? Vems rättigheter tar man hänsyn till? Vad känns naturligt och varför? Syftet med ett förändrat innehåll och tilltal i föräldrautbildningarna mot ett mer medvetet reflekterande över könspositioneringar är att uppmuntra blivande föräldrar och föräldrar till medvetna beslut där konsekvenserna blir tydligare.

Även försäkringskassorna har en viktig roll i det att handläggarna möter föräldrar under den period när förhandlingsprocessen fortfarande pågår. Genom ett tilltal som markerar båda föräldrarnas skyldigheter och rättigheter kan man bidra till en mer jämställd positionering av föräldrarna. Försäkringskassans handläggare kan vidare bidra med kunskap kring ekonomiska konsekvenser för att undvika att föräldrar översätter föreställningar om ekonomiska förluster till nödvändiga beslut. De handläggare som möter föräldrar kan också bidra till att initiera en medveten diskussion kring varför man fattar de beslut man gör. Pappans undertecknande av blanketten för överförande av föräldraledighetsdagar till mamman bör alltid ha föregåtts av en diskussion.

Föräldrars beslut påverkas av en mängd faktorer där de flesta inte är föremål för några offentliga interventioner. Vid sidan om lagstiftning brukar ofta attitydförändringsarbete anföras som en väg till ett mer jämställt föräldraledighetsuttag och ökad jämställdhet

rent generellt. Föräldrars hantering av föräldraledighet och vardagsansvar för barn är dock en mycket tydlig illustration av att attityder inte behöver föregå beteende. Få föräldrar tycker ojämställdhet men de flest gör ojämställdhet i sina aktiva handlingar. Utifrån den psykologiska kunskapshorizonten tycks det omvända resonemanget fungera bättre – beteendeförändringar leder nämligen oftast till attitydförändringar. Det är genom att uppmuntra föräldrar till att göra jämställdhet istället för att vädja till att de ska tycka jämställdhet som processen mot ökad jämställdhet stöds. I den processen har alla som kommer i kontakt med blivande eller varande föräldrar ett stort ansvar.

Policyimplikationer

Givet att målsättningen är ett jämnare uttag av föräldraförsäkringen kan man utifrån vad som framkommit i rapportern dra följande slutsatser:

Det offentliga tilltalet och information till män och pappor bör utgå från krav på istället för erbjudande om ansvar för barn.

En tak- och/eller ersättningshöjning har inga självklara effekter på mäns uttag av föräldraledighet.

En ökad individualisering av föräldraförsäkringen är nödvändig då en sådan leder till förändrade beteenden vilket på sikt har attitydförändrande konsekvenser.

En ökad individualisering av föräldraförsäkringen får aldrig gå ut över barn som riskerar att fara illa på grund av våld.

REFERENSER

- Ahrne, G. & Roman, C. (1997). *Hemmet, barnen och makten*. Förhandlingar om arbete och pengar i familjen. SOU 1997: 139. Stockholm: Fritzes
- Andenæs, A. (1996). *Forældre og barn i forandring*. Akademisk avhandling, Universitet i Trondheim
- Aarseth, H. & Olsen, B. M. (2004). *Maskulinitet, imagination och livssammanhang*. Att nå förändringspotentialer hos män. Kvinnovetenskaplig Tidskrift 1–2, 27–45
- Barnombudsmannens rapporter 2004:06. *Upp till 18 – fakta om barn och ungdom*
- Bassin, D., Honey, M. & Kaplan, M. (1994). *Representations of Motherhood*. New Haven, Conn.: Yale University Press
- Bekkengen, L. (1996). *Föräldraledighet om man så vill*. Arbetsrapport 96, 15. Jämställdhetscentrum Högskolan i Karlstad
- Bekkengen, L. (1999). *Män som "pappo" och kvinnor som "föräldrar"*. Kvinnovetenskaplig tidskrift, 1, 33–48
- Bekkengen, L. (2002). *Man får välja – om föräldraskap och föräldraledighet i arbetsliv och familjeliv*. Malmö: Liber
- Bengtsson, M. (2001). *Tid, rum, kön och identitet*. Lund: Studentlitteratur.
- Berggren, I. (2001). *Identitet, kön och klass*. Hur arbetarflickor formar sin identitet. Akademisk Avhandling, Göteborgs Universitet
- Bergman, H. & Johansson, P. (red.) (2002). *Familjeangelägenheter*. Modern historisk forskning. Om välfärdsstat, genus och politik. Stockholm: Symposion
- Bergman, H. & Hobson, B. (2002). *Compulsory fatherhood: the codig of fatherhood in the Swedish welfare state*. I B. Hobson (red.), *Making men into fathers*. Men, Masculinities and the Social Politics of Fatherhood. Cambridge: Cambridge University Press
- Bergqvist, C. m.fl. (red.) (1999). *Likestilte demokratier? Kjønn og politikk i Norden*. Oslo: Scandinavian University Press
- Björnberg, U. (1997). *Swedish dual earler families*. Gender, class and policy. I U. Björnberg, S.J. Aldershot (red.), *Families with small children in Eastern and Western Europe*. Singapore: Ashgate
- Björnberg, U. (2003). *Mäns familjeorientering i förändring*. I U. Björnberg m. f.l (red.), *Janus och Genus*. Stockholm: Bromberg.

- Borelius, M. (1993). *Sedan du har fött*. En bok om den nyblivna mammans kropp och själ. Stockholm: T. Fischer & Co
- Brandth, B. & Kvande, E. (1998). *Masculinity and child care: The reconstruction of fathering*. Sociological Review, vol. 46, 2
- Brandth, B. & Kvande, E. (2003). *Home alone fathers*. NIKK Magazine, 3, 22–25
- Brandth, B. & Kvande, E. (2003). *Fleksible fedre. Maskulinitet, arbeid, velferdsstat*. Oslo: Universitetsforlaget
- Bremberg, H. (2003). *De ”nya mödrarna”*. I Bäck-Wiklund, M. & Johansson, T. (red.), *Nätverksfamiljen*. Stockholm: Natur och Kultur
- Burman, E. (1994). *Deconstructing developmental psychology*. London: Routledge
- Bäck-Wiklund, M. & Bergsten, B. (1997). *Det moderna föräldraskapet*. En studie av familj och kön i förändring. Stockholm: Natur och Kultur
- Bäck-Wiklund, M. & Johansson, T. (red.) (2003). *Nätverksfamiljen*. Stockholm: Natur och Kultur
- Carlsen, S. (1998). *Men on parental leave – how men use parental leave in the Nordic countries*. Nordic Council of Ministers
- Chronholm, A. (2004). *Föräldraledig pappa. Mäns erfarenheter av delad föräldraledighet*. Aademisk. Avhandling. Sociologiska Institutionen, Göteborgs Universitet
- Ekberg, J., Eriksson, R., & Friebel, G. (2004). *Sharing responsibility? Short- and long- term effekts of Sweden´s ”daddy-month” reform*. Nationalekonomiska Institutionen, Stockholms Unversitet
- Ellingsæter, A. (1997). *Forældreskab og økonomisk forsørgelse: Fra mandsnorm til lighedelning*. . I J. Bonke (red.), *Dilemmaet arbejdsliv – familieliv i Norden*. Socialforskningsinstituttet 97:5, Nordisk Ministerråd Tema Nord 1997:534
- Elvin-Nowak, Y (2001). *I sällskap med skulden*. Om den moderna mammans vardag. Stockholm: Albert Bonniers Förlag
- Elvin-Nowak, Y. & Thomsson, H. (2002). *Att göra kön*. Om vårt våldsamma behov av att vara kvinnor och män. Stockholm: Albert Bonniers Förlag
- Elvin-Nowak, Y. & Thomsson, H. (2004). *Att ha kul och visa vad man går för*. Om kvinnors och mäns karriärer. Stockholm: SNS Förlag

- Elvin-Nowak, Y. & Thomsson, H. (2001). Motherhood as idea and practice: *A diskursive understanning of employed mothårs in Sweden*. Gender & Society, 2, s. 407–428
- Elvin-Nowak, Y. (2001). *Mamma, pappa, barn – en historia om att göra rätt*. Kapitel i Lärare i Religionskunskaps årsbok
- Elvin-Nowak, Y. (2002). *Mamma får inte bete sig som vilken pappa som helst*. FöräldraNätet
- Elvin-Nowak, Y. (2002). *Nästan-mamman och ”Back-up-mamman”*. Om faderskaps- och moderskapspositioner i det jämställda Sverige. Presentation vid konferensen Subjekt, politikk og kjønnskonstruktioner, Stockholm
- Elvin-Nowak, Y. (1999). *Accompanied by guilt. Modern motherhood the Swedish way*. Akademisk avhandling, Psykologiska Institutionen; Stockholms Universitet
- Elvin-Nowak, Y. (2004). *Nya maskuliniteter i skarven mellan omsorg och arbete – En studie av yrkesarbetande fäders upplevelser av skuld, ansvar och krav*. Rapport forskningsrådet för Arbetsliv och Samhälle
- Elvin-Nowak, Y. (2005). *Världens bästa pappa?* Om mäns relationer och önskan om att göra rätt. Stockholm: Albert Bonniers Förlag
- Ericsson, K. (1996). *Barnevern som samfunnspeil*. Oslo. Pax forlag
- Ericsson, K. (2002). *Hva er ”gode no” foreldre? Barnevernets vurderinger i historisk perspektiv*. I Söderlind, S. (Red.), *Uppväxt, familjformer och barns bästa*. Om familjeliv som offentlig angelägenhet och vardaglig praktik. Stockholm: Institutet för framtidsstudier
- Eriksson, M. (2004). *I skuggan av pappa*. Familjerätten och hanteringen av fäders våld. Akademisk. Avhandling, Sociologiska Institutionen, Uppsala Universitet
- Ferrarini, T. (2003). *Parental leave institutions in eighteen post-war welfare states*. Akademisk Avhandling, Sociologiska Institutionen, Stockholms Universitet
- Fransson, E. (2004). *Delat föräldraledighet – delat föräldraskap?* Om normer, bemötande och erfarenheter bland par som delat lika på föräldraledigheten. Psykologexamensuppsats, Psykologiska Institutionen, Stockholms Universitet
- Fransson, A. & Wennemo, I. (2004). *Mellan princip och praktik*. En rapport om föräldraförsäkringen. LO-rapport
- Franzbalu, S. H. (1999). *Historizing Attachment Theory: Binding the Ties that Bind*. Feminism & Psychology, vol. 9, 1, s. 22–31.

- Göranson, A. (2004). *Kvinnor, män och karriärer*. Visioner och verklighet i näringslivet. Stockholm: SNS Förlag
- Haas, L. (1992). *Equal parenthood and social policy – A study of parental leave in Sweden*. Albany: State University of New York Press
- Haas, L. & Hwang, P. (2000). *Programs and policies promoting women's economic equality and men's sharing of child care in Sweden*. I L. Haas & G. Rusell (red.), Organizational change and gender equality. International perspectives on fathers and mothers in workplace. Thousand Oaks: Sage Pub. Inc
- Haavind, H. (1982). *Makt og kjærlighet i ekteskapet*. I R, Haukaa, M. Hoel & H. Haavind (red.), *Kvinneforskning: bidrag till samfundsteori*. Oslo: Universitetsforlaget
- Haavind, H. (1987). *Liten og stor: Mødres omsorg og barns utviklingsmuligheter*. Oslo: Scandinavian University Press
- Haavind, H. (2001). The gendered code of love and care in heterosexual couples. Presentation vid 109th APA Convention i San Francisco
- Hagström, C. (1999). *Man blir pappa*. Föräldraskap och maskulinitet i förändring. Lund; Nordic Academic Press
- Hagström, C. (1998). *Manligt, kvinnligt, naturligt?* Föreställningar om kön och naturlighet med utgångspunkt i rådgivningslitteratur. I Fjell, T., fl. (red.): *Naturlighetens positioner*. Nordiska kulturforskare om födsel och föräldraskap. Åbo: NNF Publications
- Halldén, G. (1984). *Föräldrars barn och barns föräldrar*. Stockholm: Awe/Gebers
- Halldén, G. (1992). *Föräldrars tankar om barn*. Stockholm: Carlsson
- Halldén, G., Hydén, M. & Zetterqvist Nelson, K. (2003). *Familjeliv och homosexualitet*. I Bäck-Wiklund, M. & Johansson, T. (red.), *Nätverksfamiljen*. Stockholm: Natur och Kultur
- Hare-Mustin, R. & Marecek, J. (1990). *Making a difference*. Psychology and the construction of gender. London: Yale University Press
- Hays, S. (1996). *The cultural contradiction of motherhood*. London: Yale University Press
- Hirdman, Y. (1988). Genussystemet. *Teoretiska funderingar kring kvinnors sociala underordning*. Rapport 23, Maktutredningen

- Hirdman, Y. (1990). *Genussystemet, demokrati och makt i Sverige*. Stockholm, Allmänna förlaget
- Hobson, B. (2002). *Making men into fathers*. Men, masculinities and the social politics of fatherhood. Cambridge University Press: Cambridge
- Holm, U. M. (1993). *Modrande och praxis*. En feministfilosofisk undersökning. Göteborg: Daidalos
- Holmberg, C. (1993). *Det kallas kärlek*. Göteborg: Anama
- Holter, Ø. G. & Aarseth, H. (1994). *Mäns livssammanhang*. Stockholm: Bonnier utbildning
- Hydén, M. (2000). "For the child's sake." Parents and social workers discuss conflict-filled parental relations after a divorce. *Child, familj and social work*, 6, 1
- Jalmert, L. (1984). *Den svenske mannen*. Stockholm: Tiden
- Jansson, M. (2001). *Livets dubbla vedermödor*. Om moderskap och arbete. Akademisk avhandling, Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms Universitet
- Jansson, P. (1992). *Föräldralediga män*. Om arbetstid och erfarenheter. Kulturdepartementet Idégruppen för mansrollsfrågor. Regeringskansliet
- Jansson, P. (1997). *Föräldralediga faders tidsanvändning*. Socialdepartementet, Jämställdhetsenheten, Regeringskansliet
- Jansson, P. (2001). *Forskning kring män, faderskap och jämställdhet*. I A. Skantze & A-M. Grewin (red.), *Kön och genus som villkor*. Forskningsrapport nr. 66, Pedagogiska Institutionen, Stockholms Universitet
- Jensen, A-M. (1999). *Fra faderkontroll til moderansvar*. I Jensen, A-M. m.fl. (Red.) *Opvekst i barnets århundre*. Historier om tve tydighet. Oslo. Ad Notam Gyldendal
- Johansson. T. (2000). *Det första könet?* Mansforskningen som reflexivt projekt. Lund: Studentlitteratur
- JämO (1992). *Det borde vara en merit – Sexton föräldralediga pappor om arbetet, familjen och ledigheten*. JämOs rapportserie nr 1. Stockholm: Jämställdhetsombudsmannen
- JämO (2003). *Positiv inställning från ledningen är avgörande*. Arbetsgivares erfarenheter av att underlätta för anställdas att förena arbete och föräldraskap – några lärande exempel. Stockholm: Jämställdhetsombudsmannen
- Klinth, R. (2002). *Göra pappa med barn*. Den svenska pappapolitiken 1960–1995. Umeå: Boréa Förlag

- Kullberg, C. (2003). *Samma bakgrund men olika insatser: Socialarbetarens problemmedömningar och planerade hjälpinsatser till ensamstående mödrar i behov av försörjningsstöd*. Paper presenterat vid Mansforskningsseminarium i Göteborg 11–12 mars 2003
- Lorentzi, U. (red.), (2004). *Vems valfrihet?* Debattbok för en delad föräldraförsäkring. Stockholm: Agora
- Magnusson, E. (1998). *Vardagens könsinnebörder. Under förhandling – om arbete, familj och produktion av kvinnlighet*. Akademisk avhandling. Samhällsvetenskapliga fakulteten, Umeå universitet
- Magnusson, E. (2000). *Party-political rhetoric on gender equality in Sweden: the use of uniformity and heterogeneity*. Nordic Journal of Women's Studies, vol. 8 (2): 78–93
- Magnusson, E. (2001). *Politics, psychology, and gender in heterosexual couples: Welfare states as laboratories for the future?* Presentation vid 109th APA Convention i San Fransisco
- Magnusson, E. (2002). *Politiken i familjen: nordiska kvinnor och män förhandlar om vad jämställdheten ska betyda – eller – när nordisk ojämställdhet blir individualpsykologi*. Presentation vid konferensen Subjekt, politikk og kjønnskonstruktioner Stockholm
- Magnusson, E. (2002). *Psykologi och kön. Från könsskillnader till genusperspektiv*. Stockholm: Natur och Kultur
- Martinsson, L. (1997). *Gemensamma liv. Om kön, kärlek och längtan*. Stockholm: Carlssons
- Mellberg, N. (2002). *När det överkliga blir verklighet. Mödrars situation när deras barn utsätts för sexuella övergrepp av fäder*. Umeå: Boréa Förlag
- Menn kan. *Arbejdsliv og likestilling*. Rapport fra nordisk konferanse i København 28 oktober 2001. Oslo: NIKK
- Morgan, D. (2002). *Sociological perspectives on the familj*. I Carling, A., Duncan, S. & Edwards, R. (Red.): *Analysing families: Morality and rationality in policy and practice*. London: Routledge
- Mänskliga rättigheter för barn*. Ett informationsmaterial om FN:s konvention om barnets rättigheter (1999). Stockholm: Barnombudsmannen, Förlagshuset Gothia
- Nordh, S. (2004). *Pappalediga får svagt stöd av sina chefer*. DN Debatt 040327. Stockholm: Dagens Nyheter

- Nyman, C. (2002). *Mine, yours or ours? Sharing in Swedish couples*. Akademisk avhandling, Sociologiska Institutionen, Stockholms Universitet
- Näsman, E. (1992). *Parental leave – a workplace issue?* SRRD-73, Stockholm, Stockholms Universitet
- Näsman, E. (1997). *Föräldrskapets synlighet i arbetsplatskulturer*. I J. Bonke (red.), *Dilemmaet arbetsliv – familjeliv i Norden*. Socialforskningsinstitutet 97:5, nordisk Ministerråd Tema Nord 1997:534
- Oláh, L. Sz. (2001). *Gendering family dynamics*. The case of Sweden and Hungary. Akademisk avhandling, Demografiska Institutionen, Stockholms Universitet
- Plantin, L. (2001). *Mäns föräldrskap*. Om mäns upplevelser och erfarenheter av faderskapet. Akademisk Avhandling, Institutionen för Socialt Arbete, Göteborgs Universitet
- Plantin, L. (2003). *Det nya faderskapet – ett faderskap för alla*. I T. Johansson & J. Kousmanen (red.), *Manlighetens många ansikten – fäder, feminismer, frisörer och andra män*. Malmö: Liber
- Parker, I. (1994). *Discourse analysis*. I P. Banister, E. Burman, I. Parker, M. Taylor & C. Tindall, *Qualitative methods in psychology*. London: Open University Press
- RFV (2000). *Båda blir bäst*. RFV Redovisar 2000:1. Riksförsäkringsverket, Stockholm
- RFV (2003). *Mamma vet bäst*. En kunskapsmätning om föräldrappening och föräldraledighet. RFV redovisar 2004:19. Riksförsäkringsverket, Stockholm
- RFV (2003). *Mamma, pappa, barn – tid och pengar*. Socialförsäkringsboken
- RFV (2004). *Effekter av Pappabrevet*. Enutvärdering av RFV:s och FK:s informationskampanj. Riksförsäkringsverket: Stockholm
- Sandberg, M. (2004). *Mediernas skildring av föräldraledighet: en diskursanalys med genusaspekt*. Magisteruppsats, Sociologiska Institutionen, Lunds Universitet
- Sandström, M. & Duvander, A-Z. (2002). *Gender Division of childcare and the sharing of parental leave among new parents in Sweden*. *European sociological Review*, vil 18., no. 4, 433–447
- Skeggs, B. (1997). *Formations of class & gender*. London: Sage Publ.
- SOU 1993:98 *Homosexuella parrelationer och barn och homosexuella föräldrar: en kunskapsmanställning gjord för parteringskommittén*. Institutet för sociologiska studier. Stockholm

- SOU 1984:63 *Homosexuella och samhället: betänkande av utredningen om homosexuellas situation i samhället*. Socialdepartementet. Stockholm
- SOU 1997:116. *Barnets bästa i främsta rummet*. FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige. Barnkommittén, Stockholm
- SOU 2001:10 *Barn i homosexuella familjer*. Bilaga 4. Socialdepartementet, Stockholm
- Sundfaer, A. (1992). *Fra rus til mening*. Oslo: Barnevernets utviklingscenter
- Svenska Dagbladet 2004-05-25. *Intervju med Tomas Bodström med anledning av hans föräldraledighet*
- Thomsson, H. (1998). *Anpassningens pris*. Kvinnors liv i vård och vardag. Stockholm: Gothia
- Thomsson, H. (2002). *Leva på sin lön*. Artikel i Jämnt, en tidning om regeringens jämställdhetspolitik, april, 14–16
- Thoursie, A. (1997). *Kvinnors och mäns vägar ut ur arbetslöshet – likheter och skillnader*. I I. Persson & E. Wadensjö (red.), *Glastak och glasväggar? Den könssegregerade arbetsmarknaden*, SOU 1997: 137
- Tyrkkö, A. (1997). *Anpassning mellan arbetsliv och familjeliv i Sverige och i Finland*. I J Bonke (red.), *Dilemaet arbejdsliv – familjeliv i Norden*. København, Socialforskningsinstitutt. Nordisk Ministerråd
- Zetterqvist Nelson, K. (2002). *At växa upp i en homosexuell familj*. Ungdomar och unga vuxna berättar. I Söderlind, I. (Red.): *Uppväxt, familjeformer och barns bästa*. Om familjeliv som offentlig angelägenhet och vardaglig praktik. Institutet för framtidsstudier
- Wetterberg, T. (2002). *Vill man ha jämställdhet?* Slutrapport för projektet Män och jämställdhet. Regeringskansliet
- Wikander, U. (1993). *"Mjölke i bröstet – gröt i huvudet"*. Aftonbladet 1993-11-15
- Åström, L. (1990). *Fäder och söner*. Bland svenska män i tre generationer. Stockholm: Carlsson Förlag